

Año XLI - JULIJ - AVUGST - SEPTEMBER 1990 - Emisión Nº 3

VESTNIK VOLERO
VOLERO VESTNIK
SLOVENSKIN
DOMOBRAŃEV
VESTNIK
DOMOBRAŃEV
SLOVENSKIN
VESTNIK VOL
ERO VESTNIK

VESTNIK SLOVENSКИH DOMOBANCEV IN DRUGIH RODOLJUBOV je glasilo svobodnjakov vključenih v ZDSPB. — Izdaja ga konzorcij, Ramón Falcón 4158, 1407 — Buenos Aires. Ureja uredniški odbor. Naslov uredništva in uprave: Ramón Falcón 4158, suc. 7, Buenos Aires.

VESTNIK — VOCERO es el informativo de los combatientes anticomunistas eslovenos. Edición y redacción: Ramón Falcón 4158, 1407 - Buenos Aires. Director y Editor responsable: Rudi Bras.

VESTNIK — VOCERO is the voice of slovenian anticommunist veterans. Ovitek: Aleš Gošar.

Tiska: Vilko S. R. L., Estados Unidos 425, 1101 - Buenos Aires, Argentina.

— o —

DENARNA NAKAZILA za naročnino in za „Tiskovni sklad Karla Mauser-ja“ pošiljajte na ime **VESTNIK**, na zgoraj napisani naslov uprave.

— o —

V S E B I N A

V novo dobo...	121
Domobranska proslava	123
Govor Božota Finka	124
Spominška svečanost na Gilbertu	129
Spomenica rešencev	130
Domobranska komemoracija (Vladimir Menart)	132
Brez pravičnosti ni sprave (Borut Košir)	134
Pogoja Zveze borcev (Vinko Levstik)	137
O SPRAVI — črno na belem	139
Demontaža komunizma (Ivo Žajdela)	144
Zajdelizem (kot ga vidi B. Župančič)	144
Epilog Milanove poti iz Roga v svobodo (Kocelj)	146
Pričevanja (gdč. Zonjič Mimica)	149
Kdo je kdo?	152
Kdo je vodil poboje (zapisal Ivo Žajdela)	152
Res — nič ni tako skrito (iz dopisa A. Špragerja)	157
Likvidatorji so med nami (N. N. v Demokraciji)	158
Logaška klavnica (štamcar-Sever v Tribuni)	159
Slavnost v šentpavlu	162
Stane Igljč (pojasnjuje)	163
Temne strani „NOB“ v črni gori (B. Jokič v ND)	164
Žrtve nacističnih tiranov (Ludovik Ceglar)	165
V imenu „ljudstva“ (pripravil J. Grum)	179
Peter Kozler (pripravil Tone Šušteršič)	190
V SPOMIN Ivanu Kočarju in Andreju Omanu	199
Mecen poziva mecene	III
El pueb'o de Argentina sostiene el régimen castrista	IV

VEŠTNIK VOZERO

SLOVENSKIH DOMOBANCEV IN DRUGIH RODOLJUBOV

LETNIK XLI

JULIJ-AVGUST-SEPTEMBER 1990

V NOVO DOBO . . .

V mesecu juliju so najpomembnejša središča slovenske politične emigracije sprejela obiske demokratičnih predstavnikov Republike Slovenije.

Glavni govornik na Slovenskem dnevu v Torontu zadnjo nedeljo tega meseca je bil član predsedstva Republike Slovenije in predsednik Slovenske kmečke zveze Ivan Oman. V Clevelandu so praznovali Slovenski dan na prvo nedeljo v juliju ob prisotnosti častnih gostov, predsednika vlade ter Slovenske krščanske demokracije prof. Lojzeta Peterleta in ministra in predsednika Slovenske demokratične zveze dr. Dimitrija Rupla. Istočasno pa so v Buenos Airesu prirejali spominsko slovesnost žrtvam revolucije, kateri je prisostvoval minister dr. Janez Dalar.

S temi tremi pomembnimi obiski slovenskega zdomstva so bili postavljeni prvi uradni stiki med demokrati doma in nami v svetu, ki 45 let vztrajamo na zahtevah po notranji in zunanji svobodi naše domovine.

Z upanjem zremo v novo dobo, ki se pričinja in prihaja do izraza tudi ob teh simboličnih stikih. Prepričani smo, da bo z rastočo svobodo v Sloveniji pričenjalo plahneti med rojaki nezaupanje, hkrati pa bo začela poganjati zavest, da bomo kot narod rasli toliko, kolikor bomo znali in mogli ustvariti med na-

mi pogoje za nepristransko razčiščevanje in poglobljanje resnice ter kolikor bomo zmožni poravnati storjene krivice. Na ta način se bo vrnil mir v duše in zato tudi v slovenske družbene odnose. Slovenski narod bo po desetletjih laži, oportunitizma in prisile postal spet notranje prost ter moralno pripravljen na veliki dan državne samostojnosti.

Slovenski narodni odbor, v zdomstvu 31. julija 1990.

dr. Peter Urbanc
tajnik

Rudolf Smersu
predsednik

Domobranec VINKO LEVSTIK izroča venec za pobite domobrance svojemu nečaku inž. Marjanu Levstiku, da ga ponese iz Stare Gorice v **KOČVSKI ROG**, kjer so naši mučenci 8. julija letos vstali iz brezen 45-letne pozabe na svojih tleh — v živ neminljiv spomin in opomin.

Napis na vencu: „Domobranec Vinko Levstik pobitim domobran-
cem.“

Domobranske proslave že v zarji slovenske svobode

Slovenski Buenos Aires nikdar niti za hip ni dopustil, da bi svetli plamen spomina na slovensko domobransko vojsko ugasnil, ne samo v srcih naših ljudi, ampak tudi na javnih prizoriščih zdomskega bitja in žitja.

V hišah in naših domovih, v šolah, cerkvah in kapelah, na odrih poltemnih dvoran ali enkrat na leto v siju slovenskega dneva, v tisku in pesmih vedno in povsod, nam je svetil v preteklost in kazal na pot v svobodno prihodnost.

A enkrat na leto — in vsako leto! — na pragu slovenskega poletja, v Argentini pa, ko se nam skrajša še zadnji jesenski dan, se nam razžari v iskreči se, vitki in visoki kres.

To se zgodi na prvo junijsko nedeljo na domobranski proslavi.

Letošnji praznik naših mučencev pa je imel poseben lesk in blesk, saj smo jih slavili že v zarji slovenske narodne svobode.

Zdelo se je, da je bila vsa slovenska srenja, iz mesta in širne okolice, zbrana v Slovenski cerkvi Marije Pomagaj in je še bolj zbrano kot druga leta sledila daritvi sv. maše in molitvam pred spomenikom, ki jih je opravil prelat dr. Alojzij Stare ob asistenci svojih sobratov.

Takoj zatem je iz ginjenih grl zaihtela „Lipa zelenela je“, morda najbolj slovenska žalostinka, ki pa iz mraka in trohnobe zagotovi novo, zeleno pomlad.

Slovesnost v dvorani je povezala veterane in mladi rod v en sam slavilni spev.

Slavnostni spominski govor je imel Božidar Fink. Z njim je z ozirom na prelomna dogajanja v Sloveniji izpovedal stališče malone vseh slovenskih zdomecev v Argentini in — si upamo reči — tudi večinske politične emigracije — do starih, še ne rešenih problemov slovenske družbe in do tistih, vzniklih v zadnjem času. Nova, izvoljena oblast, ki je nasledila staro, nasilno in s pomočjo Neslovencev prigrabljeno, bo morala vzeti v pretres vsebino tega govora od prve do zadnje izgovorjene besede, če resnično želi ustvariti miren in prijeten dom za vse Slovence. S ponovnim, natančnim premislekom celega govora, pridemo do zaključka, da je mlada slovenska oblast, kot kontinuiteta prejšnje, tisti edini subjekt, ki se mora spaviti z velikim (da ne rečemo, večinskim) delom slovenska ljudstva.

S tem, edino omembe vrednim pa tudi neogibnim spravnim aktom mora priznati, potem pa z zakoni in dejansko popraviti v petdesetih letih storjene mu moralne in materialne krivice. Na enak način mora vzpostaviti enakopravnost vseh državljanov in posledično odpraviti vseh vrst privilegije. Simboli in imena, ki so povezana z bestialnim, zdaj vsem znanim in očitnim rododomorom Slovencev, pa ne zaslužijo, da se vzdržijo na častnih mestih eno samo minuto več!

Po govoru so v odrskem prikazu, pod geslom Nekoč in danes; „pesmi in pisma“ — s tekstom izpod peresa Zorka Simčiča in pod večim vodstvom neutrudljivega režiserja Fridota Beznika nastopile vse tri generacije naših igralcev in pevcev, scenaristov in zaodrskih „rokodelcev“. Globoka vsebina Simčičevih pisem in pesmi je vzbudila spomin in pobudila še resen, čeprav skorajda tih opomin.

Ob zaključnih zvokih njihove in naše najljubše himne „Oče, mati, bratje in sestre“ so tudi letos v vseh navzočih zabrnele strune najglobljih domovinskih čustev.

Govor Božidarja Finka na spominski prireditvi v nedeljo, 3. junija 1990 v Slovenski hiši v Buenos Airesu

Petinštirideset let po koncu vojne in revolucije in po začetku najtemnejše dobe slovenske zgodovine in v letu, ko se je odprlo novo poglavje za Slovenijo in njeno prihodnost, se spominjamo vseh, ki so se darovali v boju za osebno svobodo, človeško dostojanstvo in krščansko omiko ali padli kot žrtev maščevalnosti, posebno v velikem končnem pomoru. Časovna odmaknjenost in povsem novi položaj v političnih odnosih nam ob tem spomину navdihujeta posebno razpoloženje in pobujata nove misli.

Ob spomínu na drage, ki so bili naši po krvi in duhu, pa smo jih tako nesrečno izgubili, že davno ne žalujemo več z bolečo prizadetostjo. Čeprav se na današnji dan še vedno v duhu odevamo v temno, to že ni več znanje žalovanja, to je znamenje pietetnega vračanja duhá k prednikom in vrstnikom, ki so dali vse, da bi mi živeli na svoji zemlji v pravični svobodi. Spomin na tedanja dogajanja naš resni, a nas ne pogreza v žalobnost. Bolj kot to nam vliva zavest, da imamo vzore zvestobe, požrtvovalnosti in vsake dobrohotnosti, ob tem pa tudi neizčrpen kapital v duhovni rezervi. Zavest o tem nas je ves čas krepila, da smo lahko vztrajali in upali.

Vztrajno upanje vedri duhá in pobuja k dejavnosti. Naši spominski dnevi so nas v resnici vedno opominjali na vztrajno delo v pričakovanju novih časov, ki smo vedeli, da nekoč morajo priti. Zavest duhovnega bogastva, ki je zraslo iz krvi in solzá, pa prepričanje, da se mora enkrat zdiniti, sta nam dajala moči, da se nismo zdrobili ne razkrojili.

Táko v prihodnost zazrto razpoloženje se je tedaj s tokom časa krepilo ob spominjanju na preteklost, na darovanje mrtvih.

V pričakovanju nam je tako tek el čas. Danes pa ne pričakujemo več, dočakali smo pomlad. Neizpodbitno je konec samodržstva, ki je bilo že nekaj časa na umiku. Postopno se je dvigala zapora nad odkrivanjem zločinov partije, katerih so bili sokrivi tudi njen pomožni aparat in sopotniki. Izključna gloriola ene strani je počasi, a vztrajno bledela z uveljavljanjem prepričanja, da njen nastop ni bil samo boj za prevlado, ampak tudi za popolno uničenje nasprotnika, in da njegove pridobitve slovenskemu ljud-

stvu niso prinesle sreče. Širilo se je že razočaranje in splošen občutek za-voženosti. Njej nasprotna stran, ki je bila obrečena in obsojena, skoraj vsa pobita in dobesedno zatolčena pod zemljo, pa je začela pridobivati v javnosti priznanje vsaj za poštene namene in očitno se je odkrila tudi njena končna usoda.

Svoboda, ki se je že nekaj časa po sili narave razraščala, je predrila lupino, ki jo je še oklepala, in je zdaj v polnem zaživela. Pomlad je tu, čeprav še ni v cvetu. Konec je zime, a zrak se še ni povsem ogrel. Sledovi snegov že zastirajo zelenino poljá, ki čaka oračev in sejavcev. Kje so? Preveč jih je vzel mraz, ki ni dal, da bi se pripravili novi iz mladega rodu. Zato bo nova slovenska pomlad na začetku manj blestela. A vendar sonce je in kliče na dan novo življenje, ki bo zadržno vzbrstelo.

Sonce, ki je zasijalo nad Slovenijo, nam danes preseva duše, čeprav se spominjamo mrtvih. Saj verujemo, da kri, ki je bila darovana za pravico, ni tekla v prazno. Gospodar življenja jo je sprejel in ji dal moč, da je obrodila. Z jasnino v duši sprejemamo to milost in dajemo Bogu hvalo zanjo.

V tem letošnjem novem, posebnem razpoloženju je prav, da ponovimo sebi in rojakom na vseh bregovih, kaj mislimo o nekaterih vprašanjih, ki se postavljajo v slovenskem svetu.

Ob dejanskem prodoru političnega pluralizma v Sloveniji se šele zdaj odpira resnična možnost za splošno pomirjenje med ljudmi. Pravimo med ljudmi, ker med idejami ne more biti sprave in miru. Resnica je v bitnem nasprotju z zмотo in lažjo, med njimi ne more biti umiritve. Z miselnim sistemom, ki je bil idejna podlaga neizmernega gorja na Slovenskem zadnjega polstoletja in katerega posledice so že zdaj tako občutne, ni in ne bo za nas nobene sprave. V odporu proti zmoti smo žrtvovali reke krvi in sprejeli izgnanstvo in nam tega ni žal. Dočakali smo njen notranji in zunanji propad. Tudi s političnim sistemom, ki je zмотo z nasiljem uveljavljal, ne more biti umiritve v takem obsegu, da bi ta pomenila brisanje spomina na preteklo zlo. Zgodovinska krivda patije je neizbrisna in v tem nimamo druge poti kot to, da jo še naprej brez popuščanja obtožujemo, ne zato, ker bi samo sebi hoteli iskati zadočenja, ampak predvsem zato, da se zlo nikoli več ne povrne.

Ko za nas ni pomirjenja z zmotno in sistemom, pa smo naravnani k pomirjenju z ljudmi. To smo imeli vedno in imamo posebno v tem trenutku za življenjsko nujnost. V današnjih spremenjenih razmerah je to sploh šele mogoče: dokler traja krivica in nasilje, še neskončna dobrota ne odpušča. Na Slovenskem je zdaj konec režima totalitarne stranke, ki je očitno na popolnem umiku. Še več, njeni voditelji se bojé nasprotnega revanšizma, vsaka omemba partijskih zločinov jim zbuja strah. Strah je danes sploh eden od oznak slovenskega javnega občutja, čeprav se prepleta z upanjem. Globoko se je v ljudi zajedla zastrašenost zaradi grozot nekdanje strahovlade, le počasi popušča občutek prejšnje uklenjenosti v povsod

prisotno partijsko strukturo in večine se polašča negotovost, kako bo steklo življenje v novih razmerah. V takem ozračju se bo vsem treba prizadevati za navezovanje toplejših odnosov. Razstapljati bo treba led, ki oklepa mrzla srca.

Če hočemo, da se zdravo ogreje slovenski prostor, je treba prej odpreti vsa okna, da se zamenja zrak in prežene plesnoba. Vse poti je treba odpreti resnici, da se odpravi krivo obtoževanje in sumničenje. Mi glede tega nimamo strahu. Vpričo blaženega spomina žrtvovanih v tem trenutku še enkrat z vsem prepričanjem izpovedujemo, da so bili nekdanj in so prav tako danes vodilni nagibi za naše ravnanje spoštovanje človeške osebnosti, skrb za varovanje njenih pravic in ljubezen do rodne ali duhovne domovine Slovenije. Vsem njenim sinovom in hčeram smo hoteli in hočemo dobro, najprej dobro v nagnjenjih, da bi se vsi odvrčali od vsakega zla, potem pa tudi dobro v osebnih razmerah. Tako je bilo in je naše splošno, javno razpoloženje. Ne obtežuje nam vesti občutek, da smo skupinsko kot tabor v spopadu karkoli zagrešili. Zato nam ni treba sprejemati, da kdor koli v našem skupnem imenu prosi druge za odpuščanje. Kar je kdo posamično zagrešil, in take primere seveda brez pridržka dopuščamo, je to stvar njegove vesti in morda osebne odgovornosti in ni pravično, če se ocenjuje za sramoten madež vsega protirevolucionarnega boja. Če je ostal kak madež, ga je pred ljudmi in zaupamo, da tudi pred Bogom do konca izprala kri, ki je bila darovana in jo mi posvečujemo v zadoščenje skupaj z našim žrtvovanjem.

Ko govorimo o pomirjenju med ljudmi, je posebej treba misliti na tiste, ki so bili nekdanj v nasprotnem taboru, a po namenu niso hoteli biti udeleženi v komunistični revoluciji. Nekateri med njimi še danes zagovarjajo svoje sodelovanje s komunisti in torej ne odobravajo vsega našega taktičnega ravnanja, čeprav nam vedno bolj priznavajo čiste namene. S temi rojaki, ki so bili že dalj časa v ostrem, pogumnem boju s komunistično vladno ekipo, smo se od zdaj naprej znašli na skupni fronti in bi bilo nesmiselno, če bi jim obračali hrbet posebno zdaj, ko nekateri med njimi sprejemajo vodilno odgovornost za usodo Slovenije. Tudi če še niso povsem očitni in sprejeti nagibi za kako naše ravnanje v revoluciji, je neizpodbitno in dosedanji razvoj potrjuje, da se je bilo treba komunizmu že takrat upreti. O tem za nas ni debate in je v splošni slovenski javnosti vedno manj dvoma. V današnjem zgodovinskem trenutku smo s tistimi, ki so se na drugi strani pošteno hoteli žrtvovati za slovensko domovino in ji zdaj posvečajo moči, da jo iz novih temeljev na novo zgradijo in osvobodijo, na isti liniji. Tem in mlajšim, ki niso bili v revoluciji niti posredno udeleženi, smo poklicani v pomoč, če le mogoče v obliki sodelovanja ali tudi dobrohotne kritike, gotovo pa s prošnjami za božjo milost.

Po taki vključitvi ne bomo več odtrgan del narodnega telesa, tako dolgo zavračan in zaničevan. Ker nismo priznavali režima, tudi njegovega prekletstva nismo jemali, kot da nas je zavrгла domovina. Zato pravza-

prav ne terjamo, da nas domovina spet sprejme med svoje. A ker je nova oblast pravna naslednica prejšnjega režima, pa vendar upravičeno pričakujemo, da sama odstrani moralne in zakonske pregreše, ki nam še ovirajo polno včlenjenje v narodni organizem, in to tudi jasno pokaže. Ni nam treba triumfalnih sprejemov, zavračamo pa vnaprej tudi vsako poniževalno podeljevanje milosti. Časti si nismo dali vzeti, zato tudi ne terjamo, da se nam vrne. Pričakujemo le, da z nami ravnajo kot z enakopravnimi državljani, ki v tujini spremljajo usodo Slovenije in jo po močeh sooblikujejo, Slovenija pa naj jim to omogoča in tudi dejansko priznava.

Če naj se prezrači slovenski prostor in ustvariyo pogoji za složno sodelovanje, čutimo nujnost, da se popravijo krivice, ki jih je zadala revolucija. Vemo, da vse škode ne bo mogoče nikdar popraviti. Odvzeto življenje se ne vrne, dušno in telesno trpljenje se ne ocenjuje v denarju. Tudi materialne škode za preprečeno kariero in osebno delo ni mogoče preračunati. Tako bo marsikaj moralo ostati neporavnano kot neizterljivo. Vendar bo slovenska oblast morala v duhu stroge pravičnosti in prav v interesih miru najti pravnih in gospodarskih sredstev, da odškoduje ali oskrbi tiste, ki so ostali prizadeti po dejanjih revolucije, krivičnih oblastvenih ukrepih ali posledicah prisilne izgube domovine. Oceniti bo tudi treba, koliko terja splošni čut pravičnosti, da se za odpravo družbene moralne škode in v interesu splošne blaginje pokličejo na odgovor neposredni krivci revolucije in posameznih njenih zločinov. Ko to govorimo, nas ne nagibajo težnja, da bi hoteli povračati hudo s hudim, marveč le želje po skupnem dobrem. Zato smo prav v interesu skupne blaginje pripravljani tudi na brisanje odgovornosti za dejanja izpred desetletij, če bo ugotovljeno, da je to v interesu mirnega sožitja in duhovnega in tvarnega napredka skupnosti. Vnaprej brez pridržkov pa na to ne pristajamo.

Kot dediči žrtev revolucije, katerih se danes posebej spominjamo, izrekamo tudi obžalovanje vseh, ki jih je začetna prisila, nevednost ali nepremišljeno, čeprav pohvalno domoljubno navdušenje pripeljalo v nasprotni tabor, pa se tam niso notranje pridružili naklepom revolucije in ne sprejemali njenih metod. Tudi te imamo za žrtve revolucije in jim ne odre-kamo časti, kolikor jih je vodila samo iskrena misel na narodno osvobodjenje. Sprava med takimi na drugi strani in našimi mrtvimi je bila že zavezana, ko se je kri obojih zlila v eno reko in napolnila slovensko zemljo za novo rast.

Uravnavanje slovenske usode je zdaj v rokah ljudi različnih miselnih smeri in političnih grupacij. Vse označuje vsaj na zunaj nagnjenost k iskanju novih poti za urejanje družbe in določanje mednarodnega položaja Slovenije. V reviziji so temeljne postavke, ki so mnoge za prihodnost novsem neustrezne. Pregledati bo treba vso zakonodajo in nepregledno množino splošnih predpisov o ureditvi oblasti na vseh stopnjah, splošnih pravicah in pravnem položaju prebivavstva, usmeritvi učnih in vzgojnih dejavnosti, organizaciji javnih občil in kulturnih ustanov, gospodarski ure-

ditvi, meddržavnih odnosih in toliko drugih področjih. Sprejeti je treba, da bo v nekaterih primerih določena kontinuiteta primerna, morda celo neogibna. Državniška, sploh vodstvena modrost bo narekovala, kaj bo tam treba vsaj začasno ohraniti in čemu se nam bo treba odreči, da se doseže, kar je mogoče, in ne zapravi vse, česar bi si želeli. Zato se bo treba oborožiti z določeno mero strpnosti in razumevanja, obenem pa se približevati z veliko pripravljenostjo za pomoč in sodelovanje, ki pričakujemo, da bomo k njemu povabljeni. Ne moremo obetati velike podpore. A prepričani smo, da bo pritegnitev politične emigracije, odkrita in brez predsodkov, učinkovala kot spravno dejanje tudi v osrednjem slovenskem prostoru.

Zavedamo se, da tudi pri novih poimenovanjih in programih ne bo teklo vse po gladkih tirih. Po desetletjih strahovanja, vcepljanja sovražnosti in vlivanja materialistične miselnosti ne moremo pričakovati rodovitnih tal za neovirano rast novega življenja. Spopadali se bodo nasprotni politični interesi, še dolgo ni pričakovati enotnosti v ocenjevanju dogajanj med revolucijo in mogoče bodo celo vzplamtevali zublji stare mržnje. Pripravljeni moramo biti na to, da nam bo treba prevzemati tudi naloge idejne in politične kontrole, odkrivanja in utemeljevanja zgodovinskih dejstev in nevtraliziranje udarcev. Tudi te naloge hočemo sprejemati v takem duhu, da bomo ohranjali spravno stanje, ki naj bi kmalu nastopilo med slovenskim ljudstvom in se kar najbolj nemoteno razvijalo.

Kadar je treba sprejemati boj, so ljudem potrebne moči. A tudi vzdrževanje pravičnega miru ni lahka naloga. Mir ima dve sestavini, spokojnost in življenjski red. Za ohranjanje miru, h kateremu teži sprava, je potrebna neprestana budnost, da se odvrta vse, kar nasprotuje redu življenja, redu resnice in pravice. Zavračanje odklonov pogosto terjaja srčnosti, za resnico in pravico je treba včasih pogumnih dejanj. A tudi krotkost in spravljivost se gojita z notranjo močjo, ki mora zadrževati osebna nagnjenja po uveljavljanju žez mero. Brez zunanje in notranje prizadevnosti ni trajnega miru. Kolikor bomo poklicani k soustvarjanju pravega miru v Sloveniji, toliko bomo morali skrbeti, da nam ne upadejo moči. S prošnjami zanje se bomo obračali na božjo milost, ki nam jih dozdej ni odrekala. Pobujali pa bomo moči tudi tako, da se bomo ustavljali ob spominu na tiste, ki so nam bili vzeti, in bomo pozlačevali njihove smrtne rane. Njihov duh je z nami in njegov blišč seva v slovensko prihodnost, ki jo vidimo lepšo in svetlejšo.

Daj Bog, da bi bilo tako, zaradi zasluženja krvi, darovane za slovensko pravico, in tudi po zasluženju naše zveste službe.

Slava in zahvala junakom in mučencem in časten spomin!

Pripis uredništva:

Čeprav je bil slavnostni govor Božidarja Finka na letošnji osrednji domobranski proslavi v Buenos Airesu že priobčen v Svobodni Sloveniji, Du-

hovnem življenju in morda še kje v našem zdonskem argentinskem tisku, se vsebina govora tako tesno sklada z miselnostjo in stališči piscev in bravcev našega lista, da imamo za svojo prijetno dolžnost natisniti ta govor tudi v našem listu. Tudi zato, da se z njim seznanijo Vestnikovi bravci zunaj meja Argentine.

Prepričani smo, da bodo do potankosti premišljene in trdno postavljene besede, proste vseh odvečnih pretiravanj, a zgleđno izbrane in v čudovito lep slog ubrane, pritegnile tih pristanek, če ne že aplavz večine naših bravcev. Pa tudi pozornost svobodno izvoljenih oblasti na Slovenskem.

SPOMINSKA SVEČANOST NA GILBERTU

V nedeljo 15. julija smo imeli na Gilbertu prosiavo. Za vse pobite domobrancel in za žrtve iz cele Slovenije, ki so jih pomorili komunisti. Udeležba je bila nadpovprečno dobra. Med nas so prišli za to priliko tudi „Kanađčani“ z župnikom Karlom Ceglarjem. Prijatelji iz okolice so po prireditvi napolnili naše omizje. Vse žuti, da prihaja nov čas, posebno za Slove-nijo, ki si sama trga verige suženjstva raz sebe.

Z izrednim zanimanjem spremljamo dogodke v Sloveniji in nas veseli odločnost Slovencev za popolno osamosvojitvev izpod ljudi, ki bi radi večno živeli na račun slovenske pridnosti. Težko je namreč živeti pod takšno vladavino, ki je obtežena še v veliki meri z balkansko-bizantinskimi metodami. Še težje je živeti skupaj s takimi, ki nas stalno psujejo s „švabi“. Ker nismo pravoslavci? Pri služenju naših fantov v jugoslovanski vojski morajo le-ti danes kot včeraj mirno prenašati najbolj grobe kletve na račun svojih mater in sestra. Po drugi strani pa naj Slovenija s svojim delom in resno upravo podpira zaostale, čeprav naravno bogatejše, predele na jugu. Ta pesem je stara že 70 let; za slovenski denar so se zidale in se še zidajo palače v južnih mestih.

V takem približnem tonu se je po uradnem sporedu spominskega dne našim fantom in možem, razvnela debata o naših južnih bratih. Da naj bi se privadili bolj vnetega dela, ne pa stalno čakati z odprtimi kljuni, kaj jim bo priletelo iz Slovenije. Je res čas, da Slovenija preneha biti kolonija kogarkoli. Vemo, da posploševanje ne odgovarja popoini resnici, vendarle v glavnem pa stvar drži, saj se vleče že iz let v leta!

Andrej Pučko

Oblast, ki ni pripravljena krivic popravljati, ni nič boljša od tiste, ki jih jo delala.

Ivan Pučnik, podpredsednik Slovenske kmečke zveze

Spomenica rešencev iz brezna-morišča v Kočevskem Rogu (1945)

(1945)

Ob našem pričevanju za film o pokolu v Kočevskem Rogu smo se svet zavedli svoje zaobljube, zadane na dnu brezna med vsemi, ki so tedaj še bili pri zavesti. Zaobljube, da bo vsak, ki bi živ prišel iz njega, povsod označjal namene, borbo in končno usodo mučenih in pobitih Slovenskih domobrancev.

Tudi s tole spomenico izpolnjujemo svojo zaobljubo. Ob sedanjem razvoju v domovini smo prepričani, da moramo spregovoriti in da ni nikogar, ki bi bil bolj upravičen kot mi, ki smo se rešili iz dna krvavega brezna, da spregovori v imenu mrtvih ust, zasutih z zemljo v množičnih grobovih.

Še vedno prihajajo nad nas trenutki dušeče groze, ko nam vstajajo pred očmi bes in krohot rabljev ob našem mučenju. hladna prerazčunanost tistih, ki so nam s palicami izbijali zobe, gola, mrtva trupla ali pa umirajoča telesa naših soborcev, ki so padala na nas na dno brezna, na studence slovenske krvi, ki so nas škropili iz srčnih žil umirajočih.

Še vedno z žalostjo opazujemo, da sovražstvu v naši ljubljeni domovini še ni konca, če ne v dejanjih pa v besedah in znakih, s hujskanjem in vztrajnostjo v lažeh, četudi so bile že razkrite, s poveličevanjem naših morilcev kot narodnih herojev.

Še vedno Slovenci v domovini žive v dvomu in strahu, da se dejanja sovražstva utegnejo ponoviti, še vedno moramo mi sami z boleščjo v srcu razkladati pred tuji naše narodne, slovenske rane, ker za njih zdravljenje še ni pogojev v domovini.

Sedaj nam govore, da bo prišlo do zgodovinske preiskave o dogodkih, ki smo jim bili mi sami priča. Toda trajalo je celih 45 let, da je strahotni zločin, storjen nad nami prav sredi Evrope mogel priti na dan. Koliko let bo spet trajalo, da bo proniknila med Slovence resnica o naši borbi, tista resnica, ki nam je preostala kot edino orodje, da zrušimo Veliko Slovensko Laž s tako dolgimi nogami. Zato jo sedaj spet kličemo v slovenski svet.

Ta resnica pa je, da smo med slovensko državljansko vojno, ki jo je hotela in začela komunistična partija pod tujo okupacijo, vedno zaupali v zmago zapadnih zaveznikov nad fašizmom in nacizmom. Vedeli smo, da za to zmago niso bile potrebne mučeniške smrti naših očetov, mater, bratov in sestra iz rok partizanov. Vedeli smo, da Fronta, ki začne z moritvijo Slovencev prej kot okupator, ki pomori več Slovencev kot okupatorjev ne more biti za Slovence osvobodilna. Vedeli smo da je „žrtve morajo biti“ bilo lažno geslo Osvobodilne fronte, tega varljivega orodja za uresničenje komunistične revolucije, tega utelešenega sovražstva do zavednih Slovencev v najtežjih časih trpečnega naroda. Hoteli smo prihraniti domovini leta strahote, ki so vojni sledila.

Zgodilo pa se je drugače. Že na dnu brezna smo ob kupu pomorjenih zavednih Slovencev zadobili dokončno potrdilo, da se nismo bili motili. Toda šele po 45 letih, ko slovenska narodna sramota prihaja na dan, nam tudi razvoj v domovini daje prav. Toda namesto, da bi ta resnica hitro prodrla v slovenske možgane izprane z lažmi, starimi skoraj pol stoletja, stojimo pred gonjo vodilnih krogov v Sloveniji za spravo in odpuščanje, za kar 45 let ni bilo nobene potrebe. Po prepričevanju se „odpuščanje mora priti“ kaj lahko meri s krilatico „žrtve morajo biti“, ki jo je med vojno OF vrgla v svet za opravičilo svojih dejanj. Za obema slutimo isti izvor.

Naši sotrpini v brezni pa niso umirali s klici na maščevanje ampak z vzdihom k Mariji in Jezusa, Bogu krščanske ljubezni, v katerega verujemo. Tudi ni bil tam redek vzdih „Odpusti jim Gospod, saj ne vedo kaj delajo!“ Odpuščanje, ki ga vsak kristjan nosi v svojem srcu, se je izvršilo že pred 45 leti.

V sedanji gonji gre pa za javno odpuščanje, kot da bi bilo že samo ime „osvobodilne“ fronte že zadostno opravičilo za vse strahote, ki so jih nje izvrševalci opravljali nad nami in slovenskim narodom. Sovraštvo samemu in njegovemu nosilcu — brezosebni Osvobodilni fronti pa ne moremo odpuščati, ker bi takšno odpuščanje bilo samo potuha za nove hudobije.

Imen drugih krivcev za strahote nad nami pa ne najdemo na nobeni uradni listini. Kjer pa ni tožnika, ni sodnika, ni sodbe, ni kesanja in ni odpuščanja. Pač pa najdemo na stotine imen tistih, ki niso soglašali s komunistično revolucijo, so bili za to po ukazu obsojeni in so izgubili svoje življenje, če ne pa premoženje, prostost in uradno čast. Ali bo kdaj prišlo do kesanja nad temi obsodbami in poprave krivic?

Kaj nam hoče domovina sedaj dopovedati? Saj ne moremo verjeti ničesar. Po skoraj polstoletnih izkušnjah ob varanju, lažeh, preobračanju dejstev in hlinjenju slovenske zavednosti od pristašev sramote ne moremo dopustiti, da bi bili naši mrtvi soborci, ki smo jih zapustili v brezno, razočarani že nad nami. Pravico imamo do nejevernosti. Razumemo, da stoje sedaj izvoljeni predstavniki slovenskega naroda pred težko nalogo — če so iskreni. Na eni strani morajo po imenu obsoditi krivce slovenske tragedije, po drugi strani pa morajo popraviti krivice, prizadejane nasprotnikom komunistične revolucije.

Nam v znamenje pa bo ravnanje, ki ga bosta deležna spomina dr. Gregorija Rožmana, nadškofa ljubljanskega, in generala Leona Rupnika, poveljnika Slovenskih domobrancev. Oba sta bila med vojno izraz naše volje, da pod začasno fašistično in nacistično okupacijo ohranimo svojo vero in da prihranimo slovenskemu narodu čimveč slovenskih življenj. V tem sta še dandanes naša verna simbola.

Čim bomo videli, da so bile krivične sodbe nad njima razveljavljene in da je bilo izrečeno javno priznanje njenemu rodoljubju, bomo razumeli, da se slovenski narod v resnici želi otresti svoje sramote in s ponosom pogledati drugim kulturnim narodom v oči. Tedaj bomo razumeli, da je

prišel čas za javno odpuščanje imensko obsojenim krivcem narodovega trpljenja. Odpuščanje, potrebno za resnično narodno spravo, brez katere slovenski narod ne bo mogel obstati.

Šele tedaj bomo mogli spet s ponosom zapeti našo staro domobransko himno, ki konča z napevom:

ZDRAVA BODI MOJA LEPA DOMOVINA!

Franc Dejak

France Kozina

Milan Zajec

Cleveland, Pristava, 2. julija 1990

Domobranska komemoracija

V znamenju sprave nista današnji žalna maša in komemoracija samo za padle in pobite domobrancelje in slovenske četnike, temveč za vse Slovence in Slovenke, ki so bili žrtve zadnje vojne. Od lanskoletne komemoracije so se stvari doma in po vsej Vzhodni Evropi zelo spremenile, na boljše seveda, politično, če že ne gogospodarsko, ter je klic po spravi umesten in potreben, posebno še, ker je že minilo 45 let od konca druge svetovne vojne.

Slovinci v Avstraliji smo spravo v praktičnem pomenu že dosegli. Ni bilo težko, ker večina tistih, ki so tu v Avstraliji bili na strani prejšnjega režima doma, niso to bili iz ideoloških razlogov, temveč zato, ker so na tedanji režim gledali kot na legitimno slovensko vlado, karkoli so že mislili o njej. Zato ne moremo reči, da so predsedali, temveč samo nadaljujejo svojo lojalnost do slovenske vlade. Poleg tega se danes v Avstraliji skoraj vsi zavedamo, da je za spravo potrebno samo, da znamo drug z drugim delati in biti strpni drug do drugega, svoja mnenja in poglede pa lahko kljub temu obdržimo.

Malo težja pa je sprava z nekaterimi skupinami doma, ki spravo odklanjajo in izključujejo. To so seveda vsi tisti, ki še vedno govore o osvobodilni vojni namesto da bi jo imenovali s pravim imenom državljanska vojna. Posebno so v odklanjanju sprave glasni načelniki borčevskih organizacij, ki pri tem vedno poudarjajo, da se partizani niso borili za komunistično revolucijo, temveč za svobodo slovenskega naroda, ker najmanj devetdeset odstotkov borcev ni bilo komunistov in da so mnogi boreci bili razočarani, ko so se po vojni dogodki razvili drugače.

To je stara pesem. Apologeti komunistov so isto govorili za Kitajsko, Kubo in Vietnam; prepričevali lahkoverne, da tam ni šlo za komunistično oblast, ker so komunisti bili v veliki manjšini.

Ko je hunski poglavar Atila leta 451 vdrl v Francijo, je bila večina njegove armade sestavljena iz germanskih plemen Ostrogotov, Frankov, Burgundcev in Gepidov: Huni sami so bili v veliki manjšini. Vendar zgodovina ne uči, da so Ostrogoti, Franki, Burgundci in Gepidi vdrl v Francijo, temveč Huni, ker Huni so bili tisti, ki so vodili ekspedicijo v svojo korist in ne v korist podložnih plemen. Prav tako so komunisti vodili na Kitaj-

skem, na Kubi, v Vietnamu in v Sloveniji državljansko vojno v svojo korist in ne v korist tistih, ki so mislili, da se borijo za svojo svobodo in v Sloveniji še posebej za svobodo in neodvisno Slovenijo.

Komunisti danes vedo, da je komunizma konec in da z njim ne morejo več naprej. Želeli pa bi obdržati svoje položaje ter se sami delajo dobre, v boj pa pošiljajo bivše partizanske borce, kot so to delali med vojno.

Komunizma s človeškim obrazom ni, ne obstaja. So samo človečanske krinke, ki si jih komunisti nadevajo, da bi prevarali kratkovidne lahkoverneže. Kot so pokazale volitve v Sloveniji in tudi drugod, jim to dostikrat uspe. Niso pa računali na neki skriti faktor, na pobite slovenske domobrance.

Če danes komunisti doma govorijo, da so za neodvisnost in svobodo slovenskega naroda, za pravno državo, za prost trg in zasebno lastnino, zakaj so pa potem, po končani vojni, ko je bil čas za pomiritev in spravo, isti komunisti in njihovi duhovni predniki zverinsko mučili in pobijali slovenske domobrance, prav tiste može in fante, ki so bili kot slovenska vojska edini garant svobode in neodvisnosti slovenskega naroda in tistih svoboščin, za katere se danes navidezno potegujejo celo njihovi morilci.

V zgodovini je znano, da en dogodek lahko v ljudski domišljiji zasenči vse druge dogodke. Tako je naskok na Bastiljo neločljivo povezan s francosko revolucijo. Berlinski zid je bil drobcen in nepomemben v primeri s Kitajskim zidom. Vendar je ljudem pomenil otipljiv dokaz železne zavese, ki je delila komunističen svet od demokratičnega sveta. In ko je bila lansko leto prebita vrzel v berlinski zid, je ves svet vedel, da je komunizma konec.

Pokol domobrancev je eden na zunaj najbolj nerazumljivih pojavov v najnovejši zgodovini slovenskega naroda. Od pokola se je rešilo manj kot tisoč domobrancev, ki so se razšli po vsem svetu. Vedno manj jih je pri življenju in nikdar niso predstavljali nevarnosti komunističnemu režimu doma. Nasprotno pa je spomin na pobite domobrance ostal v duši slovenskega naroda ter se ni zmanjšal, temveč postaja vedno večji in močnejši.

Kar so komunisti spregledali leta 1945, je, da je Slovensko domobranstvo nastalo iz spontane volje slovenskega ljudstva. Domobrance je bilo mogoče fizično uničiti, ni pa bilo mogoče ubiti njihovega duha. Kdorkoli je sledil in sledi dogodkom zadnjih let doma, vidi in ve, da so pobiti domobranci vedno v ospredju volje slovenskega naroda, da se reši komunistov popolnoma in enkrat za vselej.

Nekaj je jasno in gotovo. Domobranci iz Kočevskega Roga in drugod, kjer ležijo njihove kosti, še niso izrekli svoje zadnje besede, niti niso še izvojevali svoje zadnje in odločilne bitke.

Vladimir Menart,

v dopisu na Demokracijo od 24. 7. 1990

Marksizma-leninizma je konec in ga nihče več ne bo mogel obuditi.

Octavio Paz, mehikanski pisatelj

BREZ PRAVIČNOSTI NI SPRAVE

Nekaj misli ob dokumentu, ki ga je izdalo Predsedstvo Republike Slovenije, z naslovom Izjava Predsedstva Republike Slovenije o narodni in državljanski umiritvi

O dokumentu, ki nosi gornji naslov, je bilo v teh dneh veliko povedanega in tudi napisanega. Ne bi rad ponavljal že rečenih stvari, pač pa kot pravnik pogrešam posebej eno izmed temeljnih razsežnosti, ki ni bila dovolj poudarjena, in sicer razsežnost pravičnosti, brez katere ne more biti nikakršne sprave na nobenem področju.

Predsedstvo je svoj dokument označilo kot izjavo o pomiritvi. Glede na vsebino je naslov popolnoma ustrezen. Ker izjava ni pripravljena postaviti svojega sporočila na razsežnost pravičnosti, gre res zgolj za nekakšno pomiritev, ki pa je tudi — iz istega razloga — lahko samo začasna.

Predsedstvo si želi takšnega vzdušja, „ko preteklost ne bo več bremenila medčloveških odnosov danes in jutri“. Prav tako trdi, da „gre za zelo resen problem dokončnega odpravljanja vseh pravnih in, kolikor je to z državno politiko mogoče, tudi moralnih posledic ki še obstajajo v našem sistemu in v odnosih med ljudmi...“ Kako naj bodo takšne posledice odpravljene „danes in jutri“. Če ne bo poskrbljeno, da vsakdo pridobi tisto, kar mu gre, pri tem pa v proces sprave tudi sam vloži tisto, kar je dolžan. Zgolj pavšalne izjave, da so na obeh straneh dobre in slabe strani, nikakor niso dovolj, čeprav je to v bistvu res. V določenih primerih in za določene stvari so namreč na eni strani bolj dobre stvari kot na drugi in obratno. Zato je treba jasno povedati, kaj je tisto, kar je dobro, in tisto, kar je slabo. Pri tem naj opozorim, da težnja za objektivno pravičnostjo ni nikakršen „lov na čarovnice“ ali sla po maščevanju. Spoznanje namreč, da človek pridobi svojo pravico, je nujen pogoj za notranjo umiritev in spravo na zunanjem področju. Sprava mora namreč zaživeti med ljudmi, nobeni dokumenti tega ne morejo nadomestiti. Brez spoznanja pa, da je zagotovljena pravičnost, ljudje ne bodo mogli biti notranje prav disponirani za dejanje sprave.

Pri tem bi rad opozoril na položaj Cerkve, ki si ga je pridobila v povojnem obdobju. Ni treba posebej poudarjati, da so si vladajoči krogi na vse načine in z vsemi sredstvi prizadevali, da bi ji vzeli vsakršno verodostojnost, čast in pristojnost za urejanje katerih koli stvari v slovenskem narodu.

Radi slišimo izjave, da Cerkev noče nikakršnega povračila in rehabilitacij, da želi le v miru izpolnjevati svoje poslanstvo. Tako tudi duhovniki, ki so morali veliko in po krivici pretrpeti med vojno in po njej. V zadnjem primeru je to vsekakor krepost pozabljanja nase in žrtvovanje prestalega v korist višjih ciljev, ki jih kot duhovniki zastopajo sredi svojega naroda.

Nisem pa tako prepričan, da gre tudi takrat, ko govorimo o Cerkvi kot taki, za enako opravičljiv nagib.

Cerkev ima na zemlji nenadomestljivo nalogo oznanjevalke evangelija in dela za odrešenje vseh ljudi. Kako naj to izvaja na tako krivičen način defamirana, ko ni bila razvrednotena le njena zemeljska podoba, pač pa predvsem njeno poslanstvo, ki ji ga je zaupal Gospod. Ljudje navadno med tema dvema razsežnostima, v kolikor se kdaj zaradi človeške slabosti ločujeta, ne ločijo. To kar se o Cerkvi govori in piše, prenašajo na samo označilo, ki ga prinaša. Zaradi tega ima Cerkev dolžnost in pravico zahtevati rehabilitacijo, ne za nas, ki jo kot duhovniki morda v očeh marsikoga izključno predstavljamo, pač pa zaradi stvari, zaradi katere je bila ustanovljena, zaradi evangelija in njenega poslanstva. Menim, da odločanje o tem, ali bo Cerkev v tem smislu zase kaj zahtevala, ni odvisno od nas ljudi, gre za aksiom, ki presega človeško oblast! Brez volje za takšno držo s strani, ki je Cerkev preganjala, bomo težko govorili o spravi. Seveda pa način, s katerim se bo Cerkev za to prizadevala, nikakor ne more biti drugačen kot evangelijski in do skrajnosti miroljuben.

Za razumevanje celotne izjave se mi zdi silno pomembno dejstvo, ki ga je posebej izpostavila prof. Spomenka Hribarjeva. Treba bo opredeliti, kaj pomeni pojem „narodnega izdajstva“, na katerem še vedno sloni ločevanje med pravičnimi in krivičnimi v naši družbi. Poudarja, da je bila boljševistična revolucija, ki so jo izvajali komunisti v vojnem času, torej takrat, ko je bila Slovenija okupirana, vsaj takšno narodno izdajstvo, kot ga pripisujejo tistim, ki so se povezali z okupatorjem. Izjava omenja OF, zoper katero so se dvignili nasprotniki osvobodilnega boja. Pa so se res dvignili zoper OF, kolikor je bila ta organizatorska osvobodilnega boja, in kdo je bil predvsem odločujoč element v OF pred dolomitsko izjavo, predvsem pa po njej in kakšne interese je imel!? Če je torej šlo zares samo za osvobodilni boj, zakaj je bila dolomitska izjava sploh potrebna. Potrebna je bila, ker sploh ni šlo najprej za osvobodilni boj, pač pa za boljševistično revolucijo! Posledica le-te so bili tudi vsi medvojni partizanski pogromi na Dolenjskem, ki so pravzaprav prenesli boj med komunisti in njihovimi nasprotniki z idejnega na vojaško področje. Ko pa se stvari prenesejo na takšno raven, se na obeh straneh zares rojevajo dobre in slabe stvari. Vendar ni dovolj, da ostanemo le pri pavšalnih sodbah, pač pa je treba pokazati, katere so te dobre in slabe strani in tudi, kdo je zanje odgovoren.

Predsedstvo poudarja: „Takšno ravnanje v evropskih zasedenih državah v času druge svetovne vojne je ovrednoteno v evropskem zgodovinsko-neporno kot sodelovanje z okupatorjem.“ Prav gotovo, saj v drugih evropskih državah niso poleg okupatorja imeli opraviti še z boljševiško revolucijo! V našem primeru so bili nasprotniki komunizma v perpleksnem položaju, še posebej ob koncu vojne. Izbirati so morali med večjim in manjšim zlom. Odločili so, da je propadajoča okupacijska vojska v tistem trenutku manjše zlo od tistega, ki ga je predstavljal militantno napredu-

joči boljševizem. V imenu pravičnosti je treba to povedati, saj je težko označiti velike rodoljube, kakršen je bil tudi škof Rožman (ne smemo pozabiti, da je bil zaradi svojega slovenstva preganjan iz avstrijske Koroške), kot narodne izdajalce, ker niso pristali na boljševizem, katerega lep zgled so imeli v boljševistični Sovjetski zvezi z milijoni trupel, ki so samo potrjevala prepričanje o nesprejemljivosti boljševizma. Politično nasprotovanje ni nikakršno narodno izdajstvo, pač pa normalno ravnanje v političnem življenju neke družbe, še posebej v tem primeru, ko so bili predvojni slovenski politiki trdno prepričani, da ne gre samo za politične nasprotnike, pač pa za nevarnost, ki je pretila vsem tistim vrednotam, za katere se je slovenski narod izjasnil na različne načine, tudi z volitvami, ki nikakor niso bile v prid komunističnemu gibanju, vsaj dokler so bile še svobodne.

Predsedstvo tudi govori o slovenski državnosti, ki je do Kočevskega zbora po njihovem ni bilo. Legitimnost njihove oblasti torej izhaja od tam. Pri tem pa se postavi vprašanje, koga so udeleženci tam predstavljali. Ali res slovenski narod, ki se je na svojih zadnjih svobodnih in urejenih volitvah odločil za popolnoma nasprotno politično stranke, ki so bile tudi edine legitimno poklicane, da odločajo, kako naj se ta narod med okupacijo obnaša. O povojnih volitvah pa se tako in tako sliši vedno več alarmantnih vesti. Edine legitimne politične sile v začetku vojne so se odločile (tako tudi škof Rožman), da je treba storiti vse, da bo za Slovence vojna pomenila čim manj žrtev, nasprotna stran je delala popolnoma nasprotno. Za krščansko moralo posameznik nikdar ne more biti žrtvovan za neke višje ideale (npr. za uspeh boljševiške revolucije). V nobeni vojni posameznik nikdar ne more biti zgolj del nekakšne borbene množice, nasprotno, treba je paziti, da se nihče ne izgubi, najmanj pa po neumnosti operacij, ki niso imele nobenega drugega učinka kot streljanje nedolžnih talcev. Vse to in še marsikaj drugega je treba v imenu pravičnosti povedati, da bo v procesu sprave postalo bolj jasno, kaj je izdajstvo naroda in kdo vse nosi odgovornost zanj.

O vseh tistih, ki so bili med vojno in po njej nedolžno pobiti, ne moremo govoriti kot o nekakšni posledici strasti, ki jih je z umrlimi vred treba čim prej pozabiti. Pri nas se je vedno govorilo in tudi izvajalo, da je treba upoštevati načelo o nezastaranju vojnih zločinov. To velja za vse strani! Zato je treba povedati, kdo je za kaj odgovoren. V pravnih državah za odgovorne poskrbijo pristojna sodišča.

Z vsemi izginulimi so bile tudi v celoti defamirane in preganjane njihove družine, ki čutijo posledice še do danes. To je treba nujno popraviti in nastalo škodo — bodisi zaradi odvzemov, neupravičene nacionalizacije, ipd. — povrniti. Brez tega ne bo nikakršne sprave. Govorjenje mora roditi konkretne rezultate. Prav tako se je treba vprašati, komu pripada lastnina razloččenih bogatejših predvojnih slojev, ki je prešla v zasebne roke zmagovalcev.

Jugoslavija je podpisala cel kup mednarodnih konvencij, ki so z ratifikacijo postale del internega prava, kakor določa mednarodno pravo. Mnoge od teh ni nikdar spoštovala. Treba je poskrbeti, da se takšno stanje popravi in nedoslednosti prizna, saj drugače ne bomo prišli do mednarodnega ugleda.

Predsedstvo tudi želi, naj tega ne bi vnašali v predvolilni politični boj. Menim, da ni nobenih volitev, ki ne bi izhajale iz preteklega ravnanja političnih subjektov. Volitve so namreč vedno preverjanje, s tem pa potrjevanje ali nepotrjevanje izvajanja oblasti konkretnih nosilcev oblasti. Zato je težka dolžnost predvolilnega obdobja, da se izvajanje oblasti dodobra predstavi, da bodo mogli volilci tako dobro informirani odločati o tem, v kakšni družbi želijo živeti in kdo naj jim vlada oziroma komu lahko zaupajo. Znak iskrene pripravljenosti za spravo vidim tudi v tem, da bodo dosedanji nosilci politične oblasti pripravljeni sprejeti objektivno oceno o svojem vladanju in da bo le takšna ocena osnova za pripravljenost še naprej sodelovati pri vodstvu države, in ne boj za oblast za vsako ceno.

Cerkev se izrecno distancira od neposrednega političnega delovanja, nikakor pa se ne more distancirati od procesa sprave znotraj slovenskega naroda, saj sprava ni objekt, s katerim naj se ukvarjajo le politični subjekti v strogem pomenu besede — ti morajo s svoje strani le omogočiti, da je politika ne bo iz kakršnih koli razlogov ali koristi zavirala. O spravi med ljudmi pa ima Cerkev iz svojega poslanstva že načeloma veliko povedati, posebej pa še v tem primeru, ko jo sprava neposredno zadeva, zadeva namreč njeno osnovno poslanstvo in uspeh tega poslanstva.

Brez težnje po pravičnosti torej ne bo nikakršne sprave. To, da je do izjave prišlo, je gotovo nekaj pozitivnega, vendar pa je preveč nezadostna, da bi mogla povzročiti spravo znotraj slovenskega naroda.

dr. Borut Košir

(Ponatis iz revije Tretji dan, marec/90)

Pogoj Zveze borcev, da se udeležijo slavnosti v Rogu

(Objavljeno v Delu, 21. junija 1990)

V zvezi s člankom, ki je izšel pod gornjim naslovom, morem, žal, najprej ugotoviti, da je politika Zveze borcev Slovenije izrazito protispravna. Prav tako me zanima, kdo je povabil Zvezo borcev na žalno komemoracijo, za zverinsko pobitimi domobranci in pripadniki drugih protikomunističnih formacij iz drugih delov Jugoslavije, ki so jih, kot nadaljevanje NOB, pobili komunistični borci t. im. NOB, in je njihov pogoj, o nepovezanosti masakra z NOB, vsaj smešen, če že ne absurden.

Borci postavljajo pogoja za svojo udeležbo na žalni slovesnosti. (Končno lahko ostanejo tudi doma.) Glede prvega borčevskega pogoja in pripombe njihovega predsednika Dolničarja, da je na Rogu veliko grobišč, ne le domobranskih, temveč so tudi grobišča partizanov in civilistov in, da je torej Rog „grobišče množic“. Ta Dolničarjeva izjava sicer drži, vendar je dejstvo, da so domobranska grobišča daleč najštevilnejša (okoli pet tisoč pomorjenih) in domobranci so bili pobiti več kot mesec dni po uradnem koncu vojne. Partizanski borci svoje žrtve proslavljate že več kot petinštirideset let in temu se, kot kristjan, nisem nikoli protivil, temveč se tudi sam klanjam tem žrtvam. Vprašujem pa nekdanje partizanske borce, česa se pravzaprav bojijo, da še po vseh teh letih ne dovolijo spomina samo teh, njim nasprotnih, žrtev — domobrancev torej.

Obd Mimogrede še vprašujem predsednika Dolničarja, kako se počuti ob dejstvu, ki ga tudi sam omenja, da je med borci NOB le deset odstotkov komunistov, ki so morali slepo sprejemati in se pokoravati sklepom deset odstotne manjšine — in zakaj se tej manjšini, ki je rovarila v imenu vseh borcev, niso uprli?!

V zvezi z drugim Dolničarjevim (borčevskim) pogojem, ki sem ga omenil že zgoraj, češ da pobjo z NOB, naj omenim še pismo gospoda Zdenka Zavatlava, z dne 26. junija 1990, kjer se tudi zgraža nad tem „pogojem“ borcev.

Borci si nad pobjem domobrancev ne morejo po Pilatovsko umiti rok, saj jih niso pobijali le komunisti — KNOJ, SKOJ, OZNA. Kaj mislite, gospod tovariš Dolničar; zakaj sem komaj osemnajstleten zapustil partizane? Pač zato, ker sem ugotovil, da komuniste kaj malo zanima „NOB“, marveč se potegujejo le za komunistično revolucijo in pri tem izrabljajo partizane — nekomuniste pri njihovem vzponu na oblast. Sicer pa gospod Dolničar, prepustiva zgodovinarjem, da ugotovijo, kdo od naju (saj sva oba barca) ima prav.

Glede dileme ali naj ZB postane stranka, vidim, da borec Franc Godeša še vedno uporablja stalinistični besednjak, ko govori o nekakšnih kvizlingih, kar gotovo ne bo prispevalo k spravi. Se Godeša sploh zaveda, kaj pomeni beseda kvizling. Očitno ne, ker bi je sicer ne uporabljal v čisto napačni povezavi. Prav tako se Godeša pritožuje, da jih nobena stranka ne podpira in se zavzema za ustanovitev „borčevske stranke“. Ob tem naj povem, da ste bili borci zelo netaktni, ko ste pred volitvami v Cankarjevem domu sklenili, da boste podprli komuniste in Smoletove socialiste. S tem je ZB še enkrat pokazala svojo barvo. Če bi bili apolitična — narodna organizacija — bi apelirali na svoje člane, naj volijo po svoji vesti.

Osebnostno vam želim srečo pri ustanavljanju „borčevske stranke“, saj potem bo ZB prenehala obstajati in bo njeno „praznino“ lahko zapolnila Slovenska domobranska borčevska zveza. Če boste kot stranka za narodno spravo, se utegne še zgoditi, da vas bomo podprli na volitvah.

Želim poudariti, da sem ta zapis napisal v duhu pravice in kdor bi

ga razlagal drugače, bi se oddalжил od resnice. Torej nasvidenje v Kočevskem Rogu, v nedeljo, 8. julija.

Gorica, 5. julija 1990.

Vinko Levstik

O SPRAVI – ČRNO NA BELEM

To, kar zdaj prinašamo na naslednjih straneh, je bilo natiskano — črno na belem! — v preteklih mesecih ali pa še nedavno v zdomskih in domovinskih časopisih in predstavlja različna, deljena si mnenja o témi, ki bi jo lahko postavili za skupni imenovalec: **SPRAVA**.

Odlomki, ki jih objavljamo, so sicer vzeti iz konteksta, vendar se njih smisel s tem v ničemer ne spremeni. Navajamo pisca in periodik, v katerem je bilo njegovo mnenje natiskano — črno na belem! (Ured.)

Tretjič: Če in kar je kdo komu naredil krivice na življenju, imetju ali dobrem imenu, je dolžan prositi odpuščanja in krivico po možnosti popraviti. To velja za posameznika, pa tudi za cele vasi, ker vojne rane še niso zacepljene... Kakor se Bog ne spominja več naših grehov, ki smo jih obžalovali in se jih kesali, skušajmo, kolikor je mogoče, tudi mi pozabiti, kar se je zgodilo med vojno... Vse, kar se je v imenu krščanske vere krivic zgodilo, obsojamo — kakor smo obsojali med vojno in je obsojalo tudi tedanje cerkveno vodstvo in v imenu krivcev prosimo odpuščanja... (Nadškof dr. Jožef Pogačnik na Veliki četrtek, 7. aprila 1977 — besedilo objavljeno v Družini od 9. oktobra 1977.)

Za spravo med živimi pa je po našem mnenju treba izpolniti naslednje naloge ali si vsaj skupno in pošteno prizadevati za njihovo uresničitev:

a) Ugotoviti polno in celostno zgodovinsko resnico o vseh dogodkih od začetka zadnje vojne do danes. Edino resnica nas more osvoboditi, biti podlaga za spravo...

b) ...Zato pa nihče nima pravice, da bi na podlagi dosedanjih uradnih ocen samo s svojega stališča izrekel sodbe in obsodbe o ljudeh drugačnega prepričanja in o njihovem ravnanju... Priznanje krivde pa ne more obstajati le pri besedah, temveč se mora pokazati tudi v poravnavi krivic in škode, vrnitvi časti in dobrega imena ter krivično odvzete lastnine, kolikor je to sploh mogoče (Izjava slovenske pokrajinske škofovske konference o narodni spravi, 13. marca 1990).

Cerkev z vsemi svojimi ustanovami želi in pričakuje, da se popavi krivica, ki se je zgodila z neupravičenim odvzemom kakršnegakoli premoženja. (Iz izjave ljubljanskega nadškofa, Družina 29. 7. 1990)

Morišč in grobišč namreč niso določale neformalne skupine, čeprav tudi teh ni mogoče v vsem izključiti, marveč oblastni organi, ki so se trudili in se še trudijo, da bi od zla ostalo čimveč skrito. Tak namen ima po mojem mnenju tudi nasvet, naj zadevo raziskuje stroka, zgodovinarji, kakor da bi ti imeli v rokah že vse dokaze. Za vsakega zgodovinarja pa je že sedaj jasno, da so odgovorni že takrat vedeli, kaj storiti, da se ne bi nič (ali čim manj) odkrilo...

Res je, da je treba storiti predvsem to, da se zlo ne ponovi. Toda če se zlo potiska v pozabo, je mnogo večja verjetnost, da se bo ponovilo, kot pa če se naj od časa do časa opozori. Sicer se bomo navadili z zlom živeti, kakor v preteklosti, tako v sedanjosti in tako v prihodnosti...

Pogoj za spravo ni v pozabi ali zanikanju resnice, marveč v njenem priznanju. Opuščanje medsebojnih krivic je sprava.

(Stanislav Klep, odvetnik in bivši partizan)

Nekje sem bral, da brez poravnanih računov pravici ostane narod kakor organizem, ki ga uničuje rakasta rana. Zato — čeprav je morda prvi korak k spravi — izjava izvršnega sveta RS o „umiritvi“ ni dovolj. To bi bila samo površinska kozmetika, rana pa bi ostala nezaceljena... **Sprava mora biti tudi etično dejanje...** Izjavi predsedstva zamerim, da kristjanom oponaša sodelovanje z okupatorjem. Pozablja namreč zgodovinsko resnico, da se je del Slovencev med vojno boril z okupatorjevim orožjem samo zato, ker enotavno niso hoteli komunizma, kakršen se je tedaj uveljavljal v obliki krvavega stalinizma. To pa ni nobena „narodna izdaja“, kakor piše Primož Hainz v Družini, štev. 8/90. (Ivan Zupan iz Boštanja v Nedeljskem dnevniku od 18. marca 1990)

Poravnava krivice pa spada med temeljne, najbolj osnovne civilizacijske in kulturne zadeve. Vsebujejo jih vsa verstva in vse pravne države. (Viktor Blažič v Demokraciji od 24. julija 1990)

Nujno bo vsaj kakšno reči tudi o povojnem „razrednem boju“. Ljudem so v imenu socializma plenili imetja in proizvodna sredstva, zdaj pa vse to propada ali pa je marsikaj od tega v lasti „rdeče buržoazije“. Starejši Ljubljčanji se še spomnijo, kdo je pred vojno stanoval v vilah pod Rožnikom; kakšno neverjetno naključje je, da so v teh hišah „izdajalec“ zdaj sami moralnopolitično „verificirani“ kadri ali njihovi otroci. Sprava ni abstraktno etično vprašanje, temveč gre za čisto konkretne njive, gozdove, stroje, pokojnine itd. Je sedanja oblast sposobna vrniti kmetom njive in gozdove, tistim, ki so morali bežati v tujino, pa omogočiti povratek? Če ni, potem lahko sprti Slovenci dosežejo kvečjemu papirnati sporazum.

(DELO Ljubljana, 7. marca 1990)

Izjava za spravo, ki bi merila na končanje državljanske vojne pri nas,

bi morala identificirati njenega pravega povzročitelja, ki je bila komunistična partija. Ali zoper okupatorja k boljševizmu ali zoper boljševizem z okupatorjem — to je bila dilema, ki jo je inicirala prav KP.

(Spomenka Hribar v Delu od 6. marca 1990)

Predsedstvo Republike Slovenije v svoji izjavi petinštirideset let po koncu vojne opozarja, da je končno treba „ugotoviti in objaviti dejstva o kritičnih dogodkih“. Ne pove pa, kdo je ta dejstva tako dolgo prikrival. Najmanj, kar lahko želimo je, da krivec za prikrivanje ne bo več varuh gradiva, ki čuva resnico o „kritičnih dogodkih“. Hkrati moramo storiti vse, da zgodovina ne bo več v njegovem zakupu. Tudi tista v šoli ne, ki je še danes daleč od tega, da bi bila usmerjena k spravi in umiritvi.

(Peter Vodopivec v Delu od 13. marca 1990)

Zgodovina je seveda neizprosna ali — laž ima kratke noge. Noben, niti najbolj prefinjen in naoljen sistem ne more za vedno skrivati svojih zločinov kaj šele, da bi bili vojni zločini prikriti... Dejstvo je, da je zmogovita partizanska vojska postorila neverjetna krvoločna dejanja v slovenski državljanski vojni. (Marij Čuk v Primorskem dnevniku 25. marca 1990)

Dolžni smo govoriti o pobojih in skritih grobovih, da se zlo ne bi nikoli več ponovilo, je v svojem govoru dejal Stanislav Klep. Samo tisti ljudje, ki nimajo čiste vesti, govorijo, da je to odpiranje starih ran... ..Mlada slovenska oblast naj čimprej razglasi akt narodne sprave in poskrbi, da se bodo našli krivci, odgovorni za nečedna poveljna dejanja.

(Stanislav Klep, 22. julija 1990 v Crngrobu)

...Ne morem pa se strinjati z mnenjem, da je bila pri nas državljanska vojna, da je med ljudmi vladal strah in podobno. Zato tudi nisem za uporabo sintagme „sprave“, ki pomeni, da bi si morali podati roke tudi s tistimi, ki so stali na okupatorjevi strani s puško proti meni. Sem zato, da se vrnejo v domovino vsi, ki nimajo krvavih rok. (Stane Nunčič, predsednik OO ZZB NOV Krško, v Dolenjskem listu 22. marca 1990. — K Nunčičevemu predlogu pristavljamo: pa pred sodišče vsi s krvavimi rokami!)

Sprava je žalitev tudi za partizane, ki naj bi danes, potem ko so slovenski skupnosti žrtvovati najlepša leta svojega življenja svojo mladost, svoje tovariše, ki jih je na desetine in stotine popadalo v belogardističnih zasedah in v spopadih... in naj bi danes priznali, da je bil ta boj nesmieln in da je treba ponižno ponuditi roko njihovim včerajšnjim krvnikom. Ne, dragi moji, to ni sprava... (Zoran Polič v Gorenjskem glasu od 16. marca 1990, ko se še ni ovedel, kako so stale in kako stvari stojé.)

Ne nameravam opisovati zločine, ki so jih zakrivali belogardisti, saj

je o tem veliko znanega (zapisanega, ne znanega!, dragi Žarko! — naša opomba!). Ravno ne tako o zločinih, ki so jih skrajneži iz vrst pripadnikov NOB, OF ali komunisti-boljševiki zagrešili nad zajetimi nasprotniki, med katerimi so bili tudi nedolžni in menda mladoletniki... Zame je zločin, zločin... Sem primorski rojak in udeleženec NOB še pred razpadom Italije. V partizane sem šel izključno iz nacionalnih razlogov... Boril sem se tudi na Dolenjskem in tako tudi proti belogardistom Sovražil sem jih... še vedno mislim, da sem se boril na pravi strani... Tudi povojnega razvoja ne odobravam... Če hočemo spravo, potem bi morale predvsem obe strani priznati zablode, ki so pripeljale do, za Slovence sramotne, bratomorne vojne, ki se nikoli več ne sme ponoviti. (Žarko Žbogar iz Pirana v Nedeljskem dnevniku 18. marca 1990. — Verjamemo v dobro vero in v dobre namene tega dopisnika v Nedeljskem dnevniku; da pa je v svojem hodu po Dolenjskem videl vse lepo in prav in nikjer nič sumljivega, kar bi omajalo njegovo vero v NOB, pa bo težko sprejemljivo. Če ne, bi pa zablode s svoje, NOB-ejevske strani, že lahko priznal. — Op. ured.)

— — —

Zvito so predsedniški komunike tudi naslovili s pozivom k umiritvi, to je pomiritvi državljskih strasti. Kajti sprava predvideva popolno priznanje enakopravnosti sprtih, izjava pa še zmeraj pripoveduje staro prežvečeno, predvsem pa usodno zgodbo o eni, vsezveličavni Resnici. O enem boju — na pravi in nepravi strani. Le abstraktno navržje sintagmo „napake gibanja“. In to je vse. Nikjer pa besede o boljševizaciji partizanskega gibanja, ki je bila prav tako obsojanja vredna kot sodelovanje z okupatorjem.

Od izjave do sprave so še svetovi. Kdaj bojo slovenski potomci žrtev boljševizma dobili na vpogled sezname mrtvih svojcev, kdaj bojo stotine romale v Kočevski Rog, Podutik, Kamniško Bitrico, Hrastnik prižigat sveče, kot romajo Poljaki v Katynski gozd, in kdaj bojo zadušnice za žrtve, kot jih poznajo Sovjeti v Kuropatskem gozdu, kjer so Stalinovi enkavedejci pobili dvesto tisoč „sovražnikov ljudstva“? Ta vprašaj je velik in zagoneten. (Melita Forstnerič-Hajnshek v Večeru 10. marca letos. Od tedaj pa se je kolo zgodovine nepredvideno in pospešeno zavrtelo...)

— — —

1. Za začetek in potek državljske vojne in za njene žrtve od poletja 1941 do poletja 1942 v Ljubljani, na Dolenjskem in Notranjskem in pravični narodnoosvobodilni vojni so odgovorni takratni voditelji Komunistične partije Slovenije.

3. Za likvidacijo okoli 9.000 vojnih ujetnikov-domobrancev in njihovih svojcev v Kočevskem Rogu, v Teharjah in drugod, za žrtve povojnih ideoloških sodnih procesov in administrativnih justifikacij, so soodgovorni takratni voditelji KPS in z njimi najvišji organi takratne Ljudske republike Slovenije.

(iz osnutka za Deklaracijo o narodni spravi, ki ga je predlagal odvetnik Stanislav Klep s tovariši, maja 1990)

● Če vas torej prav razumem, niste ravno navdušen privrženec narodne sprave?

Seveda ne, s tako spravo nočem imeti nič, včasih imam skoraj občutek, da skušajo z njo izdajstvu podeliti legitimnost. S tem seveda nočem reči, da partizani nismo delali napak ali celo opravičevali pokola domobrancev v Kočevskem Rogu: popolnoma je tudi jasno, da se je nekaterim partizanskim komandantom od oblasti, ki so jo dobili v roke, v glavi zavrtelo in so potem delali neumnosti in svinjarije. Vendar pa trdim, da te napake nikakor niso bile bistvo partizanstva: bistvo partizanstva je bil boj proti okupatorju.

(Odgovor VLADA AMBROŽIČA-NOVLJANA
na MLADININO vprašanje v št. 26 od 11. 7. 1990)

Da bi delo in odgovornost, ki sta nam naložena, zmogli, se moramo spraviti s svojo lastno zgodovino. Ni je mogoče ne skrivati ne popravljati. Takšna, kot je, je dovolj tragična. Čas je, da preneha še naprej in kar naprej obremenjevati naše življenje in našo prihodnost. Zakaj bi bili sprti, ko postaja svet svoboden in povezan? Narodna sprava je ena temeljnih preizkušenj naše zrelosti in odgovornosti. ... Predsedstvo Republike Slovenije je predlagalo slovenski Skupščini, da sprejme odločitev, ki bi tudi formalno-pravno zagotavljale pravico, da je današnja Slovenija svobodna domovina vseh Slovencev.

Naj bodo vse nasilne smrti iz časov, ko so demoni vojne divjali med nami, ne samo pietetno, ampak tudi etično izenačene v naši zavesti. (Predsednik predsedstva Republike Slovenije v Spodnji Slivni, 17. junija 1990.)

K temu pripišemo:

Ko bodo formalno-pravno in v praksi zagotovljene in uveljavljene enake pravice za vse Slovence in popravljene krivice ter odpravljeni nedopustni privilegiji, bodo šele odpadli tudi razlogi za nadaljnji obstoj SPE — slovenske politične emigracije.

Večina latinoameriških izobražencev, ki se štejejo za levico, ni imela poguma priznati svojih napak, svoj brezumni kult nasilja in trmoglavo predstavo sveta samo v črno-belem.

Octavio Paz v Ciarinu od 15. 5. 1990

Demontaža komunizma

Novi slovenski parlament bo moral, čljub trenutno mnogo pomembnejšim temam, sprožiti akcijo, da Slovenijo čimbolj dezideologiziramo. Zato bo potrebno umakniti večino uradnih komunističnih insignij ter javnih obeležij:

- iz slovenske zastave odstraniti zvezdo;
- odstraniti zvezdo z registrske tablice;
- odstraniti zvezdo z vseh uradnih štampiljk ter drugih uradnih znakov;
- spremeniti slovenski grb;
- ime Edvarda Kardelja odstraniti iz imena ljubljanske Univerze, prav tako tudi njegov kip pred njo;
- razmisliti o primernosti nekaterih drugih ideoloških spomenikov (npr. Kardeljev na Trgu revolucije ter Kidričev za Cankarjevim domom);
- odstraniti grobnico „narodnih herojev“ iz parka ob slovenskem parlamentu ter posmrtno ostanke prenesti na normalno pokopališče;
- sprožiti postopek za preimenovanje nekaterih ideološko obarvanih uličnih imen;
- nemudoma odstraniti vse table „Za tujce prepovedano“ (poglejmo samo v Iški Vintgar, na Mokre, na Krim, da o Kočevskem ne govorim);
- odpreti zaprta (prepovedana) območja (Kočevska Reka);
- skrajšati vojaške poligone na razumno mejo (Postojna, Vipava) ter strogo prepovedati vse vojaške vaje v neposredni bližini Postojne;
- sprostiti obmejni pas — odstraniti z meje vojsko in karavle ter prenehati s popisovanjem tujcev v obmejnih planinskih postojankah;
- Velenjčani naj dobro premislijo, ali je Titovo ime še primerno za njihov kraj.

Spisek se seveda nadaljuje, navedel sem samo nekaj primerov, ki so mi ta trenutek prišli na misel. Čaka nas torej odstranjevanje sledov in posledic iz našega bivalnega prostora človeku povsem tuje ideologije — KOMUNIZMA.

IVO ŽAJDELA odlomek iz TRIBUNE od 23 - 4 - 1990

ŽAJDELIZEM (pravi B. Ž.) je nova oblika desnega revanšizma

Pravijo, da je najlepši kompliment komurkoli, če ga kdo oponaša. Ivo Zajdela me sicer ne oponaša, zato pa mi oponaša, vse od navedbe veljavnih pravnih določil iz jugoslovanske in republiške ustave ter iz slovenskega kazenskega zakona — pa do domobranske zgodovinske resnice iz odprtih grobov. Zajdela je postal kot nosilec neke tematike pri nas tako poznan, da mi je pravzaprav v čast, če zanj nisem sprejemljiv.

Žal se z Zajdelo ne morem spuščati v polemiko o domobranstvu in od

prtih grobovih, ker se mi zdi, da je bila to le obrobna omemba v mojem sestavku. Z Žajdelo samim pa se dovolj dobro poznavam in vem, kako je pripravljen dajati vero nekaterim emigrantskim vojnim zločincem in ultra konservativnim političnim emigrantom, ki se jih odrekata tako Vzhod in Zahod, da vidim v tem pogledu samo tri možne razlage njegovega početja.

Prvič, lahko je Žajdela, kot mlad človek strahotno naiven in neobveščen; drugič, lahko da je obremenjen s kakšnim revanšističnim kompleksom in, tretjič, lahko je celo res, da dela to, kar dela, po naročilu.

Spočetka sem verjel, da je mladi Ivo Žajdela neobveščen. Ko je prvič potrkal na vrata moje pisarne na univerzi s prošnjo, da se odzovem anketi o naši emigraciji, sem verjel, da mu gre za to, da bi določeno področje objektivno raziskal. Kakorkoli že, tedaj mi gotovo še ni bilo jasno, koliko je ura.

Potem sva z Žajdelo celo sedela pri isti mizi, ko se je ustanovljala SDZ, in zaradi tega poznanstva sem se mu kasneje drznil omeniti svoje poznavanje nekaterih imen iz politične emigracije in pa nekaterih dejstev, ki so mi kot nekomu, ki je sam živel v tujini, dolgo časa seveda boljše poznana kot mlademu Žajdeli, ki teh ljudi nikoli ni videl od blizu. Ko sem mu to pred očil, sem pričakoval, da mu bo to morda razjasnilo pojme.

Od takrat je Žajdela napravil še toliko domobranskih potez s skrajno desne in besne pozicije, da je Žajdelizem pravzaprav postal pojem v slovenskem prostoru, tako rekoč druga beseda in posebljanje za revanšizem in revanšistično oživljanje preteklosti. Moram reči, da mi je zaradi osebnih simpatij do mladega človeka žal, da moram sedaj opustiti svojo prvo hipotezo o njem in se zamisliti nad vprašanjem, za kaj ali za koga Žajdela počne, kar počne in vleče iz groba tisto, čez kar sta celo Spomenka Hribar, kot nekdanja goreča komunistka in sedaj spreobrnjena protikomunistka in sam prevzvišeni nadškof, pripravljena narediti križ.

Tisoč poštenih ljudi, ljudi, ki niso samo govorili, ampak so bili v drugi svetovni vojni pripravljeni na pravi, se pravi protifašistični strani — o tem pač ne more biti dvoma ne pri nas ne v katerikoli civilizirani deželi — tvegati svoje življenje za zmago nad tistim Hitlerjem, s katerega oficirji je sodeloval (=kolaboriral!) slovenski kler, ti ljudje, govorim o generaciji slovenskih borcev za svobodo, so zaradi Žajdele danes blateni v imenu in s strani tistih, ki so bili zgodovinsko, in spet ne samo pri nas, marveč ravno tako v Italiji, Franciji, Nemčiji in drugod — nedvomno poraženi.

O odprtih grobovih bo gotovo zgodovina, se pravi strokovnjaki, povedala svoje, čeprav je ravno tako jasno, da je večina teh informacij vsaj in abstracto javnosti že tako ali tako poznana. Če pa Žajdela jemlje nase odgovornost za ščuvanje in čuvanje najbolj nizkotnih domobranskih revanšizmov, s čemer jemlje nase odgovornost tudi za globok notranji razcep in razkol v slovenskem narodu, potem, ponavljam, bi bilo dobro, da se vprašamo, zaradi česa ali v čigavem imenu to počne?

Če počne to zaradi lastnega fanatizma in želje po mašččevanju, potem je čas, da nanj vplivajo tisti, trenutno politično celo zmagoviti akterji, ki

so objektivno, pa čeprav samo tangencialno, povezani z Žajdelino pozicijo. Konkretneje, ni v ravno interesu krščanskih demokratov in Demosa, da Žajdela razpihuje stare strasti, s čimer bodo prišle na dan ne samo vse napa-ke rdečih, marveč še veliko več napak samih črnih. Taka polarizacija ne more koristiti sami politični desnici, kajti če bo prišlo do ponovnega pranja tega umazanega perila, za katerega po javnomnenjskih raziskavah še ne obstaja prevelik interes, bo hitro postalo jasno, na čigavi strani sta zgodovina in etablišana mednarodna javnost.

Poslednja logična možnost o Žajdelinih motivih je seveda, da to za nekoga počne. In da ga nekdo za tako ali drugače nagrajuje. To možnost pa raje prepuščam domišljiji bralcev.

Boštjan M. Župančič

Gospod Župančič: Iz dveh razlogov smo ponatisnili tale vaš „memorandum“ objavljen v Nedeljskem dnevniku 6. maja letos:

Prvič: po vsem tem, kar se je letos zgodilo v celotnem Vzhodnem Bloku Evrope in se še dogaja, branje vašega sestavka lahko služi za razvedrilo.

Drugič: pa to, da povemo, kako nam je v čast, da smo že pred časom v našem listu IVU ŽAJDELI čisto spontano odmerili častno mesto. — Urednik.

Epilog Milanove poti iz Roga v svobodo

V eni letošnjih številkk ljubljanske DRUŽINE je bilo objavljeno pričevanje škofa LENIČA o tem, kako je sodeloval pri reševanju ene izmed redkih prič o množičnih pobojih v Rogu.

MILANA ZAJCA namreč, tega rešenca iz roških morišč, je odločni in zavzeti škof v tistem, nevarnosti polnem letu 1946, spremil do večnodombranskega št. Jošta in mu tako pomagal pri odpiranju vrat v svobodni svet.

Vendar se v št. Joštu odiseja še ni smela zaključiti; bilo je treba še čez s partizanskimi patroljami „obljudeni“ Trnovski gozd in ostro zastraženo mejo.

Menimo, da je pravšna zdaj tale prilika za to, da EPILOG te reševalne akcije obelodanimo tako, kot ga je v nekem svojem pismu opisal eden od odločilnih udeležencev.

FRANC ZOREC-KOCELJ, Vestnikovim bravcem sicer znani soborec, se je naslovniku pisma na kratko predstavil in prinašamo tudi ta uvodni del pisma, da bo tako lažje razumljivo, kako to, da je „usoda“ izbrala prav nje-ga za tako tvegano podjetje.

Bodi tudi povedano, da vsebino pisma, v kolikor se tiče tiste reševalne akcije, objavljamo z Zorčevim pristankom in se zahvaljujemo naslovniku, ki nam je pismo posredoval:

Spoštovani gospod!

Po Malovrhovem Pavlu sem dobil Vaše pismo. Vi se mene ne spominjate, jaz pa Vas še vedno prav dobro: morda se boste pa le spomnili „Dobrovčana“ ali „Frančka“. Tako so me imenovali pri legiji v šentjoštu. V šentjošt sem namreč prišel tisto nedeljo po napadu. Po „spoznalnicah“ „Top-Trst“, ste me še tisti večer sprejeli v svojo sredo. Komandir je bil Igor. Pripeljal me je Malevašič iz Butanjeve. Takrat se je tamkaj nahajal še neki bogoslovec, ki je (če se ne motim, sedaj v Braziliji).

Med revolucijo sem hodil po vseh mogočih potih; povsod navzoč, če se je le dalo. Bil sem četnik, domobranec, bil prisoten v Idriji med pogajanja Nemcev s partizani. Pozneje od Nemcev zaprt. Iz Trsta na Coroneo — zapori stanca No. 25 — sem pobegnil, šel v Italijo, bil ujet na fronti in kot špijon obsojen na smrt. S pomočjo italijanskega duhovnika sem na novo pobegnil in se srečno prebil do zaveznikov. Pri sebi sem imel papirje o pogajanjih. Tedaj sem veliko pretrpel, a, Bogu hvala, še živim. Potem sem bil nekaj mesecev v Rimu, nato pa „purš“ pri angleškem oficirju v Firencah. Hopkyns se je pisal, bil je comandant Tranzit camp No. 3. On je sprejemal poročila o premikih nemške vojske od radiotelegrafista Božnarja, ki je prišel 18. marca 1943 iz Kaira. Bolj po naključju kot po svoji volji sem prišel v Camp št. 7 „Alberto Bagni“ v Senegaliji. Poleg moje izvoljenke, so bili tu tudi Žakljevi, to je Jaka, Jože in Pavle, Vinko pa je bil v semenišču. Še preje pa sem bil nekaj mesecev osebni stražar pri Mis Britayn. Zvezni oficir rdečega križa, tako kraljeve vlade, kot Titove in seveda angleški „Sant Jan“. Z njo sem bil navzoč v angleški uniformi v Bariju, ko so Angleži kraljevo mornarico izročili Titu; stal sem tik ob stopnišču ladje „Kraljica Marija“ potem imenovane „Partizanka“. Enkrat sem bil kot Anglež s to miss tudi v Kobaridu. To je bilo 26. 12. 1945; brodovje pa so vrnili prve dni v januarju 46. leta.

Na Vaše vprašanje mi moj spomin narekuje takle odgovor: Konec februarja 1946 je prišel telegram iz Rima, da bi šla dva od naših domov poizvedet, kaj je in kaj misli Titova vojska glede Trsta. Tiste dni je bilo stanje zelo napeto. Gospod Smersu je pobaral Pavleta in mene. Bil sem takoj zato. Nekaj dni po tem je prišel pokojni kapetan Bitenc (kasneje ujet in doma ubit). Izročil nama je nekaj švicarskih frankov in novega jugoslovanskega denarja ter malo lir za stroške. Neopazno sva izgnila iz taborišča. Ko sva prišla v Gorico, sva si tam kupila zemljevid, žepno svetilko na pogon in kompas. Tu nama je bilo zapovedano, da se morava prav tako kot komunistov izogibati tudi Angležev, da naju ne ujamejo. V slučaju, da bi do tega prišlo, morava tik pred izročitvijo dati v vednost znak spoznavanja, ker bi bila oseba, ki naju bi izročala F. S. Ne spominjam se več znakov, vendar vem, da je bil eden slovenski. Pozno, okoli 10. ure zvečer, sva bila na meji. Tam sva čakala, da je prišla mimo straža, potem sva šla pa tiho za njo, da tako nisva naletela na strojnična gnezda, katerih je mrgolelo ob meji. Ob strelskih jarkih, še iz prve svetovne vojne, sva zavila na desno. To je v smeri

proti Trnovskemu gozdu. Ne vem več, kako se imenuje cerkev na hribru nad Gorico; šla sva naravnost čez dolino v gozd. (Po glavi mi hodi ime Sv. Lucija; morda sta pa to sv. Gabrijel ali sv. Mihael). Ko sem bil leta 1979 v Gorici, sem videl tiste hribe, a nisem povprašal kako se imenujejo; tam je danes Nova Gorica. To je bilo torej prve dni marca 46. Pot po Trnovskem gozdu nama je kazal kompas, najin cilj pa so bili sv. Trije kralji. Prišla sva do Godoviča. Tam sva se ustavila pri nekem mlinu; poznal sem ga še iz leta 43, ko sem na Primorsko nosil našo propagando. Takrat je Mussolini grozil, da je stara meja še strogo zastražena in da nama ne morejo nič svetovati, ker tudi ne vedo, kaj se na drugi strani dogaja. Prosili so naju, da jim nazaj grede povemo, kako in kaj.

Pavle si je za to priliko nadel ime „Pavla“, jaz pa „Lojzka“. Srečno sva se ob neki žici prebila v Medvedlje brdo, od tu pa mimo Rovt proti šentjoštu. Imen ljudi, katera sedaj omenjam, prosim, ne imenujte, a naj bodo zapisana, da resnica ne izgubi svoje vrednosti.*

Javila sva se pri Jernejčkovih. Skrila sva se v kozolcu. Zjutraj, ko sva videla, da ni nobene tuje osebe v bližini, je Pavle stopil v stik s svojo sestro. Potem sta prišli mama in Janezova žena. Skrila sva se, da naju ne bi kdo od otrok videl, kajti otroci so otroci.

Zatočišče sva dobila v podstrešju. Nekoč so prišli tudi tovariši preiskovat, a niso ničesar našli. Midva sva bila namreč precej dobro skrita.

Začela sva iskati prve stike.

Preko gospe Mihelčeve, se pravi Aleševe mame, sva se povezala z ljubljanskimi frančiškani. Preko njih je zvedel za našo navzočnost škof. Iz Beograda in Zagreba sva dobila informacije o stanju jugoslovanske vojske posebno še protiletalske obrambe. Zadevne papirje sem jaz hranil v dozi za cigarete. Med to najino dejavnostjo pa je škof Vovk, ki je vedel za slučaj Milana Zajca, naprosil pozneje še škofa Leniča, da o najini prisotnosti obvesti Milanovo mamo, ki se je bila za pomoč že prej obrnila do škofa. Gospod Lenič, napravljen v delavca, je šel iskat Milana, ga pripeljal do Vrhnike, od tu pa na Sv. Jošt. Pri tem je pomagala tudi hčerka Aleševe mame. Pri g. Ozimku, ki je takrat hodil maševat v št. Jošt, pa se je tedaj že skrival gospod Filipič, ki je pred nekaj leti umrl v Argentini. Tu živita še njegova dva sinova.

Okoli 11. ure zvečer sva šla potem Pavle in jaz iskat najina varovanja. Ob tisti priliki mi je gospod Lenič podal roko in rekel: „Do tu sem ga jaz pripeljal; izročim ga vama in Bog z vami!“

Tako smo vsi štirje odšli nazaj pa isti poti kot sva midva prišla. Pomudili smo se še v Godoviškem mlinu in tudi sicer je do konca Trnovskih gozdov šlo vse dobro. Tu smo se izogibali le drvarjev in sploh vsakega srečanja. Kmalu pa je precej opešal Filipič. Tako da sem potem jaz nosil tudi njegovo prtijago. Vsaki dve uri smo počivali in vsak je dobival „štamperle“ špopsa iz moje zaloge. V resnici se pa sam celo pot nisem usedel. Imel sem

* Iz razumljivih razlogov smo nekatera imena spremenili (ured.).

palico, si z njo podprl nahrbtnike in čepe počival. Palico imam še danes v jedilnici na častnem mestu, sem jo polovico odrezal, shranil in je seveda dragocen spomin zame. Ko se je drugega dne zdanilo, smo prišli ven iz gozdov. Hodili smo dve noči in en dan do meje. Že nedaleč od meje, smo čez dan v bližini neke ceste ležali v travi. Po cesti so sem in tja krožili oddelki partizanske vojske. Položaj je bil silno napet, posebno za Milana, katerega duševnost je vsa groza preživelih dogodkov močno prizadela, pa tudi duhovno poglobila. Imel je tedaj neizmerno zaupanje v moč neprestane molitve in svetinjske Matere božje, ki jo je imel pri sebi, kar je naredilo močan vtis name, ki sem bil kar nekam veseljaško razpoložen. Danes razumem: so dogodki, ki človeka zaznamujejo za celo življenje.

Ko se je zmračilo, smo se premaknili naprej. Da bi udušili korake, smo na stezi, po kateri bi prečkali mejo, začeli na čevlje navezovati cunjje. V tistem trenutku pa je mene, ki nisem počepnil za navezo cunj, ker sem imel gumijaste ameriške čevlje, zagledal partizan in zakričal: Stoj!

iJaz zagrabil Filipiča in ga z zamahom roke pogreznem v visoko travo, z drugo roko pa potegnem iz žepa bodalo. Milan in Pavle pa sta medtem skočila v strelski jarek in jo ubrala po jarku navzgor. Partizan naju izgubi iz vida in ne opazi, da s koncem svojega plašča pokriva mojo glavo. „Kako hudiča, tu je bil, saj sem ga videl, a ga ni!“ je godrnjal z napeto puško v roki. V primeru, da bi me spet opazil, sem bil pripravljen, da mu z eno roko odbijem puškino cev, z drugo pa z bodalom pretrgam trebuh. A noč je noč; obrnil se je v drugo stran in hitro odšel. Morda klicat druge na pomoč. Tako sva oba ostala živa. Gospodu Filipiču pa je kri udarila iz nosa, tako da je bil ves krvav. Zadel sem ga na pleče in ga še poleg dvojne prtljage prenesel na italijansko stran. Položil sem ga na ozare neke njive in šel iskat Milana in Pavleta, s katerim sva se že prej zmenila, da se v slučaju nevarnosti ali razhoda najdeva na neki izhodiščni točki. Tu smo se res našli in potem šli iskat še Filipiča, ki se je medtem že opomogel. Ob prvih jutranjih urah smo prišli v Gorico; od tam sva s Pavletom poslala v Rim telegram rekoč, da sta se Pavla in Lojzka srečno vrnili.

Milan in Filipič sta se šla javit na F. S. Milana so dolgo zasliševali in mi je potem povedal, kar mu je tisti Anglež-zasliševalec takrat rekel... to, da bo morda čez 20 let njegovo pričevanje še prav prišlo.

Pričevanja

Zapisnik o zaslišanju

bojničarke gđč. Zonjič Mimice, roj. 4. maja 1926 v Metkoviču v Dalmaciji, pristojne v Gorico, kjer živi od leta 1939 via Montesanto, po poklicu uradnica, neporočena, slovenske narodnosti, jugoslovanska državljanica, rim. kat. vere, ki opomjena na resnico izpove:

Ko se je na Primorskem pričelo osvobodilno gibanje, sem se mu kot

zavedna slovenska narodnjakinja takoj priključila. Najprej sem bila organizirana kot članica v ZSM (zveza slovenske mladine), nato v ZKM (zveza komunistične mladine), dalje v rajonskem komitetu za Primorsko, končno pa v VOS (varnostno obveščevalna služba) kot tajnica 20-tih obveščevalcev. S svojo agilnostjo sem si pridobila zaupanje mnogih funkcionarjev tega gibanja in sem zato precej poučena o njihovih tajnah in delovanju.

Dolgo časa sem bila prepričana, da je osvobodilno gibanje na Primorskem zasnovano na narodnostnih težnjah primorskega ljudstva, ki si želi osvoboditve izpod 25-letne fašistične tiranije in priključitve k svobodni Jugoslaviji pod vodstvom dinastije Karadjordjević. Do zloma Italije 8. septembra 1943 se v vodilnih krogih osvobodilnega gibanja na Primorskem tudi ni nič govorilo zoper to. Zato je narod smatral to organizacijo kot pravilno in ji bil v celoti privržen.

Ko pa je propadla Italija, sem naenkrat opazila, da so vzniknile na dan komunistične tendence. Na dan 9. septembra 1943 sem pripela na kolo jugoslovansko zastavo in se veselo odpeljala k odborniku organizacije Srebrniču v Solkan, via S. Stefano, da mu rečem, naj tudi on izobesi jugoslovansko zastavo, ker je prišel trenutek osvoboditve, na katerega smo tako dolgo čakali. Na to pot me je poslal štrukelj Pepi iz Solkana, via Officine 100, ki je bil voditelj osvobodilnega gibanja za Gorico in okolico in smo ga do takrat vsi smatrali za zavednega nacionalista, šele pozneje pa sem zvedela, da je voditelj komunistične partije za omenjeni kraj. Srebrniču moja zastava ni bila všeč. Rekel je, da je naša zastava slovenska z rdečo zvezdo. Meni to ni šlo v glavo, tembolj ker do takrat na sestankih osvobodilnih odborov o takih zadevah sploh ni bilo govora. Na moje veliko razočaranje so kmalu nato prišli v Solkan tudi partizani z rdečimi zvezdami in komunistično. V debatah, ki sem jih propagandno imela z dosedanjimi sodelavci, so mi oni dokazovali, da je pač to vse jugoslovansko, ker da o starih jugoslovanskih oblikah in simbolih ne more biti več govora. Nekega dne sem bila prisotna debati med dr. Božom Kjačićem, župnikom v Solkanu, Mitjo Bitežnikom, juristom iz Ljubljane, in hčerko prej omenjenega štruklja Pepija, ter Brumat Lidije, študentke iz Solkana. Debata se je vodila o kralju Petru in Draži Mihajloviću z ene strani, z druge pa o Titu in komunizmu. Obe dekleti, ki sta bili za Tita, sta mi po debati rekli, da sta dr. Kjačić in Mitja Bitežnik, ki sta se izjasnila za kralja, belogardista. Jaz sem prvič slišala to besedo in nisem mogla doumeti, kaj naj bi vse to pomenilo, ko je vendar omenjena dvojica, po mojem mišljenju, zastopala popolnoma pravilno linijo. V krogih osvobodilnega gibanja so govorili, da bo dr. Kjačića in Bitežnika radi tega treba zasledovati in spraviti s poti.

V meni so sicer spoznali, da jim idejno nisem privržena, vendar so me še naprej zadržali v službi in mi naložili, da opazujem dr. Kjačića in Bitežnika, ki sta postajala vedno bolj izrazita idejna protikomunistična borca. Komunisti so mislili, da jim bom jaz kljub svojemu naziranju lahko koristila; pa so me določili za tajnico obveščevalne službe za Gorico in okolico. Dali

so mi nalogo, da poleg prej omenjenih zasledujem še: dr. Kogeja, organizatorja nacionalistov v Gorici, dr. Dušana Černeta in njegove sodelavce, dalje inž. Rustjo, dr. Tonklija, dr. Sobana, Saksido Bogdana in njegovo sestro Sonjo, prof. Bratuža in njegovo sestro Željko, dr. Jazbeca, prof. Bednarika, prof. Komjančevo, dr. Brumata, dr. Juvančiča in še mnogo drugih, same zavodne slovenske nacionaliste, ki so delali za kralja in nacionalno demokratično in federativno Jugoslavijo. Voditelj VOS-a v Renčah pri Gorici Plahuta Janko, s partizanskim imenom Stjenko, iz Gorice, via Duca d'Aosta, mi je v prisotnosti Zavadlava Zdenka iz Ljubljane, namestnika Plahute Jankota, ter Fornazarič Žive iz Gorice iz vodstva VOS-a, začetkom februarja 1944 izjavil, da bodo prej imenovani nacionalisti na dan 11. februarja likvidirani. Meni je dal nalogo, naj ukažem obveščevalcem, naj se po eden od njih nahaja pred stanovanjem vsakega obsojenca, kar bo za likvidatorsko patrolo, ki je ob 7. uri zvečer poslana iz Renč v namenom izvršitve likvidacije, znak, da se dotični nahaja doma. Jaz tega povelja nisem izvršila, obveščevalcev nisem poslala pred stanovanja obsojencev. Likvidatorski patroli je tako bilo onemogočeno njeno krvavo delo. Komunistični voditelji so me klicali na odgovor, zakaj stvar ni uspela, jaz pa sem se jim zlagala, da ob tisti uri pač še nihogar od obsojencev ni bilo doma.

Ko sem nekaj časa za tem zvedela, da imajo namene likvidacijo ponoviti, sem simulirala bolezen in vstopila v bolnico. Ker vodstvo VOS-a ni imelo direktnega stika z obveščevalci, se vsled tega za časa mojega bivanja v bolnišnici poizkus ni mogel izvršiti. Po enomesečnem bolovanju in povratku domov so me začeli zopet priganjati, naj bi se likvidacija na vsak način izvršila. Jaz pa sem na vse mogoče in nemogoče načine stvar zavlačevala do junija meseca, ko sem jim ušla v Ljubljano. Moje zavlačevanje jim je bilo vedno bolj sumljivo in že v začetku maja sem dobila konkretne podatke, da imajo namen ubiti tudi mene. Opozorilo glede tega mi je dal partizan Santin. Pač pa se jim je posrečilo ubiti bratranca prej omenjenega Bitežnika, Julija Ceja, mizarja iz Solkana. Z namenom, da ga ubijejo, so prišli likvidatorji tudi k dr. Kjačiču pod pretvezo, da si bodo izposodili pisalni stroj, vendar je z moje in mojih zaupnikov strani bil pravočasno obveščen in se je umor ponesrečil. Inž. Rustja je bil pri atentatu tudi samostreljen, dr. Kogeja pa so ubili 15. 3. 1945.

Po mojem odhodu v Ljubljano sem zvedela, da so partizani po nalogu Plahute Jankota v fašističnih in nemških uniformah izvabili od doma Milost Evgena iz Solkana, organiziranega nacionalista, ga odpeljali v gozd, mu ukazali, da napiše ženi pismo, da mu je dobro in da je vse v redu, in ga nato ubili. Ta umor so pripravljali že tedaj, ko sem bila v njihovi službi in sem za to vedela. Tudi on, kakor vsi ostali obsojenci, so bili z naše strani obveščeni, kaj se jim pripravlja.

Opomba: Ta zapisnik je bil sestavljen v taborišču v Forliju 3. 6. 1945 pri komandi slovenskih četniških trup.)

(Ponatis iz Katoliškega glasa od 10. 5. 1990)

Kdo je kdo in kaj je (bil) kdo?

KOMANDA SLOVENSKE DIVIZIJE KNOJ-A TIK PO „OSVOBODITVI“, V ČASU NAJVEČJIH LIKVIDACIJ

Komandant	
Bojan Polak-Stjenka	
Politkomisar	Pomočnik politkomisarja
Janez Japelj	Božo Sever
Namestnik komandanta	Načelnik štaba
Lado Mišica-Miha	Franc Tavčar-Rok

(iz Demokracije, 24. 7. 1990)

KDO JE VODIL POBOJE?

Sedemnajstega julija sem bil s fotografom Demokracije na kraju morišča pri Brežicah, ki ga omenja F. M. Natančno nama ga je pokazal kmet iz vasi Mostec, ki leži 3 kilometre vzhodno od Brežič. Grobišče leži tik ob Savi, slab kilometer jugovzhodno od vasi Mostec. Tam se je prve mesece po vojni nahajal dolg protitankovski jarek. Ob njem so v dolžini okoli 100 metrov tik ob Savi vse poletje 1945 partizani pobijali ljudi in jih zakopavali vanj. Omenjeni domačin je našel v bližini osebni dokument nekega Celjana — doktorja. Pravi, da so bili tam pobiti tudi otroci, saj je na pešeni zemlji po nekem streljanju videl odtise otroških stopal. Lastnik parcele, kjer leže pobiti in na kateri je ob našem obisku rasla lepa koruza, se svoje njive po pobojih deset let ni mogel dotakniti.

Veliko podolgovato grobišče so pred leti presekali z izkopom in nasutjem protipoplavnega nasipa. Takrat so tudi odkrili kosti, nekaj se jih je še kar nekaj časa dalo videti na površju.

Ivo Zajdela

Že lep čas se veliko piše, še več pa spreneveda o tem, zakaj je dogajanje zadnjih 50 let teklo v Sloveniji tako, kot je. K temu sta največ pripomogla diktatura in, zaradi nje, nedostopnost arhivskega gradiva. Ker relevantnega arhivskega gradiva o ozadju, delovanja komunistične oblasti ni bilo, ljubljanska zgodovinska šola pa je ves čas vztrajala izključno pri arhivskem gradivu, oziroma zgodovinopisju, smo danes še vedno na ničelni točki.

Zato vprašanja, kdo je vodil poboje, ostajajo še naprej odprta.

Takoj, ko napišeš kaj o ozadju komunističnega početja, ti zato z lahkoto obesijo, češ da si proti „narodnoosvobodilni vojni“, da si proti relevantnim evropskim protifašističnim gibanjem in podobne resmisle in diskvalifikacije.

To stanje bo trajalo vse do tedaj, dokler ne bomo začeli razkrivati osnovnih mehanizmov delovanja boljševistične oblasti. V Sloveniji je to pred vsem razkritje vsemogočne kompartijske tajne policije.

Komunistična partija Slovenije je svojo Varnostno obveščevalno službo (VOS) ustanovila že poleti 1941. VOS je začela likvidirati „politične nasprotnike“ že kmalu po svojem formiranju, jeseni 1941, še posebej pa spomladi in poleti 1942. KPS je s početjem svojega VOS-a dosegla, kar je hotela, to pa je, da je pognala ljudi v samoobrambo. Potem jih je po ruskem učbeniku VKP(b) razglasila za „belo gardo“, nato pa se je še bolj pognala v boj proti tej „beli gardi“.

Jeseni 1942 je morala likvidacije (gorokih!) ustaviti, saj so se ta pobijanja že začela obračati proti njej sami.

Eden od splepilnih manevrov Partije je bilo tudi pogosto menjavanje (navidezno reorganiziranje) eksekutive. Najprej se je ta imenovala VOS in narodna zaščita, potem VDV, OZNA, KNOJ, po vojni pa je bilo še več različnih imen, najbolj znani pa sta UDBA in sedaj SDV.

Dokler ne bomo imeli dovolj preglednih in konkretnih zgodovin teh partijskih organizacij, ki so vedno z neomejeno močjo delovale v najstrožji konspiraciji, dotlej bo sprenevedanj ter spraševanj o tem, kdo je stal na primer za povojnimi pokoli, vedno na pretek.

Začetki razkrivanja teh partijskih organizacij so z vso svojo grozljivostjo pred nami.

Pravkar je izšla knjiga nekdanjega vosovca in kasnejšega oznovca Zdenka Zavatlava, ki nosi naslov Iz dnevniških zapiskov mariborskega oznovca.

V nadaljevanju si bomo prebrali pričevanje nekdanjega knojevca (KNOJ). Ob tem naj navedem še kratko pojasnilo. OZNA je bila leta 1945 strogo partijska organizacija, ki je bila vertikalno podrejena samemu vrhu KPS. Ob končanju vojne je bilo njeno glavno delo organiziranje množičnih likvidacij (domobrancev in mnogih drugih). KNOJ pa je bil (sicer zvezna) organizacija, ki je te likvidacije izvajala. To je sicer grob opis, saj so se pri konkretnem likvidatorskem smrtnem plesu knojevcev dostikrat priključili tudi cizovci.

Pred nami je torej izpoved knojevca F. M., ki za zdaj noče biti imenovan.

Kako ste prišli v KNOJ?

F. M.: V KNOJ sem bil mobiliziran maja 1945. takoj po osvoboditvi. Kot šofer tovornjaka sem vozil v enoti, ki je bila nameščena v tako imenovani „Prisilni delavnici“. Le s težavo sem ugotovil, da je ta naša enota spadala pod komando 1. ljubljanske brigade KNOJ. Tam je bil tudi štab.

V začetku sem vozil vojaški material, z različnih strani, vozili pa smo

tudi za potrebe brigade in za ne vem koga še vino iz Štajerske, kjer so ga na veliko plenili pri takratnih lastnikih. Intendant je bil neki Loboda.

Intendant ali komandant?

F. M.: Intendant. Kdo je bil komandant, pa sploh ne vem. Običaj je bil tiste tedne, da so nas šoferje pošiljali ob večerih na voznjo, ker so opravljali razne aretacije po vsej Ljubljani. S težkimi tovornjaki smo vozili civiliste v zapor.

Pojdiva h glavni akciji.

F. M.: Nekaj enot KNOJ-a je bilo nastanjenih tudi v Vegovi ulici, v takratni šoli, realki; še danes je tam srednja šola. Ko smo šli v Teharje, smo tudi od tam vzeli del knojevcev.

Bilo je v začetku junija. V Teharje se je iz Ljubljane odpravilo 9 ali 10 tovornjakov. Celotno akcijo je vodil neki mlad oficir iz tivolskega Bellevueja, ki se je ves čas z nami prevažal v motorni prikolici (tricikel). Nosal je vojaški plašč. Osebnost nisem bil seznanjen, ali je bil oznovec ali knojevec, niti, kakšen čin je imel. Bil sem tudi premlad, da bi takrat vedel za vse te „podrobnosti“.

V teharskem taborišču so začeli nalagati domobrance. To nalaganje je potekalo zelo kruto, saj je bil do tovornjakov narejen iz tamkajšnjih in naših knojevcev špalir, skozi katerega sta morala teči po dva in dva skupaj zvezana domobranca. Po teh domobrancih se je moralo čim bolj tolči s puškinimi kopiti in palicami. Enega sem spoznal. Bil je Franc Planina iz škofje oLke (sin trgovca dežnikov).

Na kamionih so morali klečati tesno kot šibice v škatli. Ko so bili naloženi, je šlo na vsak tovornjak stat še po osem knojevcev. Ti so zahtevali, da so morali vsi naloženi ujetniki držati glave čim bolj k tlom, še posebej, ko smo se peljali skozi Celje. Ves čas se je vpilo „Glave dol!“ in pretepalo.

Nalaganje se je začelo v mrazu, in ko smo naložili, je bila že trda noč.

V Laškem smo se ustavili. Tam so na tovornjak stlačili še nekaj civilistov, same ženske. Najmlajša ni imela niti 15 let. Bili sta mati in hči. Tudi drugi tovornjaki so se večkrat ustavili. Ko se je kolona ustavila, sem moral tudi jaz ustaviti. Ob tem nisem vedel, kaj se je dogajalo. Domnevam, da smo na celotni poti skozi Zidani Most proti Brežicam naložili še več civilistov, saj sem jih pri razkladanju videl več, vem pa, da jih v Teharjah nismo nalagali. Sicer pa je bilo ob razkladanju težko presoditi, kdo je bil civilist in kdo domobranec, tako so bili vsi stolčeni.

Kje je bil vaš cilj oziroma morišče?

F. M.: Peljali smo se do Brežic. Tam smo takoj za gradom zavili ostro na levo proti Dobovi. Okoli 4 kilometre naprej smo se ustavili. Ujetnike smo raztovarjali na cesti, nato pa jih vodili nekaj sto metrov stran na morišče. Kraja se natančno ne morem spomniti, saj je bila noč. Tisto noč je bilo tam pobitih okoli 800 do 1000 ljudi.

Kakšno je bilo tam zemljišče?

F. M.: Bil sem tako vznemirjen, da do samega morišča nisem prišel. Videl sem nekaj poznanih, zato sem bil še bolj zamorjen. Moj spremljevalec

Jože, ki je bil pomočnik šoferja, mi je povedal, da so jih pobijali in metali v nek protitankovski jarek, na precej mokrotnem njivskem terenu. Šele danes ugotavljam, da ta moj „pomočnik šoferja“ ni bil le to, ampak neke vrste moj stražar, saj jaz nisem bil prej partizan, ampak sem bil le poklicno usposobljen voznik. In ker jim je šoferjev takrat primanjkovalo, so za tovrstno opravilo uporabljali tudi takšne, kot sem bil jaz.

Na vsakih nekaj tovornjakov je v kabini sedel tudi oficir. Ko smo se vračali, je eden od njih celo sam obsojal to početje, še posebej pa je omenjal tisto mlado punco.

Kaj ste tam slišali? Streljanje? Krike?

F. M.: Bilo je, seveda. Bilo je streljanje.

Z mitraljezi ali posamezno?

F. M.: Posamezno, s pištolami.

Ali je kdo ušel?

F. M.: Ne, nihče. Ne da bi vedel. Poskušali so, vendar so jih takoj postrelili.

Zakopavali so jih potem knojevci?

F. M.: Nič ne vem, kaj je bilo potem. Sami so se najprej morali sleči do golega. Obleko in čevlje so naložili na tovornjake in to smo potem peljali po cesti Zagreb-Ljubljana v Ljubljano, na prostor sedanjega Gospodarskega razstavišča, kjer so obleko razložili v neke hale (ena še danes stoji).

Kaj ste počeli potem?

F. M.: Nekaj dni po akciji v Teharjah je bila spet zbrana kolona tovornjakov, s katerimi smo šli v Šentvid v Škofove zavode. Postopek je bil zelo podoben tistemu v Teharjah. Prav tako se je nalagalo in se jih pretepalo.

Koga ste nalagali v Šentvidu?

F. M.: Tam, spet večinoma domobrance, bilo pa je zraven tudi nekaj civilistov, ljubljanskih policajev. Nekaj od njih sem jih celo poznal. To so bili policaji v stari Jugoslaviji, nekaj pa tudi medvojnih. Enemu je bilo ime Brane, doma iz Ljubljane, Gosposvetska cesta 10.

Koliko tovornjakov?

F. M.: Spet kolona 8 do 10 tovornjakov.

Ste takrat naložili tudi kaj Nemcev?

F. M.: Ja, za enega pa vem. Bil je v Radovljici pri Gestapu, bil je slovenske narodnosti. Poznal sem ga samo na videz, videl sem ga enkrat ali dvakrat pred tem in vem, da je bil tisti večer tudi naložen.

V kakšnih uniformah so bili ti policaji?

F. M.: V svojih, zelenkastih: bluza, srajca, hlače; čevlji pa so bili večinoma že zamenjani. Te uniforme so bile zelo podobne domobranskim.

Torej, spet pretepanje, kot je bilo to takrat v navadi. Akcijo pa je vodil isti oficir iz Bellevueja.

Pot nas je vodila iz Ljubljane prek Višnje Gore, skozi Novo mesto in

Dolenjske Toplice. Od tam smo se vzpeli na Kočevski Rog in po kakšnih 15 kilometrih smo se ustavili.

Okoli 50 metrov od ceste je bilo globoko brezno, ki je imelo premer le okoli 1,20 metra. Ko smo prispeli, se je že danilo.

Tam je sledil spet enak postopek: razkladanje in slačenje. Medtem ko pri Brežicah po razkladanju ni bilo več pretepanja, so jih tu topli vse do jame.

Med žrtvami sem spoznal nekega prometnika iz stare Jugoslavije, pisal se je A. J. Ko so ga potegnili s tovornjaka, je hotel nič hudega sluteč povedati, kdo da je, saj so bili vsi zelo zmaličeni od pretepanja, on je imel že zlomljeno nogo.

Kot prometnik je bil namreč zelo poznan. Ko je povedal, kako se piše, je eden od knojevcev takoj vzkliknil: „A, to si pa ti, ki si mene pred vojno pri nekih demonstracijah lovil. Ti boš pa tako poginil, kot je včeraj oni, ki se je obrnil proti svojimi in rekel, da naj bo razcefran na koščke.“

In to se je tudi zgodilo. Že ko so ga vlekli do jame, so ga neprestano preteпали. Nato so ga pahnili na tla, ga s palicami vopolnoma stolkli, potem pa ustrelili in vrgli v brezno.

Moram povedati, da so bili takrat na Rogu najhujši tisti, ki so bili mobilizirani leta 1945, mladi fantje od 16 do 18 let stari. Dolgo sem poznal človeka, ki je bil takrat zelo aktiven in je pri likvidacijah z užitkom počel svinjarije.

Pri breznu se je streljalo tako, da so žrtev postavili čisto na rob brezna, likvidator mu je nato od zadaj nastavljal nogo, in ko ga je ustrelil, ga je hkrati z njo porinil dol. Telo se je odbijalo levo in desno, okoli 20 metrov globoko.

Včasih je bil kalešen le obstreljen, zato se je iz globine slišalo vpitje. V takšnih primerih so vrgli v jamo nemško bombo („štlicerico“).

Ves čas sta se izmenjavala dva eksekutorja. Velikokrat sta morala menjavati pištole, saj so se venomer kvarile. Bila sta vsa ošpricana s krvjo.

Bilo je nekaj poskusov bega, vendar so vse postrelili.

Ko so postrelili vse žrtve s kamionov, so v brezno vrgli še nekaj min, nato pa smo odšli. V Ljubljano smo se vračali po drugi poti, kot smo prišli, tokrat skozi Kočevje in Ribnico.

Spet smo naložili vso njihovo obleko. Ko smo jo pripeljali na sedanje Gospodarsko razstavišče v hale, so bili tam kupi visoki že 6 do 7 metrov in dolgi 10 metrov; na eni strani obleke, na drugi čevlji.

Naj omenim še to, da smo v šentvidu naložili tudi nekega partizanskega oficirja. Menda je bil s Primorske, in zelo dobro je izgledal. Ko so ga spreševali, kaj je storil, ni hotel ničesar povedati. V uniformi, na kateri so bili čini, so ga ustrelili in vrgli v isto jamo. To poudarjam zato, ker sedaj govore, da je v Rogu padlo tudi mnogo partizanov, in če bo kdaj kdo naletel v breznu na partizansko uniformo, da ne bo napačnih interpretacij.

Ali so bili med likvidatorji tudi pripadniki kakšnega drugega naroda?

F. M.: Operativno je vodil likvidacije Slovenec. Ko je ukazoval, kaj mora kdo početi, se spomnim nekega Črnogorca, oficirja. Večinoma pa so bili Slovenci. Še posebej v Teharjah.

Zapisal IVO ŽAJDELA za DEMOKRACIJO od 24. 7. 1990

Res -

- nič ni tako skrito!

Danes je moč že tudi v Sloveniji prebrati knjige, kot sta Križpotja in Trilogija (Vetrinj — Teharje — Rog) ter zapise pcosameznikov, živih prič zločinskega obnašanja tistih, ki so nam pozneje predavali o svetlih tradicijah, nam pripovedovali, kako se nismo uklonili in se spraševali: „Še pomnite?“ Seveda pomnijo, a vztrajno molčijo in žaljeno zavračajo vsakogar, ki jim ne verjame in ki to na glas tudi pove. Vabila k dialogu odklanjajo, javne pozive, naj vendar že spregovorijo, ignorirajo. Molčijo in pomnijo, pri tem pa pozabljajo, da pomnijo tudi drugi in da iz pričevanj starejših in staršev pomnimo tudi potomci.

Ob branju že omenjenih knjig in zapisov, objavljenih v raznih revijah, je videti, da je malo krajev, ki niso tako ali drugače zaznamovani z grobišči brez križa ali zvezde. Tudi moj kraj ni izjema in tudi tu žive ljudje, ki pomnijo. Množičen pomor v Mlačci, ob cesti v Radovno, je bil dolga leta le „dogodek, o katerem se ne sme govoriti“. Če so se ljudje o tem sploh pogovarjali, so pri tem budno pazili, da bi kakšne besede ne ujelo otroško uho, saj bi otrok s svojo klepetavostjo lahko storil staršem hudo škodo, saj se „o tem ne sme govoriti!“ Pa je dobri dve desetletji po „dejanju, o katerem se ne sme govoriti, silovit naliv odplaval grobišče na pobočju Mežaklje in dejanje obelodanil tako, da so se pobeljene kosti in lobanje znašle povsem na planem, vsem na očeh. Storitci „dejanja, o katerem se ne sme govoriti“, so brezhdbno opravili vlogo tožilca, sodnika in rablja, slabše pa so se izkazali v vlogi grobarja. To njihovo slabost je popravil dovški mežnar, zbral razmetane kosti in jih odpeljal tja, kamor sodijo — na pokopališče. V mojem kraju pa še vedno živita dve vrsti ljudi: eni pomnijo, kaj so storili in o tem molčijo, drugi pa pomnijo, da nič ni tako skrito, da bi nekoč ne postalo očitno.

Ob dejstvu, da danes o „dogodku, o katerem se ne sme govoriti“, zasebno govorijo tudi člani Zveze borcev, je treba dodati le še poziv njihovi krajevni organizaciji, naj tudi ona, ne le njeni posamezni člani, začne pomagati pri pisanju praznih strani krajevine zgodovine. Pri tem ne gre samo za Mlačco, tu so še selitve kmetov v Kočevje, misterij „bele žene“, onečarčenja in rušenja verskih znamenj, kraje nacionalizirane privatne lastnine. V nasprotnem primeru se bo organizacija sama obsodila na žalosten konec na smetišču zgodovine, kot v članku z dne 28. januarja 1990 pravi Ivo Zajdela.

Glede napovedi novih knjig in zapisov, ki bodo na doslej nedopusten način osvetljevali preteklost in ob napovedanem ponatisu Črnihi bukev v Sloveniji, naj opozorim na veliko resnico, zapisano pred skoraj dvajsetimi stoletji: Karkoli je bilo napisano pred nami, je bilo napisano v naše poučenje. Naš čas je čas branja zapisanega in čas poučenja.

(Odlomek iz dopisa ALFREDA ŠPRAGERJA
v rubriko Odmevi, objavljenega v Gorenjskem glasu 23. 2. 1990)

Likvidatorji so med nami

Bili smo v Kočevskem Rogu, zares žalostno. Ogromno ljudi je šele sedaj zvedelo zanj, veliko pa nas je vedelo že leta 1945. Tiste tovarnjake, ki so vozili iz šentvida in Zavodov, smo slišali in videli žaromete na stropih, ker so morali voziti vsi mimo našega okna. Bilo jih je zmeraj okoli 10, to smo prav šteli, zmeraj okoli 11. ure ponoči. Če bi vedeli za to, bi jih vse prešteli. Bilo jih je veliko za toliko mrtvih, saj nas je bilo natlačeno po sobah tudi 150 do 200 in še zunaj po vsem vrtu in dvorišču. No, zunaj so bili samo kakšen mesec, potem so jih pa že toliko pobili, da je bilo notri prostora za vse. To smo vedeli zato, ker so jih vozili samo ponoči in zmeraj ob določeni uri. Po amnestiji, kar nas je še ostalo, smo pa zvedeli še marsikaj tudi od likvidatorjev. Nekateri so se zapili in tudi marsikaj povedali. Na morišče so vodili vedno isti rablji, večinoma tisti, ki so pobijali že med vojno. Ko vedno govorite in pišete, da naj bi to zgodovinarji vzeli v roke, pa tudi sodišče bi moralo, vam povem, da boste zvedeli največ od še živečih likvidatorjev, ki so pobijali med vojno in do zadnjega po njej. Pa še to je čista resnica, da so domobranci pobijali sami Slovenci, večinoma domačini, ne pa, kot danes govorijo, da so jih pobijali Hrvati ali Srbi. Oni so pobijali svoje in še naši so pomagali. Mi, ki smo bili v zaporih v Kranju, Škofji Loki, šentvidu, nismo ves čas videli in slišali niti enega partizana z juga, bili so samo domači, in veliko domačinov smo poznali. Mi lahko povemo samo tisto, kar smo doživeli znotraj zaporov. Rablji, pa naj povedo, kaj so delali zunaj. Mislim, da se jih za zdaj še ne upate vprašati, od nas pa ne morete veliko zvedeti. Povem vam lahko še to, da smo se v zaporu z mnogimi domobranci pogovarjali, ki med vojno niso videli nobenega partizana, prvega šele, ko so se šli prijavit po vojni. No saj so bili nekateri tam komaj mesec dni, a so bili ravno tako zmetani v brezna. Boste rekli, ta pa je revanšist. Ne, nikakor ne. Mi, kar nas je vojno preživelo, smo se spravili takoj leta 1945, in to s prijatelji, ki so bili v partizanih, pa v lagerju in drugod. Vse smo povedali drug drugemu, seveda, pa nismo govorili z morilci. Eden najhujših rabljev je bil čepinarjev iz šenčurja, štefe, ki jih je v okolici Kranja pobijal, sedaj stanuje v Ljubljani; drugi je Ivan Hočevnar, ščevov iz Svetja pri Medvodah. To sta dva, ki sta jih sama ubila več 100, potem so tu še Ivo Jan iz Kranja, pa Aco

Puhar pa Luka Štravs, Janko Urbanc. Nekaj pa jih je že pokojnih, jih ne bom našteval. To so rablji, ki vse vedo. Sedaj imajo pa vse privilegije, trikratno pokojnino, toplice, morje, vse zastonj. In se še posmehujejo. Zdaj jim pa ponujamo spravo. No, saj jo oni ne bodo nikoli hoteli sprejeti, izaj jo pa od teh, ki sem jih napisal, tudi ne maram. Te zločince, bi moralo soditi mednarodno sodišče, ker so v resnici ubili toliko nedolžnih ljudi.

No to vam pišem zato, da se bo to videlo, kje iskati podatke in priče. Jaz pravim, vsi ljudje vse vedo. To preberite. Če hočete, dajte Bavčarju, ki ga nadvse spoštujem, ali Ivu Žajdeli, mogoče vam bo kaj v korist. Podpisal se nisem, ker mi je sosed likvidator.

N. N., Škofja Loka

(Iz Demokracije, 24. 7. 1990)

Logaška klavnica

Osvooboditelji so po zavzetju Logatca ob koncu vojne v mestu zbrali domobrance, pripadnike vaških straž in tiste, ki to niso bili, v mesariji pri gostilni Korenčan in se jih tam, kot se za klavnico spodobi, po mesarsko znebili. Ta kanibalski ples smrti je Logatec odel v travmatičen oblak, ki je poslej pritiskal na kraj in njegove prebivalce. Niti v sanjah se o tem ni upal nihče govoriti. Toda vsi so to ves čas vedeli. In s tem so morali živeti. Kdor s tem ni mogel živeti, je zbežal. Najmanj do Argentine.

Mesarija, logaških fantov grob

Moški iz Rovt, Gornjega in Doljnega Logatca in Hotederšice so bili obveščeni, naj le pridejo v mesto, ker se jim ne bo zgodilo nič, ker je vojna tako in tako že končana. Če pa se ne bi javili, naj bi imeli težave tako oni kot njihovi svojeci.

Potem ko smo v rubriki PP 007, pred tedni objavili pismo Milana Turka iz Logatca z naslovom Povojne koline, so se nam začeli javljati bralci z različnih koncev sveta, ki so ali potrdili, da so se v Logatcu maja in junija 1945 resnično dogajale stvari, ki „osvoboditeljem“ niso v čast, ali pa nas napadali, kot je storil Jože Jeršin, ki je bil v tistem času komandant mesta Logatec, in nam je v svojo obrambo povedal, „da je kaj takega nemogoče početi v še tako hudi vojni grozoti“. Glede na to, da si je bivši logaški poveljnik že priskrbel advokata Zorana Mraka, prav tako znanega udeleženca NOB, smo se potrudili tudi mi in pričeli brskati po logaški zgodovini. Logaška zgodovina pa se očitno začenja šele v sedanjosti. Potem ko so se pojavili necenzurirani podatki o dogodku leta 1945, je bilo Mladinc v Logatcu nemogoče kupiti, iz trafike je začela izginjati takoj, ko je prispela, Logatčani so prepričani, da je vso naklado pokupil novi lastnik gostilne Korenčan, sicer vnuk starega mesarja, ki je, kot pravijo, izgubil razum in se ni upal spati brez luči, morda ravno zaradi grozot, ki se nikoli ne morejo zgoditi. Poraz osvo-

boditelj je pa je grobo prizadel tudi ženo komandanta Jeršina, Marijo, ki je, mimogrede, tudi hčerka starega Korenčana. Prišla je na obisk k staremu razrednemu sovražniku, ki je bil v tistih časih mobiliziran kot bolničar, in ga prosila, če bi javno izjavil, da Jeršinovi z vso zadevo nimajo nič opraviti. Toda ali je res, da so Jeršinovi nedolžni, ali je možno, da komandant mesta ni vedel, kam je izginilo več sto nedolžnih vaščanov, ki v bistvu niso bili niti vojni ujetniki, krivi so bili, ker niso sodelovali s partizani. Francka Hodnik je v „logaški pomladi“ izgubila brata, med vojno je bil pri domobrancih, ker pa se ni čutil krivega in ni imel na vesti nobenega greha, ni odšel z glavnino na Koroško, ampak je ostal doma. Po zasedbi Logatca je okleval, tako da se je javil šele kak mesec potem, ko so to storili tudi njegovi prijatelji. Sestra mu je nosila hrano h Korenčanu, kjer naj bi bilo po njenem mnenju zaprtih kakih sto fantov, med njimi so bili tudi partizanski dezertjerji, splošen občutek pa je bil, da so z njim ravnali kar lepo, lahko so se sprehajali takorekoč po mestu. Toda nekaj dni zatem se je za njimi izgubila vsaka sled. Francka Hodnik pa je kasneje izvedela nekaj več: „Gluhonema Johana Hojan, kaere brat je bil hlapec pri Korenčanu, mi je na papir narisala kaj se je takrat dogajalo v klavnici. Moške so žive natikal na mesarske kavljce, rezali so jim jezike, da ne bi kričali, potem pa so se nad njimi izživljali, jim rezali dele teles, spolne organe in kožo. Papirje sem iz strahu zažgala, še vedno pa mislim, da so Hojanovo pustili pri življenju samo zato, ker je bila gluhonema in so bili prepričani, da ne bo govorila o tem, kar je videla.“ Takrat dvanajstletni Franc Maček iz Petkoveca pri Logatcu, je šel z materjo h Korenčanu po meso. V klavnici je ob vseh stenah videl zložene pare čevljev. Po njegovem mnenju so bili to čevlji na smrt obsojenih, ki naj bi v več obrokih izginili v klavnici pri Korenčanu. Arhivi osvoboditeljev seveda ne govorijo o sojenjih ne o smrtnih obsodbah, še več, leta 1948 je logaški krajevni odbor KPS stranka okarala, naj že komu začne redno in natančneje pisati zapisnike s svojih sestankov. Kaj so torej skrivali v Logatcu tri leta. Zapisnikarica iz tistih pomladanskih dni Vera Tršar se seveda ne spominja ničesar: „V tistem času sem študirala v Ljubljani, bila sem sicer na nekaterih sestankih v Logatcu, vendar nisem vodila zapisnikov. Sem že stara in se ne spominjam tistih časov.“ Verjetno pa se tistih časov ne spominja dobro niti komandant Jeršina, za katerega Anka Petriček, katere družina je imela v Logatcu trgovino, trdi: „Jeršin je nekega večera kmalu po osvoboditvi prišel v trgovino okoli 21. ure, ko sem že pospravljala, in rekel, naj mu dam žico, ki jo potrebuje za klanje živine na dveh nogah.“

Priče zločina

Izseljenci iz Argentine so nam poslali telefaks, v katerem pod prisego izjavljajo, kaj naj bi se zares zgodilo v Logatcu. Franc Zorec je izvele od domobranskega zobozdravnika dr. Jožeta Zajca, da so ga spomladi kmalu po končani vojni pripeljali na morišče pri Korenčanu. V kanalu ob klavnici je videl kri, ko pa je stražar odprl vrata je zagledal viseča telesa domo-

brancev. Iz objema smrti se je zobozdravnik rešil, ker ga je zavaroval vladni funkcionar (Tomšič). Tudi **Jože Rupnik** iz Buenos Airesa, prej živeč v Hotedršici, potrjuje, da je slišal pripovedovanje doktorja Zajca, hkrati pa ve, da je bil **Ludvik Kržič** po vojni pripeljan h Korenčanu, svoji sosedu je povedal, da ga nameravajo tam ubiti: kasneje je res izginil. **Betka Maček Vitrih** sporoča, da so se zasliševanja vršila v hiši, kjer se je po domače reklo pri „Trohi“, bila je last **Jakoba Mačka**. Mnogi oziroma kar večina od zaslišanih je izginila. Iz pisma, ki ga je **Metod Menart** leta 1975 pisal **Mariji Maček**, lahko razberemo, da so zaslišanje vodili trije moški, zaslišane pa so ocenili s tremi ocenami od 1 do 3: enica je pomenila smrtno obsodbo, dvojka prisilno delo in trojka začasno oprostitev. V istem pismu je omenjeno, da so morali imeti ljudje v okolici Mandrg zaprta okna na cesto; govorilo se je, da tam mimo prevažajo žrtve v Šemonovo brezno.

Jamarji v Šemonovem breznu sicer niso našli nobenih kosti, vendar pa primerjava načrtov iz leta 1932 in leta 1954, ki kažejo predvojno in povojno obliko brezna, pokaže bistvene spremembe. Po vojni so bile stene jame poškodovane zaradi eksplozije. Po načrtu iz leta 1932 lahko na dnu brezna vidimo pregrade, visoko pet metrov, ki je na načrtu iz leta 1954 ni več, pač pa so po vojni jamarji na dnu našli kamenje, ki je bilo prineseno od drugod. To pa seveda pomeni, da je mogoče, da so bila v to jamo odvržena trupla, na katera so nametali eksplozivna sredstva, nato pa jamo razstrelili in kasneje vanjo nametali večjo količino materiala, ki je trupla skrli pred očmi radovednežev. Morda sum potrjuje tudi dejstvo, da so jamarje vedno, kadar so se spustili v jamo, pred vhomom v brezno nadzorovali policaji. Logaški jamar **Andrej Mihevc** nam je poleg zloglasnega Šemonovega brezna pokazal še brezno na Koševcu, ki je od Logatca oddaljeno kake tri kilometre, v katerem trupel niso kdo ve kako skrivali: v notranjosti jame so sicer s površja nametane skale, ki pa so bile tja vržene šele po tem, ko so logaški jamarji na svojem prvem povojnem obisku jame leta 1962 odkrili, da je dno pokrito s človeškimi kostmi. Svojo najdbo so prijavili policiji, zaradi česar so morali večkrat na zaslišanja. Vendar so kosti v kotu dvorane na dnu jame še vedno vidne. Torej je mogoče, da so tudi te kosti del logaške zgodovine ali pa so bile prinesene od drugod. Sicer pa je bila jama od odkritja kosti do začetka sedemdesetih zakrita z bruni in ručo, kar prav tako priča o tem, da nekaterim ni bilo vseeno, ali je jama odprta ali ne.

Vas Rovte nad Logatcem je bila med vojno znano domobransko oporišče, v njej je deloval domobranski oddelek, vas pa so branili tudi domačini, organizirani v vaške straže. Po koncu vojne se je večina neuniformiranih moških javila na poziv osvoboditeljev, po pričevanjih pa se iz Logatca ni vrnil skoraj nihče. Po mnenju bivšega organista v vaški cerkvi naj bi izginilo od 200 do 300 moških, tako da je vas po vojni ostala brez moške delovne sile, ostali so res le starčki in otroci do petnajstega leta ali še mlajši. Takratni župnik **France Dovžan** je poskušal vzpostaviti stik z novo oblastjo, vendar „pravega dialoga“ ni bilo: osvoboditelji so ga zaprli za štiri leta. Na rovtarskem pokopališču je ogromno grobov z letnico 1945 in pripisom do-

grešan, seveda pa imajo take grobove samo pogrešani, ki so imeli dovolj pogumne sorodnike. Družina Albreht še vedno nima napisa na nobenem grobu, čeprav so v tistem obdobju odšli v Logatec kar štirje sinovi, ki se niso nikoli vrnili. Nihče pa ne ve, kje so, ali si vsaj tega ne upa javno povedati. Nasploh tako Rovtarji kot Logatčani in Hotenjci neradi govorijo o dogodkih po vojni: „Oblast se bo spet zamenjala, zmagali bodo komunisti in nas vse pozaprli,“ nas je opozoril Jože Nagode, ki je bil na komisiji v Logatcu očenjen kot manj nevaren in je bil kasneje iz Logatca odpeljan v zapore v Polju in šentvidu. V Logatcu so na pobudo občanov že začeli ustanavljati viktimoško komisijo, ki naj bi raziskala dogodke v prvih dneh nove Jugoslavije. Stvari se bodo končno razjasnile in za stotine mrtvih naj bi se po petinštiridesetih letih končno izvedelo vsaj, kje so njihovi ostanki. To potrjuje tudi izjava Ratka Marušiča, ki ga v Logatcu poznajo kot domnevnega harmonikarja, ki naj bi s svojim igranjem preglasil rjovenje žrtev: „Za zdai ne bom dajal nobenih izjav ne v eno in ne v drugo smer.“ Ko pa smo ga vpražali, če kaj ve o povojnih dogodkih pri Korenčanu, je odgovoril pritrdilno.

Miha Štamcar - Jani Sever (Iz TRIBUNE št. 11 od 2. 7. 1990)

Slavostni spomin na pobite v šentpavlu

Odziv k žalnemu slavju v nedeljo, 15. julija, v šentpavlu nad Sostrom je bil množičen; prav tak se spodobi za misel, ki nas je združila, in čas, ki nas pomlaja za svobodnejše in polnejše bivanje v novi porajajoči se Karantaciji, suvereni Sloveniji.

Oktet bratov Pirnat iz Domžal je pel za slovenstvo zgovorne pesmi, dva domačina sta se s pesniško govorico razprla iz zatajene bolečine ob bratovskem poboju v slovenskih gozdovih, šentpavelski mladi, dekleti in fant, so občuteno izgovorili Balantičevo žalostinko, Gradnikovo Pesem vdove in Gregorčičevo Daritev, Levičnikov Miha pa — „občan, ki je doživel tisti kruti čas poboja šentpavelskih vaščanov“ — je v pripoved kmeta tlakoval pretresljiv, kričeč, a doslej zamolčevan spomin. Ivan Oman, član predsedstva R Slovenije, vedno bolj znan kot novodobni legendarni slovenski kmet, je pozdravil „sveto dejanje“ tega šentpavelskega „spomina na žrtve stalinistične revolucije v slovenski dežel“ . Sostrški župnik p. Vid Junger je vodil bogoslužje — mašo za rajne, v javnosti doslej zatajevane žrtve povojnega terorja, ter simbolni pogrebni obred.

Levičnik, priča „tistega časa in tiste tragedije“ je v svoji pripovedi nezizprosn odkrit. Italijan in Nmec je bil okupator za slehernega Slovenca; bratomorne spopade pa so zakotili nosilci ideologije boljševisističnega komunizma; ti so sprožili „ubijanje Slovenca po Slovcu“ Bil sem še deček, trinajst sem jih šteł. V Podlipoglav je 4. julija 1945 avtobus pripeljal 25 obo-roženih mož, po vojaško oblečenih. Nalovili so ljudi, jih zaprli v sobo Krajevnega ljudskega odbora ter jih kruto pretrepali. Ponoči so do smrti prebičane

nesrečnike odvlekli v gozd in jih tam pobili. Sredi oktobra istega leta so njihove kosti na skrivaj prekopali ter jih prenesli k Sv. Urhu; povedal je to vojni ujetnik, ki je sodeloval pri prekopu žrtev izpod Razorov. Klavci so svoj posel nadaljevali; pobili so še tri ljudi iz Javorja, na spisku za likvidacijo so imeli še 20 drugih. Zakaj so to počeli? In zakaj so se s temi pokoli še dolgo po vojni bahali? Strah so hoteli vcepiti ljudem, kajti samo tako se je mogel ohraniti režim, ki je bil do konca „neljudski, nedemokratičen, slovenskemu duhu povsem tuj, slepo podrejen ruskemu boljševizmu“.

Levičnik je končal svoj nagrobni govor, kakor se spodobi za kristjana in Slovence: Vsem odpuščamo v svojem imenu, v imenu naših otrok ter svobodne slovenske države. Kajti samo prek odpuščanja je mogoče zasnovati lepšo in pravičnejšo prihodnost.

Žalnega slavlja se je hdeležil tudi Pavle Skubic. Bil je med sotrpini, ki smo se jih spominjali, vse do gozda na večer tistega usodnega dne; tam ga je kot zadnjega v koloni do smrti prebičanih ljudi stražar milostno odrinil v grmovje, od koder se je rešil. Pavle, sedaj srečen oče štirih otrok, je po končanem žalnem slavlju na domačiji pri Garbajsovih povsem sproščeno spre. govoril. Bil je deveti v tisti skupini. V svojo podzavest je Pavle stlačil le vse tisto, kar se je bilo z njimi dogajalo v zaprtem prostoru v vasi. Iz Dobrunj sta prišla tistega dne, on in brat France, on šestnajsleten, France poldrugo leto starejši; prišla sta stricu pomagat pri delu na polju. S stricem so ju zajeli. V sobi, kjer so jih zbrali, so se morali — po ukazu — pretepati, drug drugega. Kdor tega ni storil, jih je dobil od vojaka trikratno ali še več. Mučenju ni hotelo biti konca. France je bil čisto iznakažen v obraz, tako so ga prebotali. Usta so jim poinili s cigaretnimi ogorki; pretepeni so jih morali požirati, kakor se je poživljenim vojakom zahotelo. Franc je požiral, saj sploh ni vedel, kaj počenja. Poživinjili so jih. To so znali.

(Delni ponatis poročila, ki ga je pripravil
JOŽE ZADRAVEC za Družino od 29. 7. 1990)

DAN BORCA V ŠENTPAVLU

Neodvisni časopis Demokracija je v 27. številki dne 17. 7. 1990 objavil na 4. strani članek z naslovom „Dan borca v šentpavlu“, v njem pa v predzadnjem odstavku navaja, da bi o dogodku v šentpavlu, še posebej o tem, kje ležijo posmrtni ostanki ugrabljenih v šentpavlu, lahko povedala takratna voditeljica celotne likvidatorske operacije S. I., sedanji visoki sodni uslužbenec, in P. R. (glej Delo Plus 29. junij, str. 7).

Če je novinar za svoj članek jemal vesti iz drugih časopisov, naj bi bil dosleden in naj bi objavil tudi članek „Pričevanje iz šentpavla“, ki ga je Delo Plus objavilo dne 6. julija na 4. strani. Ker tega on ni storil prosim, da objavite moje pojasnilo:

V Podlipoglav sem prišel septembra 1945 kot 19-letni obveščevalec na

obveščevalno točko. Bili smo štirje obveščevalci, enoto pa je vodil Franc Grad, doma iz Beričevega in zdaj stanujoč nekje v Novem Polju. Spominjam se, da so ljudje takrat pripovedovali, da so pred našim prihodom odvedli iz vasi Šentpavel več vaščanov, ne spominjam pa se, da bi že takrat govorili o likvidaciji teh ljudi. Za likvidacijo sem kasneje večkrat slišal, saj sem se poročil z dekletom iz Sadinje vasi in sem od 1952 do 1961 tam tudi stanoval. Takrat me ni nihče spravljal v zvezo z aretacijo in likvidacijo, domačini pa se me spominjajo verjetno zato, ker sem pozneje bival med njimi, kakor se spominjajo tudi Petra Roglja, ki je prišel na obveščevalno točko, ko sem jo jaz pozno jeseni leta 1945 zapustil. Tudi Peter Rogelj se je namreč poročil z dekletom iz Sadinje vasi in nekaj časa tam stanoval. Dodajam le še to, da tudi Franc Grad ne ve o tragičnem dogodku ničesar, saj je prišel in odšel iz Podplipoglava istočasno z menoj.

Stane Igrič, Ljubljana, v dopisu na Demokracijo od 24. 7. 1990

Temne strani „NOB“ v Črni gori

V Črni gori so začeli na glas govoriti o medvojnih zločinih partizanov in tudi tako znanih osebnosti, kot sta Milovan Djilas in Moše Pijade

— Že dolgo se po Črni gori govori (le šepetaje) tudi o „moševih pankrtih“. Menda je imel rad ženske. Vodil jih je v svoj štab in vse po vrsti so zanosile. Mnoge je tudi pobil. Med drugim se je zdaj izvedelo, da sta imela Moša in Djilas v svojem štabu ob reki Morači kar precej mladih žensk, ki so morale biti tako njima kot drugim članom štaba „na uslugo“. Ko je bilo treba kraj zapustiti, so ponoči izkopali v pesek jamo in pet nosečih deklet ustrelili. Njihovi domači so vse do konca vojne mislili, da so v partizanih, „rečnico je odkril šele neki partizan, ki je prebegnil k četnikom“. Starši so potem na omenjenem kraju našli razpadajoča trupla...

Po Črni gori se že dolgo govori o zločinih uglednih komunistov in vojnih funkcionarjev, vendar so zgodovinarji in politiki, pa tudi udeleženci NOB, v javnih nastopih to najpogosteje označevali kot „odmike v levo“ ali „levičarske napake“. Le redko so omenjali tudi imena, čeprav „so ljudje vedeli“, za koga gre. Šele pred kakim letom dni je književnik Jevrem Brković v eni od svojih knjig navedel nekaj „nespametnih potez“ Milovana Djilasa, med njimi tudi umor bratov Tadić pri Nikšiću, ki so bili ugledni komunisti, med njimi je bil tudi oče znanega filozofa Ljube Tadića. Menda jih je postrelil Milovan Djilas, ko je bil kot član vrhovnega štaba „pooblaščen“ za črno goro...

Zdaj se v javnosti čedalje bolj konkretno govori tudi o drugih zločinih tega revolucionarja, za katerim pa, kot kaže, Moša Pijade ni prav nič zaostajal. Grozo zbuja predvsem misel na jame, v katere so metali raz-

mrevarjene ali žive ljudi, in teh jam je bilo, kot trdi Ivangraječan Luka Pajković (dolgoletni emigrant iz Toronta), v Črni gori pet. Vanje so metali ugledne ljudi, čeprav niso s četniki niti simpatizirali. Na tak način so se znebili tudi nekaj „sumljivih“ komunistov, najpogosteje takih, ki so imeli avtoriteto in so bili vodjem napoti. Več kot tisoč ljudi je izginilo na tak pošasten način.

Najbolj mračna stran te „komunistične strahovlade“ je zanesljivo tako imenovano „pasje pokopališče“ pri Kolašinu. O tem se še do nedavnega ni smelo govoriti ali pa so trdili, da so to storili četniki. Pred mesecem dni pa je bilo prvič slišati, da je za to pokopališče „zaslužen“ 84-letni narodni heroj Savo Brković, ki je to seveda odločno zanikal, medtem ko prej omenjeni Pajković zadevo neposredno pripisuje Djilasu.

Vseeno je zdaj, kdo je najbolj odgovoren za ta zločin, gotovo je le, da partizanski funkcionarji molčijo in da bodo le stežka našli argument, s katerim bodo lahko podprli trditev, da „niso vedeli ničesar“. Gre za zločin, ki je po grozovitosti redok: ob reki Tari, nedaleč od Kolašina, so pozimi 1942/43 pobili približno 80 uglednih domačinov, in to brez kakršnegakoli sojenja ali dokazovanja krivde. Običajno so jih obiškali „znanci“, pri njih večerjali in jih odpeljali do travnika ob Tari. Potem so ubili še potepuškega psa, ga razpeli na križ in tako „zaznamovali“, da so tu psi. To pa še ni vse. Potepuški psi so zgodaj spomladi izgrebli in raznesli preplitvo zagrebena trupla; svojci umorjenih so šele takrat izvedeli za zločin, ki je napravil med ljudmi še hujši razdor.

BRANKO JOKIĆ v ND od 10. 5. 1990

Ludovik Ceglar

ZRTVE NACISTIČNIH TIRANOV

(Nadaljevanje iz št. 1/90)

Okorn, Štucin in Goričan

P. Klavdij Okorn je bil leta 1944 pomočnik p. Kazimirja Zakrajčka, župnika za Bežigradom. Ob koncu vojske so tudi njega in p. Engelharda jugoslovanski komunisti ujeli in ju zaprli v prostore, kjer so bili prej častni jetniki. Z njima so bili v izbi še štirje jetniki. 1. 5. je prišel v celico dr. Arko in začel p. Klavdija boksati, brcati in mu groziti. Po obisku so zazidano okno odprli. 4. 5. je bil zaslišan in nato zaprt sam v celici, od 7. 5. pa skupaj z Martinom Žekarjem. Sredi noči sta pobijala stenice, da je stena postala rdeča od krvi. Znova je bil zaslišan 8. in 9. 5. Podpisati je moral, da bo lojalen do Jugoslavije in se bo prostovoljno vrnil v domovino, nakar so ga izpustili. Postal je bolničar v ameriški bolnišnici. L. 1948 je odšel v ZDA. Deloval je v Čikagu, dve leti v Avstraliji in pet v ZDA, kjer je po-

stal župnik. Umrl je v Čikagu 11. 7. 1979 (ZSS 1962, 61/62; OU 1962 3, 111 in MI 1988, 11, 297/8).

P. Engelhard (Adolf) Štucin, rojen 30. 8. 1912, je nosil slovenskim internirancem v Monigo-Treviso cele kupe zavojev in se vračal z njihovimi pismi za domače. Iz Dachaua se je vrnil s sindromom, ki ga je preboleval do konca, in s konopcem 10 vozlov, s katerim je v taborišču molil rožni venec. Leta 1955 mu je škof Vovk, upravitelj slovenskega dela tržaško-koprške škofije, zaupal stolno župnijo v Kopru, kjer je takoj vpeljal dvojezično bogoslužje. Leta 1962 je postal v Ljubljani gvardijan in župnik v šiški. Zaradi posledic trpljenja v Dachauu je zdržal le tri leta. Ker je bolehal, je bil poslan za spovednika na Brezje. Umrl je 5. 6. 1981, star 69 let (GSDD 82, 1, 27/8).

Goričan Henrik je bil rojen 14. 7. 1915 v Slovenski Bistrici. V Ljubljani je bil zaprt od 3. 12. 1944 do 1. 3. 1945 in potem v Dachauu do konca vojske. V bunker ni prišel, ker je bil tedaj v bolnišnici. Odpeljan je bil v Ljubljano, vržen v ječo in 19. 12. 1945 postavljen pred sodišče. Obsojen je bil na smrt in pomiloščen na 15 let zapor. Leta 1955 je bil pogojno izpuščen. Ni se smel vrniti na prejšnje mesto, dokler bi mu čas kazni ne potekel. Zaradi umiščenih živcev in božjasti je umrl v Ljubljani 4. 6. 1962. Od posvečenja na cvetno nedeljo 1941 je vseh 21 let duhovništva doživljal veliki petek.

Bele, Puncer in Božič

Bele Janko se je rodil 26. 12. 1903 v Župečji vasi pri Sv. Lovrencu na Dravskem polju. Maturiral je 1. 1926 na klasični gimnaziji v Ljubljani. Kot lazarist je študiral teologijo od 1927 do 1932 in bil 1. 1931 posvečen. Deloval je v Ljubljani, Celju in Beogradu (od 1940-41) in Kosovski Mitrovici, kjer so ga 13. 6. 1944 gestapovci aretirali, odpeljali v avgustu v Beograd in 22. 9. v taborišče Mauthausen, od tam pa 10. 11. 1944 v Dachau. Po vojski je deloval v mariborski škofiji in na Hrvaškem. Umrl je v Mariboru 5. 11. 1958 (Iz redovnega arhiva).

Puncer Franc je prišel v Dachau 29. 1. 1943. Bil je že večkrat omenjen. Dolgo let je pisal spomine v pomurskem koledarju Stopinje, ki bodo menda izšli pri Mohorjevi družbi. Delal je v tovarni zunaj glavnega taborišča Dachaua. Po vojski je postal dekan v Gornji Radgoni in živi od leta 1989 v bližini tega mesta v pokoju. Medtem ko so naši dachauski duhovniki pri nas malo poznani, mi je Puncer kazal nemško knjigo s slikami slovenskih duhovnikov, ki so trpeli ali umrli v tem taborišču. Razen njega so živi še Šeškar, Korbič in Božič.

Božič Janko, salezijanski sobrat, je bil rojen 21. 7. 1906 v Sevnici ob Savi. Leta 1928 je napravil redovne obljube. Bil je krojač. Že Italijani so ga zaprli za tri dni. Nemci so ga aretirali 7. 12. 1944 in ga zasliševali podobno kot p. Korbiča. Brcali in topli so ga dva meseca. Sobrat Štefek, ki je isti dan naredil obljube in tudi bil krojač, je prav tako bil zaprt.

SS-ovec mu je skakal po hrbtu in mu zlomil hrbtenico. Božič je slišal njegove klice. Ko so spoznali, da ne bo več živel, so živega obesili. To je Božiču povedal kočevski Nmec, ki je bil gestapovski tolmač v Slaviji na Dunajski cesti.

Božič je šel v Dachau skupaj s p. Benom in drugimi. O bombardiranju na Jesenicah se spominja: Frančiškan nas je povabil, naj obudimo kesanje. Božič je ležal na tleh poleg ljubljanskega župana dr. Dinka Puca, ki je za njim ponavljal vzdihljaje: Jezus, usmili se! Odpusti nam!

V Dachau so Slovence prevzeli slovenski kápoti. Pošiljali so jih na težka in nevarna mesta. Nemci so jim dali navodila, koliko se jih sme vrniti. S tremi Slovenci je bil poslan v solne rudnike. Prišli so v Überlingen in nato v taborišče Allach pri Münchnu 12. 5., kjer so jih Amerikanci osvobodili, poslali do Kamnika in izročili oblasti. Odpeljeni so bili v zapore na Miklošičevi. Božič je bil 29. 1. 1946 na praznik sv. Janeza Boska obsojen na smrt in pomiloščen na 20 let zapora. Po obsodbi je bil zaprt še 9 let in pol. Bil je vodja krojaške delavnice. Delali so uniforme za miličnike. Ker je prihranil 9 bal blaga (ena bala je 20 metrov), je upal, da bo pomiloščen, a ni nič pomagalo. Da bi tožil delavce, so mu kazali, kako so ga drugi tožili, a jih ni tožil. Da bi sodeloval, so ga spravili v samico. Ker niso nič dosegli, so ga poslali v Novo mesto za dve leti. Po 10 letih zapora je bil ponovno pomiloščen in je poleti 1989 še delal na Rakovniku, kjer je pripovedoval te spomine. Umrl je nekaj mesecev pozneje.

N e v a r n o s t   u n i č e n j a

Ob koncu vojske je taborišču grozila velika nevarnost, da bi bilo uničeno z vsemi jetniki.

Jeza pravi: Proti koncu aprila je „evakuacija“ prenehala. Nato se je spet govorilo, da bodo nadaljevali z naglo evakuacijo in taborišče uničili, da zavezniki ne bi dobili dokazov o tistem, kar se je v njem dogajalo. Krožila je novica, da je poseben oddelek bosanskih SS-ovcev ostal v Dachauu, da nas pred prihodom zaveznikov vse pobije (ST 232/3).

Lenz pove: Amerikanci so prišli v taborišče 29. aprila o pol šestih popoldne. Ob osmih se nas je zbralo v kapeli 1240 duhovnikov in dosti laikov k veličastni zahvalni pobožnosti. Prav za to uro nam je hotel pripraviti čisto drugačno slavje. Zanj smo zvedeli šele naslednji dan. Vsi jetniki bi se bili morali ta večer o pol devetih postrojiti na zbornem mestu, kjer bi jih s strojnimi pokosili. Taborišče s številnimi bolniki in strežniki pa naj bi bili zažgali z metalci ognja.

Med zahvalno slovesnostjo se je začelo močno streljanje. Po kratkem presledku se je nadaljevalo še močneje. SS-ovci so hoteli zavzeti taborišče, da bi usmrtili vse jetnike. Zaradi pomanjkanja orožja in ljudi so morali zbežati. Taborišče je bilo dokončno rešeno.

Tri dni poprej se je o pol enajstih zvečer razširil glas: „To noč bodo razstrelili krematorij! Vsi naj ostanejo mirni. Nič hudega se jim ne bo

zgodilo!“ — Kasneje smo zvedeli, da bi bila pri tem uničena polovica taborišča, druga polovica pa drugače. Toda jetnik, ki je sodeloval pri pripravah za razstrelitev, je prerezal električno zažigalno vrstico.

Pri dachauskem procesu obtoženi poveljnik Weiss je opisal načrt gauliterja Glesslerja, da bi uničil taborišče z letalskimi bombami. Taboriščni poveljnik Weiter se je posvetoval z Weissom in on je preprečil to hudo delstvo.

K temu je treba prišteti še prizadevanje za izpraznitev taborišča po navodilih državnega vodje Himmlerja, ki je pismeno ukazal, da ne sme noben jetnik priti Amerikancem živ v roke. Povod za to so bile izpovedi nreživelih beguncev iz Buchenwalda (DL 274/5).

O s v o b o j e n j e

O prihodu Amerikancev pove vsak zapornik drugače, ker je pač vsak od stal na drugem kraju.

Hrastelj govori o tem na dveh mestih, ki sta tu združeni v eno poročilo: Po bližajočem se streljanju smo čutili, kako se nam fronta bliža. Ravno smo bili zvečer 29. 4. pri maši, ko je zadonel klic: „Amerikanci so tu!“ Takoj smo razobesili bele zastave. Bilo je ob šestih zvečer. Zaporniki so od veselja znoreli, nekateri so se zagnali v žico, ki je bila nabita z elektriko in je bilo čez 200 mrtvih. Pred taboriščnimi vrati so se prikazali ameriški tanki. Jetniki so kot divji planili k vratom. Vstopil je komandant in ukazal, da moramo priti na zborni prostor in dal znamenje z roko. Vse je utihnilo. Stopil je pred nas in rekel: „Mislite, da smo vas mi rešili, pa ni res. Bog vas je rešil. Molimo očenaš!“ Vzdignil je roke kot naš Odrješnik, se pokrižal in na glas zmolil molitev v zahvalo, da je bila Amerikancem dana priložnost da nas osvobodijo. Vsi smo se odkrili, vse je molilo. Zavladalo je nepopisno veselje. Narodi smo se med seboj objemali in poljubovali, najsi smo bili raznih ver in političnega prepričanja. Z enominutnim molkom smo počastili spomin vseh umrlih v taboriščih. Da ni ostalo nobeno oko brez solza, je razumljivo.

Poveljnik je prišel k nam in prosil za obhajilo. Pozneje so nam pripeljali sveto pismo z Rossweltovim podpisom in vsak ga je lahko vzel s seboj. Predstavniki raznih narodnosti smo dobili kovčke, v katerih je bilo vse potrebno za maševanje. Imam ga še danes (DR 1970, 18, 5 in OGA).

Vinko Lipovec piše o prihodu Amerikancev kratko. Amerikanci so v zaprepaščenosti gledali pred seboj tisoče živih okostnjakov, po tleh pa tisoče mrtvih... V zadnjih dneh je umrlo po 800—1000 jetnikov in vseh ni bilo mogoče sežgati. Ameriški vodja patrolje predhodnice ni mogel nekaj časa niti spregovoriti, nato je začel na glas moliti očenaš in množica na pol živih, sedaj svobodnih jetnikov, je molila z njim (ZSS 1975, 113).

Franč Jeza piše: Pozno popoldne se je vzdignil v taborišču vrišč: Amerikanci! Vse, kar je moglo, se je teklo na taboriščno cesto. Od vhoda se je bližala zbornemu trgu uniformirana postava z brzostrelko — ženska. Za

njo sta prišla v razdalji 10—12 metrov vojaka z dolgima strojnima puškama. V taborišču je nastal vihar navdušenja (ST 238).

Lepo bi bilo, ko bi bilo mogoče ostati samo pri teh popisih. Žal so se v istem času začele dogajati hude reči.

P o k o l e s e s o v c e v - s t r a ž a r j e v

O pokolu stražarjev ob prihodu Amerikancev piše Martin Žekar: Na stražnih stolpih so razobesili bele zastave, a stražniki so nepremično stali pri strojnicah. Ob 18 so se čuli strelji iz stolpa in iz zunanjščine taborišča. Jetniki so vdrlji v stolpe in pobili vse, kar je bilo v nemških uniformah. Stražarje so pometali iz stolpa. Ob vsakem stolpu je ležalo 6—8 močno izmalčanih trupel SS-ovcev, okoli taboriščne ograje na so se pokazali prvi ameriški vojaki. Preživeli SS-ovci so skušali pobegniti v jetniških zebrah. A Amerikanci so jih zunaj taborišča lovili. Ujeli so tudi poveljnika. Pripeljali so ga v 1. nadstropje upravnega poslopja in ga pokazali skozi okno jetnikom, ki so začeli metati vanj kamenje. Nekdo ga je pahnil skozi okno na dvorišče, kjer so ga jetniki pobili. Nato so obračunavali s kapoji in blokaši (ZES 1962, 60).

Malo verjetno je, da bi onemogli jetniki vdrlji v stolp in metali iz njega stražarje pri strojnicah. Zdi se, da je Žekar videl pobite stražarje, ni pa poizvedoval, kdo jih je pobil. O tem poročajo drugi viri natančneje.

Hrastelj pove na kratko: Stražarji se niso hoteli ozirati na naše bele zastave in so streljali na Amerikance. Ti so jih obkolili, spravili dol in na mestu postrelili. To je bil prvi žalostni trenutek v tem naselju (OGD).

Najbolj natančno govori o tem Jeza: Po kosilu 29. 4. je bilo v stolpih več SS-ovcev kot po navadi. Razobesili so bele zastave — brisače. Prijatelj ga je opozoril, da so na stolpu drugi stražniki, sami mladi fantje pod 20 leti. Nekateri so se jetnikom prijateljsko smejali in mahali z rokami. Dotedanji SS-ovci so pobegnili ali odšli v boj. Na njihovem mestu so bili fantje v enakih uniformah. Niso se zavedali nevarnosti. Na namige nekaterih jetnikov, naj zbežijo, so kazali na bele zastave in s kretnjami izražali veselje, da bodo kmalu odložili orožje. Morda so se zanašali na mirno vest, ker so tisti dan verjetno prvič videli Dachau.

Ko so omenjena vojakinja in dva vojaka vkorakali v taborišče, so z enega stolpa blizu vhoda siknili strelji. Sredi veselja se je nekaj ljudi na taboriščni cesti zgrudilo v krvi. Streljal je zakrknjen SS-ovec najbrž bolj na internirance kot na vojake. S tem je zapečatil usodo vseh SS-ovcev.

Mladi SS-ovci so zginili s stolpov in se zbrali v sobici pod vrhom stolpa. Ko je ameriški vojak previdno prišel do prvega stolpa, so SS-ovci že stali pri njem z vzdignjenimi rokami. Vojak jim je dal znamenje, naj se postavijo k zidu in šel k drugemu stolpu. Med tem je drug vojak vse mlade SS-ovce ob zidu z brzostrelko postrelil. Prvi vojak je pri drugem stolpu pomahal SS-ovcem, naj pridejo dol. Ker so videli, kaj se je zgodilo s tovariši, so se obotavljali. Američan je zopet pomahal z roko. Z vzdignjenimi rokami in brez orožja so prišli s stolpa. Američanec je vsakega

pretipal, če nima orožja in mu pokazal, naj gre nasproti drugemu vojaku, ki je bil postrelil prve. Tudi te je postavil k zidu in spet vse postrelil in odšel za prvim vojakom, ki je bil odšel k tretjemu stolpu.

Skupina ukrajinskih dečkov je kazala na kup trupel pod zidom. Jeza se je približal. Niso še vsi izdihnili. Eden se je vzdignil in oprt na roke tiho klical: Mutti! Mutti! Wasser! — Mama, mama, vode! En deček je stekel proč in se vrnil z ameriškim vojakom, ki je ustrelil onega v glavo. Čez čas je drug Nемеc dal znamenja življenja. Ponovilo se je isto. In za tem še nekajkrat. Dečki so klicali vojaka, da je Nemce streljal (ST 237-243).

Nekdanji stražniki so gotovo zaslužili primerno kazen za kruto ravnanje. Da pa so Amerikanci brez ugotovitve krivde pobijali mlade fante, ki niso vedeli, zakaj morajo umreti, in jim niso dali najmanjše priložnosti za pripravo na odhod s tega sveta, to pa ne dela časti ameriškim osvoboditeljem. Če so ti fantje zaslužili smrt, ne bi smel noben drug vojak ostati živ.

Kako si moremo razložiti to dejanje, s katerim so se Amerikanci predstavili ob zasedbi Dachaua? So res samo tisti strelj s stolpa izzvali tako hudo maščevanje? Lenz pojasni nastop ameriških vojakov, ki so samo spolnilo povelje generala:

Ob koncu vojske so umikajoči se Nemci odvažali iz raznih taborišč tudi jetnike, da ne bi prišli nasprotnikom v roke. V zaprtih vagonih so jetniki umirali od lakote, žeje in mraza. Tudi sedma ameriška armada, ki je osvobodila Dachau, je na tiru pred taboriščem dobila dva tovorna vlaka, v katerih je bilo 3500 jetnikov iz Buchenwalda in Kauferinga. V popolnoma zaprtih vagonih je bilo samo 32 mož živih, vsi drugi pa že mrtvi. Ameriški general je bil tako nakačen nad tem zverinstvom, da je ukazal, da morajo vse v Dachauu ujeti SS-ovce takoj ustreliti (DL 260).

Da bodo namesto hudodelskih stražarjev pobiti SS-ovci, ki niso imeli za nacistična grozodejstva nobene krivde, in bo tako dodal nemškimi hudodelstvom še eno hudodelstvo, si general ob izdaji povelja pač ni mislil. Gotovo pa bi bilo bolj v skladu z molitvijo očenaša, ako bi poveljnik razorožene fante zaslíšal, sporočil generalu, kakšne vrste SS-ovce je dobil v taborišču, nje pa vtaknil med vojne ujetnike. Ostane pa vprašanje, ali so bili zamenjani vsi stražarji.

P u n c e r v z u n a n j i k o m a n d i

O svoji priglasitvi za delo v zunanji komandi piše Puncer: Na povelje: „Duhovniki, stopite ven!“ nas je pet stopilo naprej. — „Strojepisci in vodje kartoteke, stopite ven!“ Iz vrste stopi Vlado in zašepeče: „Franci, stopi k nam, boš delal v kartoteki, saj še niso zapisali tvoje številke med duhovnike.“ Moj dvom je pretrgal Vlado, ki me je potegnil k sebi v vrsto. Čez več ur grem nepoznan v zunanjo komando Augsburg (STP 1978, 94). Augsburg leži 80 km zahodno od Münchna.

Tako sem ilegalno zapustil matično taborišče Dachau in pristal v

njegovi „podružnici“, delovnem taborišču Haunstetten pri Augsburgu. Verjetno sem izmed tisočev dachauskih duhovnikov edini, ki sem zunaj glavnega taborišča. Vse skupaj je bolj revno, pa tudi bolj domače. Tudi tu so stražni stolpi z naperjenimi strojnicami in bodeča žica, ni pa zidu. Zdaj nas je okoli 800 jetnikov, največ Rusov in Poljakov in precej Slovencev. Nekaj nas je v baraki 5, soba 1. Prvo jutro so nam dali krampe, lopate in samokolnice. Program je: Postavitev taborišča. Nemški kapo se dere: Dajmo, dajmo, vi žaklji blata. V nemščini se sliši to še sočneje. Zvečer smo že dobili tiskovine za pismo domačim. Čutim mrzlico. Okoli 39 stopinj. Ponoči se močno prepotim in se do jutra pozdravim. Pol ure smo korakali do tovarne. Delo dobim pri stroju za prirezovanje aluminijaste pločevine. Čez tri dni me pokličejo v pisarno in mi odkažejo mesto v kartoteki. Moja sodelavca sta stara nemška kriminalca. V takšnem okolju bomo delali, po možnosti sabotirali za zmago. Tovarna nam da košček kruha in rezino salame ali margarine, da se kdo ob težkem delu ne zgrudi. V taborišču dobimo zjutraj čaj brez vsega, opoldne nam od tam pošljejo juho, ki je umazana voda z nekaj koščki repe, zvečer dobimo dnevni obrok kruha. Ob nedeljah so v juhi rezanci in to je največja poslatica. Starešine si te juhe v gosti obliki rezervirajo za več dni. Od doma dobivam zavoje in v njih skrita pisma, kar mi rešuje življenje. Tudi Poljakom in Rusom smo pomagali z živili.

Duhovno življenje

Iz matičnega taborišča nam od časa do časa pripeljejo obleko, perilo, obutev. S transportom je nekaj jetnikov za razkladanje. Tokrat je med njimi duhovnik. Sobratje so mu dali zame Evharištijo. Našel me je, lahko sem se z njim spovedal in zdaj hranim z vernim prijateljem Francozom, ki je lekarnar v našem revirju, posvečene hostije v aspirinovi škatljici. Ko zvečer prideva iz tovarne, se obhajava (STP 79, 99-102).

Domačim je pisal: „En rožni venček bi si tudi želel, da mi ga pošljete. Za našim stanom stoji znamenje križa. Vsako jutro me spomni mojih fara in mojega poklica. Vedno dražji mi je in nikoli vam ne bom dovolj hvaležen, da ste me zanj vzgajili, pa naj bo, kar hoče. Vse vas spremlja vsak dan moj ponižni blagoslov in moja molitev. Ni to fraza, takega prepričanja sem v resnici“ (STP 80, 93).

Novembra 1943 je pisal domov: Božja volja 'e, da človeštvo ob času vojne s hudimi žrtvami plačuje svoj skupni dolg pri Bogu. Morda je v svoji previdnosti določil ravno čas, v katerem mi živimo, za dobo velike čistke na svetu.

Mi, ljudje, smo preslabotni, da bi mogli v vsakem primeru spoznati, kaj je za nas in za naše dobro prav. Zato moramo, ko molimo, sicer trdno upati, da bo naša prošnja uslišana, vedno pa Bogu prepuščati, da drugače ukrene, če je tako bolj prav. Varujmo se, da bi godrnjali nad božjimi odločitvami. Četudi nas tepe, kakor se nam zdi, in obiskuje z nesrečo bolj

ko druge okrog nas, nam vseeno hoče dobro in nekoč bomo mogli sami to ugotoviti. Težko je to razumeti, še težje je s srcem razumeti (STP 82, 78).

Ves čas bivanja v ječah in taboriščih sem „vestno“ opravljal svoje molitve. Vsak dan sem zmolil tisto množico očenašev in zdravamarij. In jaz sem tako srečen, da nosim monštranco z Najsvetejšim, saj imam pod srajco v vrečki še vedno posvečene hostije (STP 84, 134).

Zadnje leto

SS-kontrolor je odkril, da nam domači v škatle skrijejo tudi pisma. Zato nam zdaj stresa živila na suknjič. Ko je to prvič storil, sem podkupil jetnika, ki je škatle sežigal, da je moje pismo rešil. Nečakinja pa je pisala vodji taborišča, naj dovoli, da me s teto obiše. Rekel mi je: Je boljše, da nas ne vidi v tej obleki in v tem stanju, temveč, ko boste svobodni.

V našo bolnišnico je prišel slovenski zdravnik Oskar za okrevačoče s flegmono. Mene je izbral za negovalca. Najprej bom sprejet kot bolnik, čez nekaj dni pa prestavljen v okrevalno barako. Priglasil sem se za bolnika in prišel v revir. Nato sem postal negovalec. Povečini so bili Poljaki in Rusi, ki zaradi slabe hrane in težkega dela obolevajo na nogah. Sodelavca in kriminalca sta me iz zavisti zatožila šefu, da nisem več bolan. Po enem mesecu sem se oktobra 1943 moral vrniti v tovarno (STP 1981, 105-109).

Če bi Nemci zvedeli, da sem duhovnik, bi me lahko kaznovali, ker sem „pomoto“ sam zakrivil (STP 85, 74).

To majhno taborišče je bilo blizu Augsburga in blizu tovarne Messerschmitta, kjer so se izdelovala nemška vojna letala. V njem je bilo 1200 dachaučanov. Nevarnost za bombardiranje je bila velika (STP 80, 93).

Zaradi bombardiranja 14. 4. 1944 smo odšli v taborišče Gablingen, kjer smo ostali 14 dni, nato v Pfarsee.

Uši so prenašale smrtonovarno bolezen. Rusa sta na vlaku svoje uši SS-ovcema spuščala za vrat.

Dachau sam ni več izrazilo taborišče za uničevanje, ker so verjetno najbolj hudodelski SS-arji iz prejšnjih časov na frontah in taboriščih po osvobojenih deželah. Mnogi pa verjetno ne računajo več z zmago in se skušajo izogniti prevelikemu izpostavljanju.

Himmler, ta počast, je spet enega naših obsodil in starešina bloka ga je obesil. Ko smo prikorakali iz tovarne, smo ob robu kasarne videli oder, drog in zanko. Po običajnem prešetju se je zgodilo. Pokorno stopimo, da je končano. Že pred letom so nam dali vedeti, da za to ograjo ni prostora za sočutje in usmiljenje. Zverinska podivjanost velja tu za krepost. Sestradanega, opotekajočega se, s smrtnimi sragami na obrazu, je treba še brniti, da se pokonča. Nikomur se nimaš pritožiti in terjati pravico. Za to ograjo nimaš pravice do zdravja in življenja. Nas ne mislijo izpustiti. Svoboda nam pride samo v primeru nemškega poraza v tej grozni vojski. Če nas ne bo prej pobrala lakota, tifus in če nas ne bodo utegnili prej likvidirati (STP 87, 82-84).

Zadnji dnevi

Odslej prepisujemo iz „Ognjišča“: Tik pred koncem so ugotovili, da sem „ilegalno“ v zunanjem taborišču, pa je bilo že prepozno. Tovarno, kjer smo delali, pa so vedno pogosteje bombardirali. Bog je hotel, da sem ostal živ. Premestili so me v drugo tovarno, ravno ko so prvo tako zelo bombardirali, da je v našem oddelku odneslo eno steno v drugo in je bilo tam nekaj sto jetnikov mrtvih. Prejšnji šef pa me je hotel imeti nazaj. In zopet je bilo v tej drugi tovarni hudo bombardiranje. Ko so ljudje bežali v neke jarke, je tja padla bomba in je bilo ogromno mrtvih. Glavnega taborišča niso nikdar bombardirali, na to pa so pazili. Razen pešačenja na delo in slabe hrane so nas mučili tudi uši. Ko smo se del poti vozili z vlakom, smo esesovcem, ki so nas stražili, spuščali skrivaj uši za vrat. Tako smo dosegli, da so uvedli razkuženje, ob katerem sem prišel v veliko stisko.

Peljali so nas na razkuženje v drugo taborišče, mi sploh nismo imeli takih naprav. Duhovnik iz Dachaua mi je v treh letih trikrat prinesel po več posvečenih hostij, ki sem jih skrbno hranil. Imam še robček, v katerem sem jih nosil pod srajco noč in dan. Obhajal sem se z vedno manjšimi koščki. Ko je pri nekem bombardiranju zgoraj gorela tovarna, sem si mislil, da bi moral vse zaužiti, pa sem rekel: „Ljubi Bog, ne zameri mi, rad bi te še imel, če bom ostal živ.“ In sem jih ohranil. Ko smo šli na razkuženje, so nam tisti, ki so ostali doma, vse prebrskali. Zato sem jih vzel s seboj. Ko so dali obleko v plin, sem robček s hostijami skrnil v cokle. Po razkuženju so bile še tam.

Osvobodilni pohod

„Kako ste doživeli osvoboditev?“

„To je bilo žudovito, novo rojstvo, precej romantično. Francozi so prišli čez Donavo proti Ulmu. En teden smo marširali pred fronto po Bavarski. Ves čas nismo dobili skoraj nič hrane. Končno smo se utaborili v dveh skednjih. Eden je bil blizu župnišča. Nekateri so jedli travo in smrečje, zato jih je veliko umrlo. Upali smo, da nas puste žive, ker je naš komandant dezertiral in smo dobili navadnega vojaškega poveljnika. Približal sem se oknu župnišča. Župniku sem rekel, da sem tudi jaz župnik. Obrnil se je stran in jokal. Gospodinja je prinesla v zavitku nekaj kruha in mesa in ga dala stražarju zame. Ko so esesovci začeli zažigati papirje, smo vedeli, da gre proti koncu. Pisar, Francoz, je klical mojo številko in mi rekel: „Zdaj gremo s poveljnikom taborišča Američanom naproti.“ Po treh letih sem prvič šel brez straže. Sklenil sem, da nazaj ne grem, da bom ušel, če bo treba. Pridemo v župnišče. Župnik nam je dal slovar in smo se učili nekaj angleških besed. Zunaj je bilo troje koles, da bi šli k Amerikancem in se predali. Komandant se ni mogel odločiti. Naenkrat zunaj nekaj počni. Na cesti zagledamo Amerikance z oklopnimi vozili. Skočili smo tja, se objeli. Posadili so nas na vozila in smo šli v gozd, kjer so bili drugi jetniki. Nekajkrat so ustrelili v zrak in esesovci so se predali. Naši fantje so prišli

ven. Vsi so jokali od veselja. Po tolikem času sem naslednji dan spet maševal, to je bila nova maša. Nisem več znal čisto prav, bilo pa je čudovito. S prijateljem sva dobila vsak svoje kolo in skoraj en mesec potovala prek Brennerja in Gorice domov. Hvaležen sem Bogu, da je bilo tako ob vsem trpljenju.

Tako konča svojo pripoved dekan iz Gornje Radgone. V pismu pa pove, da so bili osvobojeni v Klimachu pri Schwabmünchenu. Od 1. 1989 živi v pokoju blizu Gornje Radgone, kjer sem ga obiskal leta 1989.

S e z n a m   d u h o v n i k o v   v   D a c h a u u

Ohranil se je seznam duhovnikov, ki je bil pisan v Dachauu. Imena slovenskih duhovnikov je iz njega izpisal bivši domobranski kurat Šeškar. Ponekod je dodan kakšen dodatek, zlasti bivanje v drugem tabojšču ali datum smrti. Za imenom duhovnika je navedena cerkvena služba, ki jo je imel v času zapora. Številka v oklepaju je njegova številka v Dachauu. Kratice pomenijo: d. — dekan; župr. — župnijski upravitelj; k. — kaplan; z. — zaprt; D. — datum vpisa v Dachauu; o. — oproščen; u. — umrl.

Krška škofija

1. Fertala Franc, ž., r. 18. 2. 1904 Podklošter; D. 16. 6. 1943 (48.371) o. 29. 4. 45; u.

2. Kutej Anton, k., r. 13. 9. 1909; z. junija 1940 v Pliberku; D. 16. 6. 1940 (21.996) u. v D. 16. 2. 1941.

3. Nadrag Alojzij, ž., r. 22. 7. 1897 (F. Šeškar: Bil je trikrat zaprt. Prvič 1939 zaradi poslušanja radia 10 dni; drugič 1941 med zasedanjem Slovenije po Nemcih; tretjič 18. 1. 1944 v Celovcu) D. 7. 5. 1944 (67.733) o. 29.4.1945; u. 13.10.1983.

4. Petrič Janez, ž., r. 18.5.1889 Strmec; z. 6.4.1941; D. april 1945 (153.429) pobegnil 26.4.1945.

5. Schuster dr. Otto, župr., z. 9.9.1939 v Celovcu; D. 18.4.1942 (29.782) u. 12.8.1942.

6. Singer Štefan, d., r. 1891; z. 1939 Oranienburg D. 30.1.1942 (29.120) o. 15.12.1943; u. 24.2.1945.

7. Verhnjak Jože, ž., r. 16.3.1892 Leše pri Beljaku; D. 23.1.1943 (42.787) o. 29. 4.1945; u. 29.3.1984.

8. Zeichen Rudolf, k., r. 9.8.1913 Dolinčice; D. 28.5.1944 (75.169) o. 29.4.1945; u. 1.11.1945.

Mariborska škofija

9. Areh Albert, župr., r. 15.4.1915 Stari trg pri Slovenj Gradcu (Vestnik 1988, str. 168, je pomota) D. 24.4.1942 (29.863) o. 29.4.1945; u. 5.10. 1967.

10. Goričan Henrik, r. 14.7.1915 Slov. Bistrica; D. 5.3.1945 (142.735) o. 29.4.1945; u. 4.6.1962.

11. Hornböck Janez, ž., r. 5.7.1878 št. Janž v Rožu; z. 11.4.1941; D. 21.7.1941 (26.766), u. v D. 5.8.1942.

12. Hrastelj Franc, ravnatelj tiskarne, r. 3.11.1894 Zagorje, z. v Celovcu, odpeljan v Gradec (10.4.1941 na veliki četrtak skupaj s sodelavcem duhovnikom Janušem Golcem; Naša pot 1965,4-6,286) D. 18.11.1941 (27.640) o. 29.4.1945; u. 20.12.1981.

13. Ledinek Maks, župr., r. 29.9.1903 Slivnica; D. 8.5.1943 (47.857) o. 29.4.1945; u. 23.12.1982.

14. Messner Janez, dekan na Radlju ob Dravi, r. 14.5.1890; D. 18.11.1941 (28.647) u. v D. 2.2.1943.

15. Munda Matija, d. in prošt v Sp. Dravogradu; r. 3.2.1904 št. Tomaž pri Ormožu; z. s Hrastljem v Celovcu in Gradcu. Spomladi 1942 poslan v taborišče Flossenbug; D. 4.6.1942 (30.333) o. 29.4.1945; u. 27.12.1959 v Slov. Gradcu.

16. Oberžan Justin, k., r. 11.3.1912 Loka pri Zidanem mostu; D. 25.4.1942; o. 24.10.1942; u. 14.12.1960.

17. Orozel Anton, k. v Slivnici; r. 27.6.1911 Medlog; D. 4.6.1943 (48.372) o. 29.4.1945.

18. Podpečan Srečko (Feliks), župr. v Dobrni; r. 30.12.1914 Galicija; posv. na cvetno nedeljo 6.4.1941; D. 14.1.1943 (42.443) o. 29.4.1945; u. 10.2.1970.

19. Puncer Franc, župr., r. 6.10.1916 Sp. Gorče; z. 20.10.1942 v Celju in Mariboru; D. 29.1.1943 (43.016) 3.4.1943 odšel v zunanjo komando.

Ljubljanska nadškofija

20. Rovtar Anton, ž. v Motniku, r. 12.1.1885 Sp. Idrija; z. 18.8.1943 v Celju; v taborišče Moosburg 20.10.1943; D. 20.12.1944 (135.827), o. 29.4.1945; odšel 6.6.1945; u. 16.4.1966 v Motniku.

21. Šeškar Franc, dombr. kurat v Kočevju, r. 16.7.1910 v Tomišlju, aretiran 8.6.1944; D. 14.9.1944 (108.065) pobegnul 8.6.1945; živi Münchnu.

22. Šolar dr. Jakob, profesor v Ljubljani, r. 29.4.1896 Rudno; D. 20.12.1944; (135.975) o. 29.4.1945; obsojen l. 1952 na 10 let; z. 4 leta in pol na Igu in v škofiji loki; kanonik 1958, stolni dekan in prelat l. 1965; u. 22.6.1968.

Primorske škofije

23. Piščanec Anton, ž. na Katinarij pri Trstu od 1938 do smrti, r. 12.1.1900 Rihenberg; z. 1.2.1944; D. 9.3.1944 (65.275), o. 29.4.1945; odhod 16.6.1945; u. 28.9.1961.

24. Premrl dr. Rafko, ž., r. 2.2.12.1906 Vipava; sept. 1943 interniran, dec. 1943 zaprt; D. 14.9.1944; (67.360) o. 29.4.1945; u. 7.1.1983.

25. Šorli Peter, ž., r. 19.1.1902 Grahovo pri Gorici; z. 2.10.1941 D. 18.11.1944 (128.240), o. 29.4.1945; u. kot častni kanonik 14.7.1988.

26. Vekijet Miroslav, ž., r. 9.11.1902 Trst; D. 20.10.1943 (57.425), u. v D. 20.2.1944.

Redovniki

27. Kuhar p. Robert o. Cist., prior v Mogili na Poljskem; r. 12.1.1885 Ptuj; D. 2.12.1944 (134.633); o. 29.4.1945; u. 25.2.1960.
28. Korbič p. Beno OFM, r. 23.8.1914; z. 8.12.1944; D. 5.3.1945 (142.752); živi v Lemontu ZDA.
29. Okorn p. Klavdij OFM, r. 8.11.1912 Podbrezje; z. 8.12.1944; D. 5.3.1945 (142.775); u. 11.7.1979, Chicago, ZDA.
30. Štucin p. Engelhard OFM, r. 30.8.1912 Ljubljana; z. 8.12.1944; D. 5.3.1945 (142.793); u. 6.6.1981.
31. Tušek Matija p. Kerubin OFM, gvardijan r. 8.9.1976 Rovte pri Kranju; z. l. 1941 in ponovno 22.1.1943; D. 19.1.1943; (43.041) u. 14.5.1943.
32. Škrlj Franc, r. 4.2.1911 Ilirska Bistrica; D. 12.2.1944 (63.834) o. 29.4.1945; u.
33. Bele Janko OM, r. 26. 12.1903 Sv. Lovrenc; z. v Kosovski Mitri-ci; Mauthausen 13.6.1944; D. od 10.11.1944 do 6.6.1945 (134.354), u. 5.2.1958.
34. Božič Janko SDB pomočnik, z. v Ljubljani; D. 5.3.1945 (ni v seznamu).
35. Jerin Rado, starokatoliški duhovnik, ž. v Ljubljani; r. 29.1.1901 Ježica; D. 19.1.1944 (62.024); o. 29.4.1945.

Šeškar distavlja: Vseh Slovencev je bilo v Dachauu okoli 3000. Računano v odstotkih jih je od vseh narodnosti bilo največ. Ker so nekateri bili vpisani kot Nemci, drugi kot Italijani, svet za naše žrtve ne ve.

Tako so slovenske žrtve nemškega nacizma na Koroškem prikazane kot avstrijske žrtve.

Drugi Dachauci

Tudi gradiščanski Hrvat Matija Semeliker je bil vpisan kot Nемеc: r. 1900, obsojen na smrt se je rešil; D. 12. 6. 1943.

Istrski Hrvat Hieronim (ali Joahim) Pilat, ki je v DL naveden kot Slovenec, je bil rojen v Pazinu l. 1880. V Dachauu je bil od 1.7.1944 do konca s šeškarjem v istem bloku.

V tem seznamu mora biti omenjen tudi nemški koroški duhovnik, ki je prišel v taborišče zaradi učenja našega jezika. Omenja ga Andrej Tišler, doma iz Tržiča, ki je o svojem bivanju v Dachauu zapisal dolge spomine (ZSS 1969, 1/4-118). Nekega dne ga je ta duhovnik pozdravil po slovensko in mu povedal, da je bil upravitelj župnije med Beljakom in Vrbskim jezerom. Slovenskega župnika so izgnali in je on prišel na njegovo mesto. Ker je bilo v župniji dosti Slovencev, se je začel učiti slovenščine. Nasprotniki so ga zatožili gestapovcem, ki so ga poslali v Dachauu. Zdi se, da bi bilo mogoče ugotoviti njegovo ime in usodo.

V Dachauu je bilo veliko znanih mož: ljubljanski podžupan dr. Dinko Puc, ki je tam umrl, Franc Žebot, poslanec in mariborski podžupan, ki so ga Nemci zaprli že na veliki četrtek 1941 in je umrl 13.4.1945, in drugi.

Razume se, da so se veliko pogovarjali o prihodnosti. Tako se nam

je prek Dachaua ohranilo tudi mnenje dr. Antona Korošca glede naše prihodnosti. Žebot je Tišlerju povedal, da je dr. Korošca zelo skrbela usoda našega naroda, ker smo premalo edini in ker peveč narašča brezbožstvo (ZSS 1969, 12, 6).

Danes, ko je napoved fatimske Gospe v tako imenovani 3. skrivnosti o izgubi vere v Evropi že poznana in se pred našimi očmi vedno bolj urešničuje, je Korošček stvarni pogled v prihodnost potrjen.

DRUGA TABORIŠČA

M a u t h a u s e n

Mauthausen leži 24 km jugovzhodno od Linza. Taborišče je bilo odprto aprila 1938 za avstrijske žrtve. Pozneje je bilo podružnica Dachaua in odprto za vse narodnosti. V njem je umrlo 110 tisoč ljudi v plinskih celicah, od lakote, bolezni in najtežjega dela v kamnolomu, iz katerega so prenašali velike skale na kamione. Pri tem so jih SS-ovci često pretepali.

Skale so nosili v krošnjah. Težke so bile po 40-50 kg. Stopnic je bilo 186 različnih višin od 10 do 35 cm. Delali so 11 ur na dan. Kdor je onemogel, je prišel v plinsko celico in v plinsko peč.

Za 16.457 bolnikov je bilo 25.3.1945 na razpolago 6.761 postelj, torej ena postelja za tri bolnike. Zadnje dni aprila 1945 je umrlo 10.791 moških in 32 žensk, od teh 1.853 od plina, nad 400 ustreljenih na begu, 52 zaradi injekcij v srce, 49 samomorov, drugi pa zaradi izčrpanosti. Narodnosti je bilo okoli 25 (NT 1973, 23, 3).

Število žrtev se po narodnosti deli: iz SZ 32 tisoč; s Poljske 30 t.; iz Jugoslavije 12 t.; iz Francije 8 t. in 7 tisoč Špancev, ki so po državljanski vojski zbežali iz domovine. Vseh Judov je bilo 20 tisoč. Vseh jetnikov je bilo v 7 letih 206.000.

To taborišče je 24.6.1988 med obiskom Avstrije obiskal papež Janez Pavel II. Že na dan prihoda v Avstrijo 23.6. je na Dunaju v nadškofijski palači sprejel šest judovskih voditeljev in obžaloval nerazumljivo trpljenje judovskega ljudstva. Rekel je, da so uničevalna taborišča težka dediščina v zgodovini Evrope in obžaloval, da še vedno obstajajo taborišča pod totalitarnimi vladami.

Naslednji dan je v Mauthausenu omenil 4 katoliške žrtve tega taborišča in dejal: „Tu v Mauthausenu so bili ljudje, ki so v imenu nore ideologije pogнали v tek popoln stroj prezira in sovraštva do drugih.“ Poudaril je, da krščanstva ni mogoče dolžiti krivde za uničenje Judov med 2. svetovno vojno. „Če je bil nacizem odkrito nasproten Judom, je bil tudi kristjanom.“

Sešel se je z 10 preživelimi interniranci, molil za žrtve in šel do „stopnic smrti“, po katerih so šle žrtve v plinske celice. Ob tej priliki je bila odkrita spominska plošča v čast žrtvam.

Ker papež v tem taborišču ni posebej omenil umrlih Judov, so se Judje

razburili, češ da papež ni omenil holokavsta. K temu je državni tajnik kardinal Casaroli pripomnil, da „končno niso bili samo Judje, temveč tudi kristjani in mnogi drugi.“ Casaroli je tudi povedal, da je papež, ko je šel mimo spominske plošče, omenil umrle Jude in trikrat rekel: „Nikoli več“, kakor rečejo Judje, ko omenijo holokavst. Vendar te besede niso bile zabeležene, ker je bil magnetofon odklopljen.

25. 6. je papež v Enns-Lorchu omenil kristjane, Jude in mnogo drugih, ki so iz raznih razlogov in tudi zaradi vere trpeli v Mauthausenu.

Francoski zdravnik Marcel Callo, ki je umrl v Mauthausenu, je bil l. 1987 razglašen za blaženega. (Po brazilskih dnevnikih).

Med 12.000 Jugoslovani je gotovo veliko Slovencev, morda celo velika večina. Zdi se mi, da je bilo o zadevi še malo pisanega. V Vestniku je Franček Vresnik, rojen l. 1922 v št. Lovrencu na Pohorju, zelo obširno opisal svoje bivanje in delo v tem taborišču. Pravi, da so bili Slovenci na bloku 14. (VE 1984, 2, 75-85).

Slovenski duhovniki v Mauthausenu

Iz drugih taborišč se ni ohranil seznam duhovnikov, kot se je ohranil seznam iz Dachaua. Slovenskih duhovnikov, ki so bili v Mauthausenu, je bilo najmanj pet. Od njih je eden umrl v taborišču, eden je bil redovnik, po eden iz celovške, mariborske in ljubljanske škofije. Zadnji je umrl šele leta 1990.

Prvi duhovnik, ki je prišel v Mauthausen je bil pač Anton Kutej, ki je bil tjakaj prepeljan iz Dachaua verjetno 16.8.1940 in je moral v kamnolomu opravljati suženjsko delo do prvih dni novembra 1940, ko se je vrnil v Dachau, kjer je umrl že 16. 2. 1941.

Naslednje leto je prišel v Mauthausen Martin Stefanciosa, vikar namestnik v Šmartnem pri Slovenj Gradcu. Nemci so ga 5.6.1942 prijeli in obsodili na smrt. Nato so ga pomilostili in odpeljali v to taborišče, kjer je trpel enajst mesecev. Potlej so ga izpustili. Po vrnitvi je 15. 5. 1943 postal župnijski upravitelj v št. Ilju pod Turjakom, odkoder je do konca vojske oskrboval še šest izpraznjenih župnij.

Po vojski je upravljal in soupravljal še več drugih župnij. Leta 1965 je bil umeščen za dravogradskega župnika in prošta in za dekana. Leta 1975 je na lastno prošnjo odšel v Črneče, kjer je ostal štiri leta in se naselil v tamkajšnjem domu starostnikov. Za evharistično leto je napisal šmarnično branje „Z jutranjo zarjo do Sonca“. Umrl je 26. 4. 1990 in bil pokopan v Dravogradu. Osem govornikov je ob grobu slavilo njegovo dobroto (DR 1990, 22, 4).

Leta 1944 je bil iz Beograda v Mauthausen prepeljan lazarist Janko Bele. Že 10. 11. 1944 je bil poslan v Dachau.

Isto leto je prišel v Mauthausen Leopold Čampa. Rodil se je 28. 5. 1909 na Velikih Poljanah pri Ribnici. Leta 1941 je bil kot kaplan na Reki pregnan na Hrvaško. Vrnil se je domov in postal upravitelj župnije Stare cerkve pri Kočevju. Tu so ga Nemci 1. 7. 1944 spet prijeli. Zaprt je bil

v Ljubljani in v Begunjah, od koder so ga poslali v Mauthausen. Po vojski je prišel domov izčrpan in se mu zdravje ni več popravilo. Po 30 letih župnikovanja v Kresnicah in Preloki je zadet od srčne kapi umrl spomladu 1975 v starosti 66 let (DR 1975, 16).

Anton Duhovnik, kaplan v Bohinjski Srednji vasi, je umrl v tem taborišču 16. 4. 1945, star 35 let (Ltp. 1959, 87. Pomotoma je zapisano Flossenburg). Nemci so ga prijeli v Raveni v Italiji in ga poslali v Mauthausen. Ko so peljali ljudi v krematorij, se je neka žrtev zgrudila. Duhovnik ji je hotel pomagati. Namesto te žrtve so odgnali v krematorij njega. Italijanski zdravnik G. M. Germani je pisal l. 1966, da je videl Duhovnika, ko je bil že določen za krematorij. „Pretepli so ga do krvi, ker je krčevito stiskal na prsih svoj brevir. Mučenik v trpljenju za svojo vero, domovino in svobodo“ (ZSS 1967, 102; AD 4. 4. 1966; RC).

V IMENU "LJUDSTVA",

to je, v imenu komunistične partije in njenih ponižnih privržencev, je bila na takoimenovanem BOŽIČNEM PROCESU leta 1945 v Ljubljani obsojena na smrt ali pa na težke zaporne kazni skupina slovenskih domoljubov iz SLOVENSKE, SOKOLSKE in NARODNE LEGIJE. Njihov glavni „greh“ je bila neizprosna borba proti komunistični tiraniji. Nekateri izmed njih je nasilno pripeljala v „domovino“ iz Dachaua partijska mafija, katero so pozneje tovariši poslali objokovat partijske grehe na prosluli GOLI OTOK.

Ker tekst obsodbe naših patriotov v zdomstvu še ni bil (kot vemo) v celoti objavljen, danes priobčujemo prvi del. Naj bo v spomin na narodu do kraja zveste može in opomin novim oblastem, da je neizbežna čimprejšnja URADNA REHABILITACIJA.

Sledi tekst rdeče „justice“.

S o d b a

526/45

Ko _____

17. 1. 1946

V I M E N U N A R O D A

74

Okrožno sodišče v Ljubljani je v svetu ljudskih sodnikov pod predsedstvom sodnika o. s. Baričević Jožeta s sodelovanjem sosodnikov Kimovec Janeza in Sotlar Henrika, tajnikov dr. Vlačha Josipa in Volgemut Mavricija, v navzočnosti javnega tožilca za Slovenijo dr. Stanteta Jerneja v kazenski stvari zoper prisotne obtožence:

1.) Dr. Köstla Janka, sina Ivana in Terezije roj. Hrast, roj. 22. 6. 1906 v Gorici, stan. Ljubljana, Gajeva 5, pomočnika direktorja Pokojninskega zavoda za nameščence v Ljubljani, poroč., Slovenca, rk., jugoslovanskega državljan, v zaporu od 16. 5. 1945., in v navzočnosti njegovega branilca d. Grossmanna Vladimirja,

2.) Dr. Vrčona Branka, sina Antona in Frančiške roj. Hrvat, roj.

19. 3. 1907. v Dobrovljah na Vipavskem, obč. Sv. Križ, stan. Cesta na Rožnik 11, Ljubljana, poroč., novinarja, Slovenca, rk., jugoslovanskega državljana, v zaporu od 12. 5. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Ljube Prenerjeve.

3.) Verbiča Dušana, sina Franca in Franje roj. Adamič, roj. 9. 10. 1910 v Ljubljani, stan. Cankarjevo nabrežje 1, Ljubljana, poroč., uradnika pivovarne Union, Slovenca, rk., jugoslovanskega državljana, v zaporu od 9. 5. 1945 in v navzočnosti njegovega branilca dr. Ljube Prenerjeve.

4.) Dr. Alujeviča Branka sina + Anteja in Ane roj. Jakša, roj. 30. 4. 1909. na otoku Visu, poroč., bivšega predsednika PDZ iz Ljubljane, Dalmatinova 7, Hrvata, v zaporu od 11. 5. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Grossmanna Vladimirja.

5.) Marinčiča Ivana, sina Franca in Antonije roj. Suhadolnik, roj. 27. 6. 1903. v Logu pri Vrhniki, stan. Tržaška c. 93, Ljubljana, poroč., gradbenega tehnika, Slovenca, rk., jugoslovanskega državljana, v zaporu od 3. 5. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Kreča Vladimirja.

6.) Inž. Dimnika Stanka, sina Jakoba in Josipine roj. Krajghar, roj. 17. 4. 1891. v Postojni, poroč., profesorja srednje tehnične šole, stan. Ljubljana Zrinjskega 7, Slovenca, rk., jugoslovanskega državljana, v zaporu od 3. 6. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Kreča Vladimirja.

7.) Lajovica Milivoja, sina † Franca in Marije roj. Grilec, roj. 16. 8. 1886. v Vačah pri Litiji, stanujoč Kamniška 20, Ljubljana, poročenega, tovarnarja kovinskih izdelkov, Slovenca, pravoslavne vere, jugoslovanskega državljana, v zaporu od 16. 5. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca Ilca Jožeta.

8.) Vujoševića Djoka, sina Vuka in Mare roj. Mitrović, roj. 18. 3. 1900. v Podgorici v Črni gori, stan. na Vrhniki Sušnikova ul. 11, poročena, bivšega aktivnega majorja jugoslovanske vojske, Črnogorca, jugoslovanskega državljana, v zaporu od 25. 5. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Ravniharja Vladimirja.

9.) Dr. Kukmana Vladimirja, sina Matije in Marije roj. Boštola, roj. 26. 3. 1902. v Gradcu, Avstrija, svetnika bivše Pokrajinske uprave stan. Poljanski nasip 14, Ljubljana, Slovenca, rk., jugoslovanskega državljana, poročenega, dipl. pravnika, brez premoženja, na prostosti in v navzočnosti njegovega branilca dr. Ljube Prenerjeve.

10.) Inž. Rus Jožeta, sina Franca in Ivane roj. Knavs, roj. 14. 3. 1904. v Loškem potoku okraj Kočevje, stan. Prule 17, Ljubljana, elektro inž., Slovenca, rk., jugoslovanskega državljana, v zaporu od 21. 6. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Kreča Vladimirja.

11.) Juvana Franca, sina Franca in Roze roj. Vozelj, roj. 14. 11. 1906. v Šmartnem pri Litiji, stan. Rudnik 121, Ljubljana, poroč., uradnika OUZD v Ljubljani, Slovenca, rk., jugoslovanskega državljana, v zaporu od 13. 5. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Ljube Prenerjeve.

12.) Kovača Pavla, sina Ignaca in Jožefe roj. Kovač, roj. 25. 1. 1896. v Št. Janžu na Dolenjskem, stan. v Rožni ul. 41, Ljubljana, poročenega,

žandarmerijskega narednika vodnika v pok., poročnika DMB, Slovenca, jugoslovanskega državljana, v zaporu od 5. 7. 1945. in v prisotnosti njegovega branilca Ilc Jožeta.

13.) **Mateliča Miroslava**, sina Petra in Ane roj. Bradula, rojenega 8. 3. 1897. v Boštanju ob Savi, stan. Poljanska c. 15, Ljubljana, poročenega, trgovca, Slovenca, rk., jugoslovanskega državljana, v zaporu od 12. 5. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Lokarja Franceta.

14.) **Tonja Ivana**, sina Ivana in Ane roj. Jenko, roj. 17. 10. 1899 v Ljubljani, stan. Bleiweisova c. 17/III, Ljubljana, poročenega, upravnika prometa poštne hranilnice, Slovenca, rk. vere, jugoslovanskega državljana, v zaporu od 17. 6. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Ljube Prenerjeve.

15.) **Zgoršek Staneta**, sina Antona in Antonije roj. Markež, roj. 17. 11. 1913. v Ptujju, poročenega, Slovenca, rk., jugoslovanskega državljana, aktivnega oficirja biv. jugoslovanske vojske, pozneje DMB poročnika, ima 8 gimnazij z maturo, vojno akademijo, v zaporu od 9. 6. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Lokar Franceta.

16.) **Finca Milana**, sina Matije in Marije roj. Kastelic, rojenega 23. 9. 1909. v Cerknici, uradnika, poročenega, stan. Ljubljana, Livarska ul. 3., Slovenca, jugoslovanskega državljana, v zaporu od 14. 6. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Pavliča Rada.

17.) **Dr. Vojska Karla**, sina † Franca in † Marije roj. Habjan, roj. 29. 10. 1910. v Domžalah, poročenega, magistratnega uradnika, Slovenca, jugoslovanskega državljana, stan. v Ljubljani, Litijska c. 29, v zaporu od 11. 5. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Ljube Prenerjeve.

18.) **Dr. Jana Branka**, sina Ignaca in Julijane roj. Jenko, rojenega 6. 1. 1909. v Hrastniku, stan. v Ljubljani, Tavčarjeva ul. 13, Slovenca, jugoslovanskega državljana, poroč., združnega revizorja, brez imovine, v zaporu od 12. 5. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Pavliča Rade.

19.) **Klemenčiča Alfonza**, roj. 28. 5. 1900. v Praprotnu pri Semiču, prošta, duhovnika križarskega reda, Slovenca, jugoslovanskega državljana, stan. v Ljubljani, Napoleonov trg 1, v zaporu od 10. 5. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Ravničarja Vladimirja.

20.) **Dr. Križaja Petra**, sina Martina in Ane roj. Jerinc, rojenega 26. 6. 1913. v Ljubljani, samskega, OMB kurata, Slovenca, jugoslovanskega državljana, stan. Ljubljana, Jegličeva 10, v zaporu od 11. 5. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Šviglja Antona.

21.) **Cerkovnik Franca**, sina Andreja in Alojzije roj. Kovačič, rojenega 25. 8. 1903. v Št. Rupertu, samskega, duhovnika, iz Št. Jerneja št. 1, Slovenca, jugoslovanskega državljana, brez imovine, v zaporu od 28. 6. 1945. in v navzočnosti dr. Ravničarja Vladimirja.

22.) **Savora Jožeta**, sina Ivana in Alojzije roj. Malinja, rojenega 15. 8. 1908. v Središču ob Dravi, duhovnika, vodja vajeniškega doma v Ljubljani, stan. Ljubljana, Kresnikova ul. 4, samskega, Slovenca, jugoslovanskega državljana, v zaporu od 25. 5. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Ražma Joahima.

23.) Bajec Jožeta, sina Andreja in Ivane roj. Virant, rojenega 27. 7. 1913. v Ljubljani, uradnika OUZD, poročenega, Slovenca, rk., jugoslovanskega državljana, stan. Novo mesto, Glavni trg 17, ima 8 raz. gimnazije z maturo, v zaporu od 9. 6. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Ražma Joahima.

24.) Dr. Graparja Staneta, sina Antona in Marije roj. Skubic, rojenega 23. 8. 1904. v Ljubljani, stan. v Ljubljani, Kogejeva ul. 5, poročenega, Slovenca, referenta zdravstvenega odseka DMB, jugoslovanskega državljana, v zaporu od 13. 5. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca Ica Jožeta.

25.) Goričana Henrika, sina Julija in Magdalene roj. Jenejšek, rojenega 14. 7. 1915 v Spodnji Laznici pri Slov. Bistrici, samskega, duhovnika, iz Ljubljane-Leonišče, Slovenca, jugoslovanskega državljana, sedaj v zaporu od 11. 7. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Ravnihar Vladimirja.

26.) Peterlina Ernesta, sina Franca in Ivanke roj. Jezeršek, rojenega 11. 1. 1903. v Ljubljani, poročenega, podpolkovnika DMB, Slovenca, rk., jugoslovanskega državljana, stan. Ljubljana, Dunajska c. 60, ima 7 raz. gimnazije, vojno akademijo, v zaporu od 9. 6. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Ljube Prenerjeve.

27.) Križa Vladislava, sina Antona in Frančiške roj. Gril, rojenega 28. 3. 1900. v Litiji, poročenega, majorja DMB, Slovenca, rk., jugoslovanskega državljana, stan. Ljubljana, Tabor 13, absolventa realne gimnazije in vojne akademije, v zaporu od 9. 6. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Ljube Prenerjeve.

28.) Žekarja Martina, sina † Martina in Jerice roj. Turnšek, rojenega 10. 5. 1923. v Ljubljani, samskega, stan. v Ljubljani, Ciril Metodova (Dunajska) cesta 52, Slovenca, jugoslovanskega državljana, domobranskega viš. narednika ozir. poročnika, v zaporu od 9. 6. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Grossmanna Vladimirja.

29.) Pora Antona, sina Franca in Helene roj. Stare, rojenega 12. 1. 1912 v Ljubljani, samskega, pekovskega pomočnika, Slovenca, jugoslovanskega državljana, stan. Ljubljana, Bazenškova 14, v zaporu od 28. 5. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Grossmanna Vladimirja.

30.) Pora Jožeta, sina Franca in Helena roj. Stare, roj. 15. 1. 1921., v Ljubljani, samskega, elektrotehnika, Slovenca, jugoslovanskega državljana, stan. v Ljubljani, Bezenškova 14, v zaporu od 11. 5. 1945 in v navzočnosti njegovega branilca dr. Grossmanna Vladimirja.

31.) Rupnika Božidarja, sina Jakoba in Frančiške roj. Velkavrh, roj. 19. 8. 1918. v Ljubljani, stan. Ljubljana, Benekarjeva 15, samskega, Slovenca, rk., jugoslovanskega državljana, strokovnega učitelja za telesno vzgojo, ima gimnazijo z maturo ter šolo za telesno vzgojo, brez premoženja, v zaporu od 10. 5. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Vrtačnik Alojzija.

32.) Mehleta Vinka, sina Antona in Uršule roj. Nučič, rojenega 27. 12. 1920. v Mali stari vasi obč. Grosuplje, samskega, Slovenca, rk., jugoslovanskega državljana, kmetovalca, pozneje DMB narednika, v zaporu od 9. 6. 1945. in v navzočnosti njegovega branilca dr. Vrtačnika Alojzija.

33.) Thuma Alfonza, sina † Alfonza in Franje roj. Ciuha rojenega 18. 10. 1921. v Ljubljani, trgovskega pomočnika, stan Ljubljana, Verovškova 57, samskega, Slovenca, jugoslovanskega državljan, v zaporu od 3. 5. 1945 in v prisotnosti njegovega branilca dr. Vrtačnika Alojzija.

34.) Rormana Jožeta, nezak. sina Ivane Rorman, roj. 15. 3. 1920. v Gorenjem mokrem polju, samskega, Slovenca, jugoslovanskega državljan, delavca, brez imovine, v zaporu od 24. 5. 1945. in v prisotnosti njegovega branilca dr. Pavliča Rada, zaradi zločinov po čl. 3/3, 4 in 9 ter čl. 10 in 11 ZKND, po obtožbi javnega tožilca Slovenije z dne 26. novembra 1945., v dneh 19., 20., 21., 22. in 23. decembra 1945. po opravljeni razpravi

r a z s o d i l o :

A.) Obtoženi Köstl dr. Janko, Vrčon dr. Branko, Verbič Dušan, Alujevič dr. Branko, Marinčič Ivan, Dimnik inž. Stane, Lajovic Milivoj, Vujošević Djoko, Rus inž. Jože, Juvan Franc, Kovač Pavle, Matelič Miroslav, Tonja Ivan, Zagoršek Stane, Finec Milan, Vojska dr. Karel, Jan dr. Branko, Klemenčič Alfonz, Križaj dr. Peter, Cerkovnik Franc, šavora Jože, Bajec Jože, Grapar dr. Stane, Goričan Henrik, Križ Vladislav, Peterlin Ernest, Žekar Martin, Por Anton, Por Jože, Rupnik Božidar, Mehje Vinko, Thuma Alfonz in Rorman Jože

so krivi:

I.) dr. Köstl Janko, inž. Rus Jože, dr. Vrčon Branko, Verbič Dušan, dr. Alujevič Branko, Marinčič Ivan, inž. Dimnik Stanko, Vujošević Djoko, Juvan Franc, Kovač Pavle, Matelič Miroslav, Tonja Ivan, Zagoršek Stane, Finec Milan, dr. Vojska Karel, dr. Jan Branko, Klemenčič Alfonz, Križaj dr. Peter, Cerkovnik Franc, šavora Jože, Bajec Jože, dr. Grapar Stane, Goričan Henrik, Peterlin Ernest in Križaj Vladislav, da so bili v času sovražne okupacije idejni pobudniki, propagatorji, organizatorji in člani izdajalskih organizacij Slovenske, Sokolske in Narodne legije, ki so združene v tkzv. „Redno jugoslovansko vojsko“ pod komando okupatorjevega hlapca in vojnega zločinca Draža Mihajlovića sodelovale z okupatorjem v borbi proti osvobodilnemu pokretu, tako da so:

1.) Z lažnjivo propagando rušili enotnost slovenskega naroda, ter ustvarjale izdajstvo in odpadništvo od narodnega osvobodilnega pokreta;

2.) svoje članstvo pošiljali v belogardijsko, četniško in kasneje domobransko vojsko, ki so predstavljale aktivni oboroženi kader takozvane redne jugoslovanske vojske;

3.) svoje člane delegirale v okupatorjevo tajno obveščevalno službo (TOS), ki je bila v sestavi sovražne policije in Gestapa;

4.) organizirale v vsaki legiji posebej široko razpredeno vohunsko mrežo, združeno v okviru izdajalske redne jugoslovanske vojske, v takozv. obveščevalno službo (DOS), katere namen je bil izdajati pristaje osvobodilnega gibanja;

5.) ovajale okupatorjevi policiji in Gestapu somišljenike osvobodilne fronte in

6.) odrejale množične pokoļje aktivistov Osvobodilne fronte, kateri so pod krinko „črne roke“ vršili posebni oddelki slovenskega domobranstva, da so tedaj v času vojne in sovražne okupacije delovali kot pobudniki in organizatorji zgoraj navedenih terorističnih organizacij, ki so povzročitelji ubojstev, obsodb na smrtno kazen in njih izvršitve, zapiranja, mučenja, prisilnega izsiljevanja prebivalstva Jugoslavije v koncentracijska taborišča, v internacijo ali na prisilno delo ter idejno pobujali in organizirali vojaške formacije sestavljene iz jugoslovanskih državljanov, z namenom, podpirati sovražnika in se z njegovim orožjem boriti zoper domovino.

II.) Marinčič Ivan, Juvan Franc, Kovač Pavle, Matelič Miroslav, Tonja Ivan, Zagoršek Stane, Finec Milan, dr. Vojska Karel, dr. Jan Branko, Klemenčič Alfonz, dr. Križaj Peter, Cerkovnik Franc, šavora Jože, Bajec Jože, Por Anton, Por Jože, Rupnik Božidar, Mehle Vinko in Thuma Alfonz

so v okviru zgoraj navedenih vohunskih organizacij posredno ali neposredno, bilo kot člani vseh treh legij, bilo kot člani terorističnih organizacij TOS-a in DOS-a ovajali pristaše Osvobodilne fronte, kar je imelo za posledico že zgoraj navedene aretacije, umore, mučenja in internacije izvršene pod krinko „črne roke“ nad slovenskim prebivalstvom za časa sovražne okupacije.

III.) dr. Alujevič Branko

je sodeloval z okupatorjem in s sodelavci na važnem mestu njegovega upravnega aparata kot predsednika Pokrajinske delavske zveze ter s tem podpiral tujo državo, ki je bila v vojni z Jugoslavijo.

IV.) Lajovic Milivoj

je stavljaj svoje podjetje na razpolago okupatorju in sicer za izdelovanje petard, tedaj vojno važnih predmetov in finansiral izdajniški mihajlovičevski pokret in to najmanj z zneskom 100.000 Lit.

V.) Finec Milan, dr. Jan Branko, Klemenčič Alfonz, dr. Križaj Peter, Cerkovnik Franc, Bajec Jože, Peterlin Ernest, Križ Vladislav, Žekar Martin, Por Anton, Rupnik Božidar, Mehle Vinko in Rorman Jože so bili še naredbodavci, pomagači ali neposredni storilci ubojstev, obsodb na smrtno kazen, zapiranja, mučenja in prisilne odpeljave prebivalstva Slovenije v koncentracijska taborišča in sicer:

1.) Finec Milan

je kot vodja informativne pisarne in šef obveščevalne službe zbiraj podatke o aktivistih osvobodilne fronte ter skupno z ostalimi voditelji udružene reakcije odrejal ubojstva, katera so izvršili posebni oddelki slovenskega domobranstva v imenu „črne roke“ ter je med drugim izročil dr. Janu Branku spisek devetih oseb iz Pijave gorice z naročilom, naj jih da umoriti,

2.) dr. Jan Branko

je poveljeval Slovenski legiji na Orlah, ki se je zbiraj iz največjih zločincev, kot so: Malovrh, Cerkvenik in Berlot ter kasneje bil komandant prve čete DMB, v kateri so služili najkrutejši morilci kot Holozan Milan, Dolčič

Franc in Slapšak, ki so na svojih postojankah na aerodromu, Pijavi gorici in Višji gori z vednostjo in pristankom komandirja dr. Jana Branka pod krinko „črne roke“ izvršili nešteta zločinstva, med drugim:

umorili aktivista osvobodilne fronte Rometa, v mesecu marcu 1944 ubili tri ženske iz Gradišča ter jih pometali v vodo,

umorili upravnika bolnice Gerloviča in posestnika Borštnarja iz Dednega dola ter kasneje

tudi sam odredil usmrteitev oseb in sicer:

1.) v času od 29. 2. do 9. 3. 1944 dal po svojih morilcih poklati v Rašici pri Turjaku neznanega dekleta in neugotovljenega moškega,

2.) na Pijavi gorici da umoriti partizansko kurirko, neugotovljenega lesnega trgovca iz Vel. Lašč, železničarja Pernetu in kmeta Piškurja, ki pa je pobegnil k partizanom,

3.) dne 26. 6. 1944 dal ubiti dva ujeta partizana v Višnji gori in terenskega delavca Kovača iz Dednega dola,

4.) v juliju 1944 dal usmrtiti Godeca iz Oslice, krojača Sedlarja iz št. Ruperta ter ujetega partizanskega vodnika.

3.) Klemenčič Alfonz

je v župnišču v Metliki odredil osebe, katere so nato fašistični nasilniki odvedli v koncentracijska taborišča.

4.) Križaj dr. Peter

je kot kurat in nadporočnik slovenskega domobranstva in še preje kot kurat v četi znanega morilca Capuder Gabrijela ter kasneje kot kurat postojanke pri Sv. Urhu in kot sodnik „črne roke“ moralno podpiral in bodril k izvrševanju množestvenih umorov, sodeloval pri mučenju pripornikov, obsajal pripadnike osvobodilne fronte na smrt ter tudi sam sodeloval kot neposredni izvršilec ubojstev.

5.) Cerkovnik Franc

je pri ital. racijah v poletju 1942 odredil osebe, ki so bile nato odvedene v italijanska taborišča, zakrivil smrt Cafute Aloiza in končno se na sestankih v Prosvetnem domu v Novem mestu hkrati z ostalimi morilci odredil osebe, katere naj soobtoženi Rorman Jože s svojimi pajdaši v imenu „črne roke“ usmrti.

6.) Bajec Jože

je kot komandant čete na Grmu in kot šef obveščevalnega centra v Novem mestu, sam izvrševal aretacije številnih pristahev Osvobodilne fronte.

7.) Peterlin Ernest

je kot komandant Slovenske legije organiziral božične racije v letu 1942 ter organiziral celotno slovensko domobranstvo tako, da bi moglo čim bolj škodovati osvobodilnemu pokretu.

8.) Križ Vladislav

je kot major DMB in kot komandant I. udarnega bataljona zakrivil nešteto zločinstev nad slovenskim narodom v okolici Stične, št. Vida, Žužemberka ter odredil umore ujetih pristahev osvobodilnega gibanja, med njimi Kohlerja Mirana, Kavščeku Josipa, Lavrič Ele in številnih drugih.

9.) Žekar Martin
je

1.) sodeloval pri znanih zloč. akcijah belogardistične postojanke v Klečah, kjer so bili priprti pristaši osvobodilne fronte,

2.) vršil ob asistenci nemških vojakov aretacije, med dugimi tudi aretacije Habichta Cirila, Friča Oskarja, Zupančiča Svetozarja, Mraka Ivana in Macarola starejšega;

3.) od oktobr 1944 dalje sodeloval v policijski četi 15 oseb, ki je bila neposredno podrejena zločincu Lohu.

10.) Por Anton
je kot član MVAC sodeloval pri aretacijah ob priliki božičnih racij leta 1942 in kasneje v službi Gestapa izvrševal aretacije ljudi, med njimi Marice Dekleva in Vovka Franceta.

11.) Rupnik Božidar
je kot član MVAC policije izvrševal aretacije ob priliki božičnih racij leta 1942.

12.) Mehle Vinko
je kot narednik DMB in član obveščevalnega centra v Grosupljem sodeloval pri zasliševanju, mučenju in streljanju ujetih partizanov.

13.) Rorman Jože
je kot član MVAC v okolici Novega mesta in kasneje kot član slovenskega domobranstva v posebni morilski desetini v okviru „črne roke“ izvršil sledeča zločinstva:

1.) udeležil se je hajke proti partizanom od Gaberja proti Pleterjem, v kateri so usmrtili tri ujete partizane,

2.) v februarju in marcu 1943 kot član MVAC posadke na Gracer turnu sodeloval pri ustrelitvi 8 ujetih partizanov,

3.) v aprilu 1943 se udeleževal borb iz baze Brezovica pri št. Jerneju, v katerih je padlo 20, ujetih je bilo več, med njimi tudi ranjenih partizanov, katere so deloma postelili, deloma pobili s puškinimi kopiti, pri čemer je Rorman sam ustrelil enega partizana v vasi Ban in enega v Kostanjevici.

4.) Po razpadu Italije se kot član slov. domobranstva udeleževal nemške ofenzive proti partizanom, v kateri je njegova četa v borbi usmrtila več partizanov, mnoge pa jih tudi ujela, nakar so jih po strahotnem mučenju, iztikanju oči, rezanju ušes, pribijanju na drevesa, zverinsko usmrtili.

5.) Udeležil se je akcije na Javorovici, kjer je utrpela Cankarjeva brigada težke izgube in kjer je obtoženec sam ubil ujetega partizana.

6.) Sodeloval pri kasnejših akcijah domobrancev v juniju in juliju 1944 ter pri tem ustrelil enega ujetega partizana v Kostanjevici ter prisostvoval mučenju partizanov, kateremu so prerezali mišice na obeh nadlaktah, ter mu v rane vtikali prekrižane roke.

7.) Sodeloval pri požigu hiš v Ržišču in Ludeči vasi, kjer sta bili zažgani dve hiši.

9.) V času službovanja v Kostanjevici sodeloval pri usmrstitvi 5 aktivistov OF iz Ludeče vasi, Godenic, Lurda, Žišča in Orehovice, pri čemer je sam ustrelil dva aktivista,

10.) začetkom avgusta 1943, ko je služboval pri četi v Brezovici pri St. Jerneju, sodeloval pri aretaciji treh deklet, od katerih so 18-letno Tončko iz Bana posilili, nato pa vse tri poklali z nožem,

11.) sodeloval pri napadu na Žužemberk, kjer je v borbi padlo 25 ujetih partizanov ter nato prisostvoval mučenju ujetnikov, katerim so lomili kosti, rezali jermena s hrbtov, mrcvarili ude, iztikali oči in rezali jezike in ušesa,

12.) na akciji pri Težki vodi sodeloval pri usmrstitvi 6 partizanov,

13.) začetkom avgusta 1944, ko je bil že dodeljen posebni morilski desetini slovenskega domobranstva v Novem mestu, sodeloval pri umoru Matkota, gostilničarja v Gotni vasi pri Novem mestu in njegovega sina, ter nadalje še treh oseb v Škrljevem gradu, katere so postrelili,

14.) približno 15. avgusta 1944 se udeležil pokolja 5 oseb v Drski pri čemer je sam ustrelil enega moškega in enega dekleta.

15.) V začetku septembra 1944 sodeloval na Težki vodi, kjer so v eni noči postrelili in s puškinimi kopiti pobili tri aktiviste osvobodilne fronte, v drugi hiši pa gospodarja, ženo in 13-letno hčerko z noži zaklali,

16.) v septembru 1944 sodeloval v Mačkovcu pri usmrstitvi matere 14-letnega sinčka in 10-letno hčerkico, ker so nosili pošto partizanom in jih pomorili tako, da so jim s krivci porezali glave.

17.) v sredi septembra 1944 sodeloval pri umoru 4 oseb v Bajnofu i. s. 60-letnega očeta, 55-letnega mlinarja, njegove hčerke in služkinje, pri čemer je sam spečega mlinarja z bajonetom zaklal,

18.) koncem septembra 1944 bil navzoč v Irči vasi, kjer so v 4 hišah pomorili več ljudi in kjer je obtoženec sam z bajonetom zaklal spečega otroka,

19.) začetkom okt. 1944 sodeloval v Bršljinu pri Novem mestu pri umoru 5 oseb i. s. trgovca, njegove žene in treh otrok, pri čemer je obt. sam z bajonetom zaklal 8-letnega otroka,

20.) sredi oktobra 1944 sodeloval pri usmrstitvi več oseb v Kamenicah, kjer so v prvi hiši pomorili gospodarja, katerega je ustrelil obt. sam, nadalje njegovo ženo in dva otroka ter hišo potem zažgali, v drugi hiši pomorili moža, njegovo ženo in dva otroka ter hišo potem zažgali, v drugi hiši pomorili moža, njegovo ženo in tri otroke, ter prav tako v tretji hiši očeta, mater in tri otroke, od katerih je obtoženec najmlajšega z bajonetom zaklal, ter pri čemer so si morilci nadeli titovke na glave,

21.) v oktobru 1944 sodeloval pri pokolju v Mirni peči, ko so v eni noči v 7 hišah pobili 16 ljudi,

22.) v oktobru 1944 na Drski skupno s svojimi pajdaši pobili 8 ljudi, pri čemer je obtoženec sam usmrtil eno žensko ter dva otroka zaklal,

23.) v Kandiji pri Novem mestu z ostalimi zločinci svoje čete usmrtil nekega železničarja in njegovo hčerko,

24.) okrog Božiča 1944, ko je bil že dodeljen morilcem „črne roke“ v okolici Ljubljane, sodeloval pri pokolju 24 pripornikov iz Ljubljane, katere je na Turjak pripeljal specialni Hlebčev vod, kjer je obtoženi sam ustrelil enega zapornika, dva pa zabodel z bajonetom,

25.) kmalu potem sodeloval pri akciji v Šmarju-Sap, kjer so usmrtili 4 terenske delavce osvobodilne fronte,

26.) v februarju 1945 sodeloval pri usmrtitvi dveh moških, ki so jih ponoči aretirali nekje za Bežigradom, ter jih nato za Savo ustrelili,

27.) januarja 1945 sodeloval pri usmrtitvi 6 oseb, katere so pripeljali iz realke, ter jih pod Golovcem nad Rakovnikom postrelili in

28.) koncem marca 1945 bil soudeležen pri usmrtitvi 6 oseb na Dobrovi, od katerih je obtoženeec sam ustrelil dve osebi.

S tem so zakrivali:

1.) dr. Köstl Janko, inž. Rus Jože, dr. Vrčon Branko, Verbič Dušan, inž. Dimnik Stanko, dr. Grapar Stane in Goričan Henrik k I. zločinstva po čl. 3/3 in 4 ZKND.

2.) Marinčič Ivan, Juvan Franc, Kovač Pavle, Matelič Miroslav, Tonja Ivan,, Zagoršek Stane, dr. Vojska Karel, šavera Jože k I. zloč. po čl. 3/3 in 4 ZKND. in še zloč. po čl. 3/3 ZKND,

3.) Por Jože in Thuma Alfonz k II. zloč. po čl. 3/3 ZKND,

4.) Vujošević Djoko k I. zloč. po čl. 3/4 ZKND,

5.) Finec Milan, dr. Jan Branko, Klemenčič Alfonz, dr. Križaj Peter, Cerkovnik Franc, Bajec Jože k I. zloč. po čl. 3/3 in 4 ZKND in k II. ter V. še zloč. po čl. 3/3 ZKND.,

6.) Žekar Martin, Por Anton, Rupnik Božidar, Mehle Vinko k II. in V. zloč. po čl. 3/3 ZKND.,

7.) Peterlin Ernest in Križ Vladislav k I. zloč. po čl. 3/3 in 4 ZKND in k V. zloč. po čl. 3/3 ZKND.,

8.) Rorman Jože k t. V. zloč. po čl. 3/3 ZKND.,

9.) dr. Alujevič Branko k I. zloč. po čl. 3/3 in 4 ZKND in k III. zloč. po čl. 3/9 ZKND.,

10.) Lajovic Milivoj k IV. zloč. po čl. 10 in 11 ZKND, ter se

k a z n u j e j o

vsi po čl. 4 ZKND Lajovic Milivoj pa po čl. 10 in čl. 11 ZKND, in sicer sledeči obtoženci:

na smrt z obešanjem:

Peterlin Ernest, Mehle Vinko, Križ Vladislav, Rorman Jože in dr. Križaj Peter;

na smrt z ustrelitvijo:

naslednji obtoženci:

Dr. Köstl Janko, dr. Vrčon Branko, dr. Alujevič Branko, Vujošević

Djoko, dr. Jan Branko, Finec Milan, Bajec Jože, Matelič Miroslav, Cenkovnik Franc, Žekar Martin, Kovač Pavle in Por Anton.

Vsi ti obtoženci na trajno izgubo vseh političnih in državljanskih pravic ter na zaplembo vse imovine.

Obsodba se ima izvršiti v vrstnem redu gornjega naštevanja.

Iledeči obtoženci se obsojajo na odvzem prostosti s prisilnim delom in sicer:

Juvan Franc, Tonja Ivan, in Klemenčič Alfonz, vsak na dobo

20 (d v a j s e t i h) let,

na izgubo vseh političnih in državljanskih pravic v obsegu točk a, b, c in č čl. 5 t. 1. ZVK za dobo 10 let, dočim se povprečnine oproste.

Obtoženi Zagoršek Stane za dobo 18 (o s e m n a j s t) let, na izgubo častnih pravic po t. a, b, c, č, čl. 5 t. 1 ZVK za dobo 10 let.

Obtoženci: Marinčič Ivan, dr. Vojska Karel, Goričan Henrik, Por Jože, Rupnik Božidar, in Thuma Alfonz vsak za dobo 15 (p e t n a j s t i h) let na izgubo političnih in državljanskih pravic v obsegu t. a, b, c, in č čl. 5 t. 1 ZVK za dobo 10 let.

Obtoženca inž. Dimnik Stanko in šavora Jožef, vsak na dobo 12 (d v a n a j s t i h) let, na izgubo političnih in državljanskih pravic v obsegu t. a, b, c, in č čl. 5 t. 1 ZVK za dobo 10 let, dočim se povprečnine oproste.

Obtoženi Verbič Dušan, inž. Rus Jože in dr. Grapar Stane vsak na dobo 10 (d e s e t i h) let, na izgubo političnih in državljanskih pravic v obsegu točke a, b, c, in č čl. 5 t. 1 ZVK za dobo 5 let, povprečnine se oproste.

Obtoženi Lajovic Milvoj pa za dobo 8 (o s m i h) let, na zaplembo deleža pri tovarni Lajovic d.z.o.z. in podjetju Volta d.z.o.z. ter na odvzem političnih in državljanskih pravic v obsegu točk a, b, c, č čl. 5 t. 1 ZVK za dobo 5 let.

Ta obtoženec je dolžan plačati povprečnino v znesku 5.000.- (pet tisoč) dinarjev.

Vsi naštetih obtoženci so dolžni povrniti nerazdelno stroške kazenskega postopanja in vsak zase stroške izvršitve kazni.

Vsem obtožencem se všeteje v kazen preiskovalni zapor, ki so ga dosedaj prestali.

B.) Obtoženca dr. Kukman Vladimir in dr. Vojska Karel pa se

o p r o š č a t a ,

in sicer:

Dr. Kukman Vladimir obtožbe zloč. po čl. 3/3 in 4 ZKND, storjenega s tem, da je bil v času sovražne okupacije idejni pobudnik, propagator ali organizator izdajalskih organizacij po značaju kot zgoraj pod A/I.

Dr. Vojska Karel pa obtožbe, da je v juniju 1945 v zaporih javnega tožilstva v Ljubljani pozival vse jetnike, naj se organizirajo in po izpustu

iz jetnišnice pridobijo čim več pristašev, da se bo mogel tako streti vladajoči red ter ustvariti možnost krvavega obračuna s partizani, tedaj snoval k nasilni odpravi obstoječe državne ureditve federativne ljudske republike Jugoslavije in zakrivil s tem zloč. po čl. 2 ZKND.

(Bo še)

PRVI GEOGRAFSKI PRIKAZ SLOVENSKEGA OZEMLJA Z DOMAČIMI KRAJEVNIMI IMENI

Dela marsikaterega zaslužnega javnega delavca ostajajo dostikrat zaradi velike časovne razdalje medla in skoraj izbrisana iz spomina. Prav je, da vsaj nekoliko osvežimo spomin na moža — tujega porekla, a v dobi našega narodnega prebujenja — uvrščenega med najvnetejšimi bojevniki, za slovensko stvar. Ne Bachovo samodržstvo, niti vojaško sodišče pred katerega je bil postavljen v tedanji Avstro-Ogrski monarhiji, mu niso mogli zlomiti volje do uresničitve tveganega in skoraj utopističnega načrta. To je bil Peter Kozler! Po njegovi zaslugi smo Slovenci pred 125 leti dobili prvi zemljevid slovenskih dežel in pokrajin po drzno razglašeni zamisli Zedinjene Slovenije. Ni bilo lahko delo, saj je že od vsega začetka naletel na resne težave. Najprej je bilo potrebno svetu nazorno predočiti, kje pravzaprav prebivajo Slovenci in kolikšno je njih število, kar pa še lastnim slovenskim rojakom ni bilo dobro poznano. Poleg tega tudi ni bilo nikakih zanesljivih pripomočkov. Kozler se je moral obrniti za podatke in pisati stotinam znanim in nepoznanim narodnjakom in duhovnikom. Uspelo mu je zbrati na tisoče slovenskih krajevnih imen. Zemljevid je Kozler začel pripravljati že v revolucijskem letu 1848, toda razne ovire so začasno onemogočile njegovo prizadevanje. Šele po 16 letih je bil Kozlerjev napor kronan z uspehom in l. 1864 sprejet z velikim navdušenjem.

Prvi zemljevid slovenskih dežel je dosegel svoj namen v narodnem in političnem oziru: Temeljit prikaz ozemlja vseh slovenskih dežel v skladu z idejo iz l. 1848 o „Kraljestvu Slovenije“ — Združeni Sloveniji. A naj tem bežnim uvodnim besedam sledi podrobnejša obdelava vsega Kozlerjevega plodovitega delovanja v narodno korist. Objavljamo dobesedno prepis podlistka iz števil 92, 93 in 94 od 23., 24. in 25. aprila „Slovenskega naroda“ iz leta 1879. Odstopila nam ga je Kozlerjeva pranečakinja (po materi), živeča v Buenos Airesu in kateri gre zahvala za ohranitev in prepustitev tako dragocenega in izčrpnega materiala. Pisano je v originalni stari slovenščini in upamo, da bo večini bralcev razumljiva.

Tone Šušteršič

SLOVENSKI NAROD

Listek.

Peter Kozler

Er war ein Mann, nehmt Alles nur in Allem
Ich werde nimmer seines Gleichen sehn.

Schlegel - Hamlet

I.

Dne 18. malega travna ob 6. uri popoldne izročili smo pri sv. Krištofu hladnej materi zemlji umrjoče truplo čestitega moža, kateri se je, da si nemških roditeljev sin, uže v prvej mladosti oklenil svoje male domovine slovenske, ter z bistrim umom in večjim peresom, z blagim srcem in radodarno roko v našem slovstvu, v našem političnem delovanji in v našem narodnem gospodarstvu pridobil si neumrjoče zasluge za vsestransko izboljšanje dušnega in telesnega blagostanja naroda slovenskega. Dolžnost naša je, da se tega izrednega moža, kateri se nobene žrtve, niti dušne niti novčene, nij ustrašil, kadar mu je bilo možno, koristiti narodu našemu, s hvaležno dušo nekoliko obširneje spominjamo zdaj, ko ga je splošna človeška usoda v krepkej moškej dobi njegovej tako tragično zadela, ter brez usmiljenja, brez milosti vzela ga čestitej starki 86 letnej materi, ljubljenej soprogi, petorici ljubeznivih otrok, dragim sorodnikom in velikemu številu znancev in prijateljev, vsemu narodu slovenskemu, kateremu je posvetil velik del svojega življenja.

II.

Porojen je bil Peter Kozler dne 16. svečana l. 1824 v Kočarjih h. št. 1. v malej vasi fare Kočevske reke (Kotschen, Pfarre Reig). Roditelja sta mu bila oba nemške krvi in Peter sam do svojega sedmega leta nij umel nobene besedice slovenske. Oče se je poleg svojega kmetijskega posestva pečal s trgovino, in bival je večji del leta na Dunaji in v Trstu, kjer si je se svojo pridnostjo, štedljivostjo in svojim trgovskim veleumom pridobil toliko imovine, da je l. 1827. od grofa Lichtenberga ukupil veliko graščico Ortenek mej Ribnico, Sodražico in Velikimi Laščami. Tu sem prese-lil se je leta 1830. Peter sé svojimi roditelji, a ker je bil oče večjidel z doma, ker je imela mati z velikim gospodinjstvom mnogo posla, ker sta starejša brata odšla v ljubljanske šole, izroči mati sedemletnega Petra fajmoštru Jak. Jerinu pri bližnjem sv. Gregoriji, 2366 nad morsko gladino. Tu je Peter vse leto 1831. bival v farovži, učil se brati in pisati in poleg tega se ve da tudi — slovenskega jezika. Leta 1831, jeseni pride v Ljubljano, ter v letih 1832.-34. dovrši normalne, v letih 1835.-38. štiri gramatikalne, v 1839.-40. humanitatne šole. V gramatikalnih šolah mu je bil uči-

telj Fr. Ks. Heinrich, ki je tedaj urejeval tudi „Ilirski list“, v obeh humanitatnih razredih pa znan domoljub prof. Martinjak. Stanoval je Peter Kozler ves čas svojega dijakovanja v Ljubljani pri slavnoznanem licealnemu profesorju Janezu Krsniku, kjer se je dobro izuril v slovenščini, ter seznanil tudi s pesnikom Preširnom, ki je svojega ožjega rojaka, prijatelja in nekdanjega učitelja prof. Krsnika večkrat obiskoval. Uže iz teh časov bil je Peter Kozler velik čestitelj največjega pesnika našega. Da bi se italjanskega jezika korenito naučil, pošlje ga oče l. 1840 na Vlačsko, kjer dovrši modroslovje v dveh letih in sicer logiko (7. šolo) v Padovi. Fiziko (8. šolo) v Paviji. Od leta 1843, do 1846 učil se je pravoslovja na Dunaji. Po dovršenih juridičnih študijah bil je Peter Kozler najprej leta 1847. praktikant pri c. kr. kriminalnem in civilnem sodišči dunajskem, potem prebivši l. 1848 sodniško preskušnjo, koncipijent pri znanem krenjskem rojaku dr. Ferd. Župančiču, advokatu in superintendentu Knaflove ustanove na Dunaji.

Takoj po svojem prihodu na Dunaj l. 1843, stopil je Kozler v ozko prijateljsko zvezo z vsemi odličnimi rojaki slovenskimi, ki so tedaj ondi študirali ali uže stalno bivali. Mnogo je prijateljski občeval z drom. Fr. Miklošičem, Jurijem Jenkom, Matejem Cigaletom drom. Dolenjcem, drom. Hladnikom in z mnogimi drugimi možmi, ki so kakor Dolenjec in Hladnik ali uže pomrli, ali pa kakor Miklošič in Cigale še zdaj žive v avstrijske prestolici v visokih službah na čast in slavo domovine slovenske.

III.

Uže jurist Peter Kozler oglasil se je s peresom, ter priobčil nekoliko sestavkov o narodnih stvarih v nemškem „Ilirskem listu“ pod imenom „Slemenski“. Ime si je vzel od gorskega slemena, na katerem stoji sv. Gregor, kateri ga je vedno spominjal njegove poetiške mladosti. A pravo javno delovanje njegovo začelja se stoprav leta 1848, ko so dr. Miklošič, dr. Dolenjec, dr. Hladnik, Peter Kozler in drugi takoj o pričetku ustavnega življenja osnovali na Dunaji „Slovenski zbor Slovenije“. Predsednik mu je bil Miklošič, tajnik poleg dra. Hladnika tudi drd. Anton Globočnik, sedanji okrajni glavar postojnski, a jeden najdelavnejših članov njegovih naš Kozler. Ta dunajska „Slovenija“ je bilo prvo društvo, ki se je v raznih slovenskih in nemških letočih listih, pesnih in poslanicah krepko potezalo za to, da naj Slovenci ne pošiljajo poslance v Frankfurt, da se nemudoma slovenski jezik vvede v šole in urade, da se v Ljubljani osnuje slovensko vseučilišče, in da se vse pokrajine, koder stanujejo Slovinci, združe v jedno upravno celoto — zedinjeno Slovenijo.

IZMEJ teh poslanic prvega slovenskega društva na Dunaji, ki so zdaj uže prava bibliografska „rarissima“, navajam te: Sloveniji slobodni nje zvesti sinovi na Dunaji, pesem z opazko: prvi slobodni slovenski natis na Dunaji. 2. Aufrufan das Volk der Slovenen, soper frankobrodске volitve po slovenskem. 3. Offenes Sendschreiben des Vereines „Slovenija“ in Wien an

Herrn A. Grafen von Auersperg (Anastasius Grün), ki se je potezal za frankobrodski parlament. 4. Slovenski zbor v Beču itd. Da bi se v teh vprašanih dunajska „Slovenija“ porazumela z ljubljanskimi domoljubi, pošlje meseca maja leta 1848. dra. Miklošiča, Petra Kozlerja in še nekoliko družih mož v Ljubljano. V reduti je bilo potem zborovanje, pri katerem je mej družimi Kozler v svojem javnem govoru osobito poudarjal zgoraj navedene točke slovenskega programa. Ljubljancje so to deputacijo jako slovesno sprejeli in osobito dra. Miklošiča odlikovali. Pred Rudeževo hišo na Starem trgu, kjer je stanoval, stala je ves čas častna straža ljubljanske narodne garde.

To leto pričel je Peter Kozler s pravim imenom priobčevati svoje spise v „Novicah“, tako v 27. listu: „Odrpito pismice gosp. Ambrožu“, v 38. listu: Zemljišni ali gruntni davek na štajerskim in Kranjskim, jako jedrnat in času primerno spisan sestavek.

A osobito potem, ko je bil v drugej polovici 1848. leta njegov prijatelj Cigale začel izdajati „Slovenijo“, novine, ki so bile za tiste čase res izvrstno urejevane, oživil se je Peter Kozler, ter bil je „Sloveniji“ jeden najpridnejših in najboljših sodelavcev. Skoraj v vsacem listu prinašala je „Slovenija“ krepko, a možato pisane dopise z Dunaja, iz katerih se prebistro vidi, kako živo se je Peter Kozler one čase brigal za vse, kar ga je tikalo naroda slovenskega. Nekateri teh dopisov so pa tudi zategadelj važni in imenitni, ker nam Peter Kozler iz samovida v njih opisuje grozodejstva, katera so se tiste čase, osobito 6. vinotoka 1848, vršila na Dunaj, ko so zdivljani Dunajčanje umorili in potem obesili ministra Latourja. („Slovenija“ 1848., l. 29) Izmej večjih člankov Kozlerjevih navajam te: „Drugo odrpito pismice g. Ambrožu“ v 27. listu, „Domorodne misli“ v 38., 47. in 48. listu: v članku „Nekoliko trenutkov pri Jelačiču banu“ v 41. 1. opisuje, kako je ban Jelačič sprejel na Dunaju slovensko deputacijo (dra. Miklošiča, dra. Dolenjaca, Petra Kozlerja in dr.), ki se mu je šla poklanjat, ko je bil upor na Dunaji zadušen. Leta 1849. priobčil je tudi v „Sloveniji“ v listu 55. do 58. obširno narodopisno razpravo: „Slovenci na Ogerskim“, da bi z njo opozoril svoje rojake tudi na te pozabljene brate slovenske. To je, kolikor jaz vem, prvi obširnejši spis o ogerskih Slovencih.

A najvažnejše delo Kozlerjevo iz l. 1848. je nemški pisana knjižica: „Das Programm der Linken des österreichischen Reichstages mit Rücksicht auf Slovenisch und Italienisch-österreich von Peter Kozler. Wien. Mechitaristen-Buchdruckerei 1849.“ V velikej osmerki 20. strani. Tu v posebno krepkej besedi izvrstno pisana knjižica z vso odločnostjo zagovarja slovenske interese zoper centralistične težnje državnega zbora dunajskega ter na ves glas možato zahteva zjedinjene Slovenije, katera naj bi obsežala tudi benečanske in Ogerske Slovence. *Correchtis corrigendis* bila bi ta knjižica, ki osobito primorske Slovence od Vlahov brani, se dan današnji jako dobro in času primerno berivo, kajti tukaj Kozler z bistrim umom in z gorko žutečim srcem uže leta 1848. opisuje vse, kar je 20 in 30 let pozneje Slo-

venec zapisal si v svoje srce: misli katere je Kozler tukaj prvi izrekel, še dandanes prevevajo ves slovenski narod.

IV.

L. 1849 otide Kozler z Dunaja ter stopi v cesarsko službo. Še tisto leto nahajamo ga v Rovinju in l. 1850. v Labinu v Istri c. kr. aktuvarja. L. 1851. je uže c. kr. sodski adjunkt v Vodnjanu (Dignano), in še tisto leto c. kr. namestni državni pravdnik v Pazinu. Leta 1852. bil je predstavljen za c. kr. namestnega državnega pravdnika v Tolmin, v soškej dolini, kjer je bival do konca l. 1853. Leta 1854 nahajamo stoprav 30 letnega Kozlerja uže vodjo državnega pravdnštva („Zeiter der Staatsanwaltschaft“) pri c. kr. okrožnej sodnji v Gorici. Lepa karijera v petih letih cesarske službe. Ker je bil Peter Kozler izvrsten jurist, priden in vesten uradnik, ter slovenskega, nemškega in vlaškega jezika v pismu in besedi popolnoma vešč, smel se je nadejati, da bode kmalu imenovan za pravega državnega pravdnika. A vse te nadeje se mu soper pričakovanje na jeden pot nemilo podere. Peter Kozler, državni pravdnik goriški, pride najprej v disciplinirano preiskovanje, ter kmalu potem je zaradi velike izdaje postavljen ured vojno sodišče.

Kakšno zločinstvo je storil ta vrli mož, da se je tako pravdo nakopal na glavo, to vedeti ima željo gotovo blagovoljno činitelj, in skoraj mu jo hočem izpolniti.

Na Dunaji živeči rojaki naši, ki so si bili, z dr. Miklošičem na čelu, leta 1848. spomladi ondi osnovali „Slovenijo“ izdali so 20. malega travna istega leta program, v katere slovenskem svetu oznanjajo namero svojega delovanja. Prva točka tega zanimivega programa govori tako:

„Namen tega zbora je speljati: 1. Da se politiško razkropljeni narod Slovencev na Kranjskem, štajerskim, Primorskim in Koroškim kakor jeden narod v eno kraljestvo z imenom „Slovenija“ zedini, in da ima zase svoj deželni zbor.“

Toda o Slovencih imeli so tiste čase ljudje, izvzemši nekoliko izvoljenih mož, jako žudne in meglene pojme. Niti domačim rojakom število in zemljepjsna razširjenost slovenskega naroda nij bila do dobra znana, tujci so o teh stvareh celo zmotno in pogrešno mislili. Ako je tedaj dunajska „Slovenija“ zahtevala zjedinjenega kraljestva slovenskega treba je bilo najprej svetu povedati, kod prebivajo Slovenci in koliko jih je na številu, treba je bilo zemljevida, ki bi natančno potegnil meje bodočemu in tako na glas zahtevanemu kraljestvu slovenskemu. In s tacim zemljevidom Slovence oveseliti, ukrene Peter Kozler, mož poln zemljepisnega znanja, a tudi poln mladostnega navdušenja in plemenite požrtvovalnosti. Toda takoj začetek je bil težak, ker razven Freyerjevega zemljevida kranjske dežele nij imel nobenega zanesljivega pripomočka. Poizvedeti je bilo treba tudi blizu 5000 slovenskih krajevnih imen, in Kozler moral je pisati na stotine prijatejskih pisem znanim in neznanim domoljubom in duhovnikom zvlasti po

Koroškem, Primorskem in štajerskem, in stalo ga je mnogo truda, predno si je pripravil vsaj najpotrebnejšega gradiva. Našel je tudi spretnega risarja in uže leta 1848. mogel je poročati svojemu bratu Janezu, da štajerska in Istra sta uže zagotovljeni. A ta risar bil je slepar, izmolzel je iz Kozlerja več stotakov, potem pa, ne dovršivši zemljevida, izginil z Dunaja. Zdaj je moral novega risarja iskati. Zaradi te neprijetne dogodbe, in pa ker je Kozler l. 1849. preselil se z Dunaja, zapoznil se je zvršetek tega zemljevida in z njim združenega krajevnega imenika malo ne za tri leta, in stoprav l. 1852. mogle so „Novice“ v 9. listu Slovincem naznanjati preveselovnico, da bode Kozlerjev zemljevid meseca januarja l. 1853. gotov. In v glasniku k 95 listu „Novic“ 20. listopada leta 1853. vabi sam Peter Kozler, tedaj c. kr. namestni državni pravdnik v Tolminu, Slovence naročevati se na njegov zemljevid.

Toda, Peter Kozler je obračal, Bachov absolutizem je obrnil. Še predno se zemljevid začne prodajati, položi policija nanj svojo svinčeno roko, ter zaseže in zapečati ploščo, katera je stala Kozlerja toliko truda in toliko novcev. Nevedna in strahopetna birokratija Bachova, ki je tiste čase kakor mora ležala na avstrijskih narodih, silno se je namreč vstrašila, ko je na zemljevidu opazila, da je slovenskega naroda toliko na svetu, in ko je videla, da je Kozler meje zaželjene zjedinjene Slovenije tako daleč na Koroško, v Istro in celo na Ogrsko potegnil. Kozler je ugovarjal — brez uspeha. Začne se soper njega neprijetna pravda, in leta 1854. bil je v tedanjih izrednih časih v Gorici postavljen — pred vojno sodišče, čes, da je uže z imenom, katero je dal zemljevidu, storil se krivega velike izdaje. Kozler je namreč svoj zemljevid imenoval: „Zemljevid Slovenskih dežel in Pokrajin“. A očitalo se mu je, da „Slovenske dežele“ nij mej številom avstrijskih kronovin, da s tem ščuje soper obstoječi red, ruši zakonito zvezo avstrijskih dežel itd. itd.

Kozler sicer zaradi velike izdaje „Wegen Mangel jedes Tuthbestandes“ nij bil obsojen, a zemljevid njegov bil je dejan v prepoved, 422 uže gotovih iztisov bilo je na ukaz vojnega ministrstva uničenih in on sam, namesto da bi bil imenovan za pravega državnega pravnika, kakor je pričakoval, potisnjen je bil za jedno stopnjo nazaj; premestili so ga iz Gorice v Trst za c. kr. tajnika pri c. kr. deželnej sodnji. Tu je služil še dve leti, a potem leta 1855. oženivši se z gospodično Marijo Zormanovo, hčerjo znane tržaškega velikega tngovca in domoljuba, da l. 1856. slovo državnoj službi, ter gre za notarja v Sežano.

A da bi Slovence za zemljevid vsaj nekoliko odškodoval, dal je l. 1854. na svitlo: „Kratek slovenski zemljepis in pregled politične in pravosodne razdelitve ilirskega kraljestva in štajerskega vojvodstva s pridanim slovenskim in nemškim imenikom mest, trgov, krajev itd.“ Na svitlo dal Peter Kozler. Na Dunaji 1854. Natisnil Leopold Sommer. V osmerki XVI. x 57 strani. Knjigi so pridejani tudi grbi vseh slovenskih dežel dr. E. H. Costa o tej imenitnej knjigi piše tako: „Diese mühsame und musterfat genaue

Arbeit ist von abenso grossem wissenschaftlichen, als praktischen Warthe. Es ist bekannt, wie schwierig die richtige Schreibung fremdsprachiger geografischer Worte ist in Bezug auf die Slovenischen Ortsnamen ist das vorliegende Werk Kosler Seine sichere Quelle... Eine weite Verbreitung dieser gediegenen Arbeit ware wünschenswert und von sichern Nutzen.“ (Wrthh. des hist. Ver. f. Krain XII. 1857, 153) Ta knjiga Kozlerjeva je še do današnjega dne jedini krajevni imenik slovenski. A če je tudi dandanes tukaj in tamkaj pogrešen, moramo misliti, kedaj je bil sestavljen in da je jezik naš od tistega časa uže veliko napredoval. Ko leta 1860. napoči spet ustavna doba, Kozler na novo zahteva od policijskega ministrstva, da naj prepoved njegovega zemljevida prekliče. Zdaj z vspehom. Policijsko ministrstvo je dovolilo, da se izroči Kozlerju zaseženo ploščo, toda, ko hoče Kozler „Zemljevid“ na svitlo dati, ukaže c. kr. policijski vodja ljubljanski g. Strohbach uže natisnjene zemjevide na novo konfiscirati. Stoprav na Kozlerjev ugovor izreče c. kr. policijsko ministrstvo z razpisom dne 8. junija 1861. da sme Kozler svoj „Zemljevid“ na svitlo dati in brez zadržka prodajati. Tako so mogle l. 1861. dne 19. julija „Novice“ XIX. 203. poročati Slovcem: „Gosp. P. Kozlerjev „Zemljevid“ je... z dopuščanjem sl. policijskega ministrstva po dolgih zaprekah iz groba vstal.“ V „Novicah“ l. 1861., str. 244 g. M. (Cigale) opisuje na kratko usodo prvega izdavanja. „Novice“ l. 1864. str. 310., naposled priporočajo slovenskemu občinstvu drugo izdavanje tega tedaj po prvotnoj plošči natisnjeneja, a pomnoženega in popravljenega zemljevida kakor s prvim izdanjem „Narodopis“ tako je bil z drugim izdanjem združen „Imenik mest, trgov in krajev zapopadenih v zemljevidu Slovenske dežele, kakor priloga istega. Na svitlo dal in založil Peter Kozler. Na Dunaji. Tiskom Jermenskega samostana 1864.“ V o-smerki 31. strani.

„Tandem ali cuando“ mogel je l. 1864. vzklikniti Peter Kozler, ko je po dolgem šestnajstletnem trudu in naporu podal Slovcem svoj „Zemljevid“. Koliko dela, koliko sitnosti, koliko novcev ga je stal. Za vso to ga je vsaj nekoliko odškodovalo redko priznanje in odlikovanje jednega prvih znanstvenih zavodov na svetu. Slavno „Imperatorskoje geografičeskoje občestvo“ v Sanktpeterburgu izvolilo je 22. sušca l. 1866 Petra Kozlerja za svojega „člana sotrudnika“. A tudi slovenski svet bil je Kozlerju hvaležen, kajti priznavati se mora, da njegov zemljevid je tudi v narodnem in političnem oziru imeniten, in da je popolnoma dosegel namen, katerega doseči je Kozler uže nameraval l. 1848.

A Kozlerjev „Zemljevid“ je v slovenskem slovstvu poleg svoje zanimive zgodovine in poleg svoje absolutne vrednosti tudi za tega delj imeniten, ker je izdatno pomagal, da se je število „matičnih“ družabnikov takoj o nje početku hitro pomnožilo in povzdignilo. Ker namreč „Matica“ prvo leto nij mogla nobene posebne knjige dati na svitlo, obljubil je P. Kozler, da jej hoče blagodušno pokloniti toliko iztisov svojega zemljevida, kolikor bo imela prvo leto družabnikov. In res jej radodarno izroči 707 zemljevidov in 470

krajevnih imenikov, kar je imelo blizu 1000 gld. vrednosti. Pozneje jej je brez vsega odškodovanja samo izza svoje redke požrtvovalnosti poklonil tudi ploščo „Zemljevidov“, katera je njega stala več tisoč goldinarjev, tako, da je sedaj „Matica Slovenska“ nje lastnica in da ima samo ona pravico „Zemljevid“ tiskati in na svitlo dajati. Tretjič je bil „Zemljevid“ natisnjen l. 1871.

Risal in v med urezal je „Zemljevid“ znani medorezec A. Knorr iz c. kr. vojnega geografskega zavoda tiskal ga je F. Kargl na Dunaji.

Izmed krajskih spisov Kozlerjevih omenjam konečno še njegovo „Potovanje po okrajinah slovenskega naroda“, natisnjeno v Bleiweissovem „Koledarčku“ za l. 1855. Ta spis je ulomek obširnejšega rokopisa, kajti Kozler je hotel spisati natančen „narodopis slovenski“, nabral je zanj uže mnogo gradiva, a te svoje goreče želje, katero je v svojem srcu gojil toliko let, pozneje, žal ni utegnil dovršiti.

Notar v Sežani bil je Kozler od l. 1857 do l. 1863. a po smrti svojega očeta l. 1864. prevzel je njegovo veliko trgovino na Dunaji, kjer je bival dve leti, stanoval je v Knaflovej hiši, da si je imel pri „Weissgerberjih“ svojo hišo. Tudi zdaj je občeval s svojimi starimi prijatelji s prof. Miklošičem, Cigaletom in dr. Zupančičem. Vendar se v tem velikem mestu ni mogel prav domačiti in želel se je vedno povrniti se na Slovensko. Ta želja se mu izpolni, ko l. 1866. se svojima bratoma in se svojo sestro, kupivši Pagliaruzzijev grad poleg šiške, osnuje veliko pivovarno bratov Kozlerjev, jeden največjih industrijalnih zavodov slovenske zemlje. Pivovarni vodja in zastopnik bil je Peter Kozler. Navzven tega udeleževal se je tudi drugih velikih obrtih, poljedelskih in industrijalnih zavodov na Slovenskem. Bil je član konsorcija za zidanje gorenjske železnice, soosnovalec rudniškega društva v Trbovljah na štajerskem in kranjske stavbne družbe v Ljubljani, upravni svetnik in podpredsednik kranjske eksportne banke, jeden prvih delničarjev narodne tiskarne in tudi banke „Slovenije“. Uže mnogo let poprej družabniki c. kr. poljedelske družbe kranjske, bil joj je zadnja leta tudi podpredsednik. Kakor je prejšnja leta rad podpiral kranjska deželna društva, npr. muzej in zgodovinsko društvo in vsa narodna podjetja, tako je bil osobito „Matici Slovenskoj“ katerej je bil od družega občnega zbora odbornik in od leta 1869. celo podpredsednik, jeden prvih in največjih dobrotnikov. Poleg tega, da jej je prejšnja leta poklonil več sto iztisov svojega „Zemljevida“ in celo njega ploščo in last, podaril joj je meseca listopada leta 1878. več zabojev svojih knjig in rokopisov, mej katerimi se nahaja tudi popolna zbirka sedaj uže jako redkih nemških in slovenskih tiskopisov iz razburjenega leta 1848, kajti Peter Kozler je bil osobito redoljubiv človek, ki je kakor bučela ozbiral do svoje smrti vse, tudi najmanjše leteče liste iz knjižnice, tikajoče se slovenskega naroda. Mej rokopisi „Matici“ izročeni nahajajo se tudi njegovi pripomočki, po katerih je delal svoj „Zemljevid“.

Leta 1867. bil je kandidat narodne stranke, v kmetskih občinah kočev-

skega okrajnega glavarstva izvoljen v deželni zbor, kateremu je bil poslanec in deželnega glavarja namestnik do zadnjih volitev l. 1878. V zboru bil je vedno odločen narodnjak. O zadnjih volitvah nij hotel in tudi nij mogel prevzeti nobenega poslanstva, kajti dasi širokopleč mož, jako krepke in precej velike postave, začel je pred tremi leti bolehati. Njegova pogibel je bila, da, akoravno se mu je bolezen uže z obraza brala, vendar nij hotel verjeti, da je bolan. In še letošnjo zimo, ko ga je bolezen na jetrih nže na posteljo vrgla, nadejal se je vedno še, da, kadar pride pomlad, da mu bode možno preseliti se na svoje posestvo v solčno Sežano, bode mu odleglo. Prišla je vesela pomlad se svojim gorkim solncem in svojim levim zelenjem, a vrlega moža nijemo spremenili v njegovo spreljubo vinorodno Sežano, nego v dolgih vrstah spremili smo ga k sv. Krištofu, ondi položili ga k poslednjem počitku v hladno zemljo in gomilo pokrili z venci, spletenimi iz prvega cvetja pomladanskega...

V vsakdanjem življenji odlikoval se je Peter Kozler s tisto ljubeznivostjo, prijaznostjo in preprostostjo, katera je lastna vsem plemenitim, modrim, izkušenim in v resnici omikanim možem. Prva slovenska gostoljubnost bila je jedna glavnih krepostij njegovega srca. Bodi mu mej Slovenci ohranjen hvaležen spomin.

Have pia anima.

V Ljubljani 22. malega travna 1879.

Fr. Levce

Original zgornjega podlistka, to so številke 92, 93, in 94 „Slovenskega naroda“, ki so izšle v Ljubljani v dneh 23., 24. in 25. aprila 1879. se nahaja v knjižnici gradu v Ribnici na Dolenjskem.

Ribnica, 8. maja 1928.

UREDNIK prosi za besedo:

Ne dvomimo, da nam bo kateri od naših kritičnih bravcev oponesel pogoste ponatise, ki ste jih našli že v prejšnjih številkah našega lista in jih boste našli tudi v pričujoči številki. To so predvsem ponatisi iz domovinskih časopisov in revij. Tam se je v zadnjih mescih polemika o 50-letnem razdobju rdeče diktature tako razplamtela, da prihajajo na dan odkritja, izpričana s strani očividcev, ki jih bi v prejšnjih časih zdomeci lahko samó slutili, pa nresegajo celó vsako zdravo fantazijo normalnega človeka. Zato, menimo, je prav, da so bravci zunaj mejá Slovenije, katerih večini domovinski tisk ni dostopen, seznanjeni s tem dogajanjem.

Smer pretoka informacij se je zamenjala: prej iz emigracije v domovino, zdaj pa stokrat potrjene prejšnje naše informacije iz domovine k nam — in, kaj ne bi bili veseli te spremembe? — Urednik.

V spomin Andreju Omanu!

Pokojni Andrej se je rodil 8. novembra 1927 v številni, versko in narodno zavedni družini Omanovih v Vevčah, fara in občina Devica Marija v Polju.

Kakor večina okoliških vasi, so bile tudi Vevče pod močnim vplivom Osvobodilne fronte oziroma komunizma, ki je imel močan vpliv zlasti v vevški papirnici, v kateri je bilo leglo komunizma.

Kot mlad fant je vstopil že v vaško stražo v Dev. Mar. v Polju, kjer je aktivno sodeloval pri obrambi okoliških vasi.

Po tragičnih dogodkih na Turjaku in Velikem Osolniku, ko je bil zajet od partizanov in potem ko je pokopal bratranca, častnika vaške straže, Novaka Jaroslava in soborce, je ušel partizanom in se preko Cerknice vrnil v svojo edinico v Dev. Mar. v Polju. Takoj se je pridružil borcem Slovenske legije iz Ljubljane in okoliških vasi ter borcem z Dolenjske, zlasti iz št. Jerneja in Kostanjevice.

Po krajši izpopolnitvi in vežbanju so bili vsi ti fantje poslani na postojanko Pijava Gorica kot domobranci 22. čete Slovenskega domobranstva.

Leta 1944 je bil ranjen skupaj z bratom Mirkom ob srditem napadu rdečih brigad na postojanko Pijava Gorica. Po okrevanju se je takoj vrnil v četo.

Tudi Andrej je kot večina teh mladih fantov junaško vztrajal v obrambi naših vasi od Pijave Gorice, Turjaka tja do Bele Krajine. Sile in junaštva teh mladih idealnih fantov ni premagala sovražna sila, pač pa zvijača „zaveznikov“, katerim je tudi Andrej prostovoljno oddal svoje orožje.

Andrej se je pred vrnitvijo z Vetrinja rešil z zadnjega angleškega transporta.

Kakor večina preživelih družin v Vetrinju, se je tudi Omanova družina odločila za emigracijo v Argentino. Naselili so se v Hurlinghamu. Andrej se je zaposlil v mizarstvu in se kmalu osamosvojil. Leta 1959 si je s Francko Škrbec ustanovil družino, v kateri se jima je rodil sin Jani.

Že leta 1976 je začel bolehati. Težka bolezen ga je spremljala dolgih štirinajst let. V zadnjem času je trpel strašne bolečine, katere je junaško prenašal in ni tožil; le včasih je prosil svojo družico Francko, da bi ga spremljala domov, v domovino svoje mladosti, v katero je slutil prihajati svobodo in mir. Končno je dotrpel 8. maja, ko ga je Gospod Življenja poklical — domov v Večno domovino.

Dragi Andrej: naj Ti bo lahka argentinska zemlja, v kateri si našel počitek, vsem Tvojim, ženi gospej Francki, sinu Janiju z družino, sestri Jelki, sestram Joži, Mili in Anici ter bratu Poldetu z družinami — naše globoko sožalje!

Tvoji prijatelji-soborci iz 22. čete
Slovenskega domobranstva

Domobrancu Ivanu Kočarju v spomin

Nenadoma je bil odpoklican in zapustil preostale domobranske vrste naš soborec Ivan Kočar.

Vračajoč se z dela na svoj dom je padel na cesti v prometni nesreči zadet od tovornjaka, v sredo 4. aprila 1990.

Pokojni Ivan je bil rojen 8. marca 1925 v Zalogu, ki je takrat spadal pod občino in faro Devica Marija v Polju. Rojen je bil na trdni kmetiji, versko in narodno zavedni, v kraju, ki je bil pretežno z delavstvom in uradničtvom naseljen in močno pod vplivom levičarjev.

Leta 1942 ob italijanski zasedbi, ko je bila naša domovina že v ognju rdeče revolucije in so padali naši najboljši pod noži in strelji slovenskih komunistov, so Italijani začeli s splošnimi represalijami. Tedaj je bil tudi pokojni Ivan, komaj 16. let star, nasilno odveden v prisilno taborišče na otok Rab, kjer je trpel skrajno lakoto in okusil vse trpljenje laških taborišč. Po treh mesecih se je prestradan in komaj živ vrnil na svoj dom.

Vzgojen v varni družini in v katoliških društvih se je v najtežji dobi naše domovine dobro zavedal, kje je njegovo mesto. Zato je takoj ob ustanovitvi Slovenskega domobranstva leta 1943 kot 17-letni mladenič stopil v vrste poljskih domobrancev ter vztrajal do konca v Vetrinju, kjer smo s predajo orožja stopili pod zaščito verolomnih Angležev.

Ivan je bil zvest, discipliniran in hraber borec 22. čete Slovenskega domobranstva, nikdar poražene. Bil je junak med junaki. Stalno pripravljen za obrambo naših domov in v službi svoje domovine.

Poleg mnogih vrlin je bil vsem v četi dober prijatelj in drug, plemenit, iskren in skromen.

Njegova smrt je pretresla vse nas, ki smo ga poznali in z njim preživeli težke čase.

Bog mu bodi plačnik za vse njegovo plemenito delo, ki ga je opravil v domovini in pozneje v zdomstvu.

Počivaj mirno v zemlji Argentine, ki te je velikodušno sprejela vase!

Tvoji ženi Mari, hčerki Mariji in sinu Ivanu ter družini brata Lojzeta prisrčno sožalje.

Tvoji soborci iz 22. čete Slovenskega domobranstva

“VESTNIK” je glasilo slovenskih domobrancev in drugih rodoljubov.

ŠIRI IN PODPIRAJ GA!

MECEN poziva MECENE

v pismu iz Nemčije

Spoštovano uredništvo!

„V nedeljo, 8. julija, bo v Kočevskem Rogu žalna slovesnost — sprava z mrtvimi,“ tako berem v Družini št. 25-26 z dne 24. junija. Kopijo naznanila te slovesnosti prilagam.

Iz naznanila samega bi lahko razumeli, da gre za spravo med Cerkvijo in Komunistično partijo, ne pa za spravo med partizani in domobranci. Bomo videli, kakšen bo odjek pri narodu.

Trenutno stoji na grobu lesen križ z napisom: „Tudi mi smo se borili za domovino.“ Slišim, da nameravajo pozneje postaviti tudi spominsko tablo. Zdi se mi, da tisoči pomorjenih zaslužijo spodoben spomenik v spomin njihovega boja in v opomin narodu za bodočnost. Vse žrtve bodo imele potem smisel, če bomo Slovenci iz njih črpali moralne moči pri nadaljnjem boju za narodni, verski in moralni obstoj.

Predlagam, da preživeli domobranci in politični begunci mislimo na postavitev dostojnega narodnega svetišča v Kočevskem Rogu. Od nas naj pride zamisel in propagiranje po svetu in doma, da se to uresniči, in seveda — kar bo glavno vprašanje — tudi zbiranje potrebnih sredstev. Kot prvi sem pripravljen, da položim v nabiralni fond za omenjeno Narodno svetišče 10.000 USA dolarjev od svojih osebnih prihrankov. Prepričan sem, da bi se našli med nami ljudje, priče težkih časov, ki bi zadevo krepko podprli. V 5 letih bi morda lahko domovini predložili konkretno uresničitev. V odboru za zbiranje sredstev naj bi bil zastopnik Tabora, Vestnika, Narodnega odbora...? Fond bi bil na ožjen na kaki banki v Nemčiji ali ZDA.

Vašega mnenja in odgovora bom vesel.

N. N., rojak iz Nemčije

ARGENTINSKA POMOČ CASTROVI KUBI

Kot je znano, se Argentina že dalj časa bori z velikimi gospodarskimi in denarnimi težavami. Saj je že vrsto let v vrhu na lestvici dežel z največjo inflacijo na svetu. Vzporedno s tem pa seveda življenjski stalež argentinskega srednjega in revnega sloja nezadržno pada.

Zato nas bi morala resnično presenetiti novica, ki nam ve povedati, da je Argentina sklenila vnesti v svojo bilanco za leto 1989 postavko, po kateri smatra občasno posojilo 800 milijonov dolarjev Castrovi Kubi za neizterljivo in potemtakem ta dolg enostavno odpíše. Še bolj pa preseneča, da je argentinska javnost o tem prav malo poučena in se argentinski politiki večinskih strank po občnih medijih raje ubadajo z drugimi banalnimi zadevami.

EL PUEBLO DE ARGENTINA

SOSTIENE EL REGIMEN CASTRISTA

Un alto funcionario de la conducción monetaria en sus declaraciones sobre la situación económica argentina dijo, entre otras cosas, también lo siguiente:

"El balance 1989 ya está prácticamente terminado. Se introduce en este balance un fuerte castigo a los activos incobrables como los correspondientes a créditos externos de difícil recuperación. Estos suman más de U\$S 1000 millones.

A Cuba solamente se le prestaron U\$S 800 millones."

(Ambito Financiero, 13 de agosto 1990)

Sería muy interesante oír la opinión de los dirigentes de los distintos partidos políticos acerca de esta "contribución" argentina para sostener, aunque fuera en forma indirecta, el terrorismo en América Latina, pero habiendo silencio absoluto en esos niveles, nos lleva a la conclusión que no se han enterado todavía de ese préstamo. Por otra parte también es posible, que por razones ideológicas u otras prefieren que la noticia no trascienda y no se le dé la relevancia que tiene.

Cena te številke na 80 str. je za Argentino ~~A~~ 20.000. Letna naročnina za inozemstvo je 18 USA dolarjev po navadni in 25 dolarjev po letalski pošti ali pa odgovarjajoča cena v drugi valuti.

Correo Argentino Suc. 7 (B) y San Justo (B)	FRANQUEO PAGADO Concesión N° 5811	Registro de la Propiedad Intelectual N° 107.086
	TARIFA REDUCIDA Concesión No. 691	R. Falcón 4158, 1407, Bs. As.